

TARTALOM

POÉZIS ÉS HUMOR

KELÉNYI István: Poézis és politika	3
KÓSA Csaba: Az én obsitosom	22
UJKÉRY Csaba: Egy piktúra viszontagságai	28
VARGA István: Két morzsa	37
POMOGÁTS Béla: A megnyugvás ösvényein	43

SZÉPIRODALOM

TORNAI József: A Nagy Figyelők; Halálfélelem; Oroszlánok	47
NÉMETH István Péter: Hortulus Noster	49
LÁZÁR Balázs: Fonyódi képeslap Fodor Andrásnak; Égi pákász	51
UTASSY József: Éljen a császár!	53
BALEY Endre: Bevégeztetett; Hárman	56
OLÁH Zoltán: Örökzöld gyász	57
DEMSE Márton: Öregapám; Bátyámnak	58

HELIKON

POMOGÁTS Béla: Irodalom és kereszténység	59
--	----

INTERJÚ

ALBERT Zsuzsa: Apáról-fiúra	63
-----------------------------------	----

BESZÉLGETÉS

LÓRINCZ Sándor: A Piacsek dédunoka	78
--	----

*E lapszámunkat Garay Ákos – Garay János unokaöccse – rajzaival
illusztráltuk*

Garay János

POÉZIS ÉS HUMOR

KELÉNYI ISTVÁN

Poézis és politika

200 éve született Garay János

AKKOR SZÜLETETT Garay, 1812 októberében, midőn Napoleon hadai már visszafelé vándorognak Moszkva alól..., és „Tél tábornokkal” vívják a halálos küzdelmet...

Napoleon alakját dicsőségével és bukásával együtt sokáig *emlegették* még Európa-szerte... *Garay gyerekkorában* is. Nem véletlenül kerül bele *bíres obsitosának* kalandjai közé a „franciák császáranak” elfogása...

A kalendáriumi feljegyzések szerint a költő születése előtti évben volt Szekszárdon az évszázad legjobb bortermése. Az *újbor* ürügyén efféléket írt később, cikkében: „Közönségesen az új borra szoktak házasodni. A szerelmi ismeretségek s elkendőzések általában a szőlőben történnek, mert a hajadon nép nagy része egész nyáron által a „hőgyön” tartózkodik, s szőlőpásztorkodnak.” A szülők aligha foglalkoztak már szőlővel, borászattal, ők városi polgárok, taníttatni tudják mindhárom fiút, Jánost, Alajost és Antalt.

A kisgyermek *poétai képessége* korán megnyilatkozik, szorgalmas tanuló, szülei öröme. A pécsi gimnáziumban, a cisztereknel az irodalom, a történelem iránt érzett nagy vonzalmat. Olykor az írásbeli házi feladatokat is már versben írogatta. Kedvelte a római ókori költőket, Horatiust, szerette Rajnist, Virág Benedek latinossága is megfogta. Mert a klasszikus metrumok igézete divat még a romantika küszöbén is. (A reformkori hazafias romantikusság hiányolta, hogy nincs nemzeti eposzuk. Néhányan közülük megteremtették, megírták...) Ennek előhangja Vörösmarty *Zalán futása* volt. Ezt az ambíciót jelzi majd Arany *Toldija* is. A népies-aneidotikus epikát pedig Petőfi *János vitéze*. A régi korok daliáiról álmodoztak egy *meddő korban*. Aztán forradalmi láz önti el és hazafiság tüze éltette őket, az 1830-as és 48-as fellobbanások idején. Alig kamaszodik, Vörösmarty hatása alá kerül, később, irodalomtörténetészeink némelyike Vörösmarty epigonnak tartja ebbéli korai megnyilatkozásait. A *Csatár* c. eposzának hangvétele, 1834-ben, Zrínyiék után avittnak tetszik. A hőseposz kifigurázására stílusparódiák születnek e műfajban.

Garay legelső művecskéi, zengedezései már tizenévesen nyiladoznak. Az *Emlékáldozatot* el is küldi a megyei alispánnak. Amikor Pestre kerül egyetemre, elébb orvosi stúdiumokkal bíbelődik, *medicus* akar lenni. Majd bölcsészeti tanulmányokra adja fejét, nagy kedvvel. A hajdani jezsuita egyetem először Budára került, ekkorra majd Pestre hozzák. Az orvosok a mai Semmelweis utca táján tanultak. A *Bölcsészeti Karnak* az épülete a mostani Ferenciek tere mellett, a *Curia* utcában volt (ma már bérház áll a helyén!), s szemközt a ferencsek rendházának egyik szárnyában pedig az akkori *Egyetemi Könyvtár* bújt

meg. (A mostani csak 1876 utántól létezik!) 1835-től itt áll már a Nereidák kútja is, akkor ez az első köztéri kút, amit szobrokkal díszítettek. (Látni Josef Kuwasseg 1840-es rajzán.) Az alakok Uhrl Ferenc műve, a talapzatát pedig Feszl Frigyes készítette. Az 1838-as árvízben is megmarad, tehát majd midőn a *Dramaturgiai füzér* cikkeit írja, a szobor-kút mellett naponta kelt át a téren, ami már részben *kikövezett!* Miután az irodalmat választotta szakterületének, az egyetemet és a könyvtárat is szorgosan látogatta. Nagy figyelemmel hallgatta az ekkoriban népszerű *Horvát István* fejtegetéseit a régi magyar korokról, elődeink hősiességéről, még ha olykor ezek túlzásokra is ragadtatták az előadót. Lelkesedtek érte, mondják, előbb még Vörösmarty is. Az egyetemi könyvtári állomány is kezd gyarapodni, gazdag olvasnivalót kínál, érdeklődéséhez jó anyagokat talál itt tanulónk. Sok idejét töltötte ott. Róla írták, „*tudomány-szomjának enyhítésére számtalan tiszta forrást lelt, melyeket nagy szorgalommal használt is.*” Éveinek száma csak *tizennyolc*, lakása jó helyen, amint (1830-ban) lelkesen számol be atyjának itteni életéről, hogy hol lakik – a „*Sebestyén piacon*”. Ma már nincs meg, később Búzatér a neve. Itt volt ama *Csiga vendéglő*, a Váci utcában, ahová Vörösmartyék járnak, ahol majd az *Ellenzéki Kör* működik. Lakik, tehát: „*T. Kovásznai Kovács Zsigmond úr Házában az első emeletben... A Ház numerussa 382. ...tisztelő engedelmes fia, Garay Nepomuk philos...*” *a ház illy derék, derekabbat képzelni sem lehet, ...az ételek nagy diszességgel 's jósággal vagynak elkészítve...*”

A keresztnéve *János*, ám ekkoriban *Nepomuki* Jánosról divatos elnevezni a fiaikat, ezért kanyarítja alá öccsének írt levelein is ekként: *Muki*. Ezekben is megnyilatkozik mindvégig a gyermeki ragaszkodás a szülőkhöz, a család meghitt melegségéhez. Inspirálja majd őt az *almanch*-lírában oly divatos *Családi képek* típusú hangulat-versekre: „*Köröttem itt futosnak ők/ A kedves gyermekek; /Anyjánál a kis harmadik/ Bölcsőben szendereg*” De ez későbbi, idilli kép. Most még csak egyetemista, s *végezvén* majd ezután 1833-tól Mátray Gábor *Regélőjének* és ikerlapjának, a *Honművésznek* munkatársa lesz.

Ez az első magyar divatlap, aminek ír, segíti a szerkesztését, s első versét is itt közli, a *Halászleányt*. Hetente kétszer jelenik meg a lap, 25-30 forintot kap mint segédszerkesztő. Megjelenik a *Csatár* c. epikus műve, mely egy Szekszárd körüli dombnak és Hunyadi és Garai László bán csatájának „történeti”, mondai feldolgozása, vagy mint nevezi, „*bőskölteményi rajzolata*”, kilenc képben, (3810) *hexametrikus* verssorokban.

A megálmodott, „*családi*” vers-idill azonban még nem érkezik. Első házassága tragédiába fordul, meghal a gyermeke és a fiatal anya is, a felesége. *Alajosnak*, kedvenc öccsének, mint szerető bátya, még nemrégiben ezt írta, 1836-ban: „*Mártának hívják, és vezetékneve Pap. ...Boldogan és meglegedetten élünk együtt*”. Ugyanezen évben meghal mindkettő. Gyermeke és felesége halála, még publicisztikájában is felbukkan, *Halottak napja* körül vallomásként: „*Mindannyik virágok, melyeket a balál fagyos ujjai letörtenek, mindannyian gyümölcsök, melyeket az enyészet szele az élet fájáról lerázott! Ah nekem is volt illy virágom ...Oly szép volt ő, olly jó! ... és szomorú vagyok, szép olvasóném.*” 1837-ben a gyászév letelik, s novemberben ismét megmásül. Amint Alajosnak írja, aki ekkor már „*tisztelendő*”, másodévi

papnevendék Pécssett, Babocsay táblabíró úrnak lányát, „*Máriát, bitvesemül bozandom baza*”... „*s újra kezdem a' pályát, melyen már egyszer olly lélek-rázó csapást nyertem.*”

A pozsonyi Hírnök szerkesztőségében kezd dolgozni, de mihamar megválnak. Általában tetszik neki a szabad írói életforma, apját így tudósítja 1838-ban: „*hivatalkámmal igen meg vagyok elégedve, ... tisztos és egészen független volta alig érezteti velem, hogy hivatalosan dolgozom.*” Persze, a napi robot majd később nagyon is terhes lesz számára. Midőn a könyvtárnoki „állását” megkapja, néhány év múlva, 1845-ben, már mennyivel kényelmesebbnek véli a „hivalt” – ahol van *szünnap* is. De kiderül, a pénzt is ott majd szünetelgetve kapja. Még csak 1839-et írunk, visszaköltözik tehát Pestre. Az új család, *született* gyermeke, Ákos a legnagyobb öröme, akivel dicsekszik is atyjának: „*szeretetreméltó kis angyal*”... „*gőgicsél, egész nap jár a szájacsakája*” Ez az év egyszerre szerencsés és a *betegségetnek első jeleit* hozó esztendő. A rosszabbikról augusztus 21-ével, Alajosnak szól: „*ebben az időben találsz engem betegen, 's minden szellemi foglalatosságra tehetetlen*”... Novemberben a *Magyar Tudós Társaság* (MTA), *levelező tagjává* választja. Ettől kezdve sikerek és kudarcok sora éri, betegségei is egyre szaporodnak. Köszvénye miatt sántikálva jár, s Petőfi, a későbbi *jóbarát* is hazakíséri, olykor majd fel az emeletre is. A 40-es évben járunk, mindössze 28 éves, az MTA levelezője, s magyar és német beszélgetések „*kézikönyvét*” szerkeszteti, amit nyelvhasználata miatt, még 1916-ban is kiadnak.

És itt, a következő évnél álljunk meg, 1841-ben. Ez az egyik fénypont, mert az első olyan *batásos műve* jelenik meg az *Emlényben*, amit máig is emlegetünk. Publikálja a *Kont* című balladáját, ami a zsarnokság ellen lázít: „*Harminc nemes Budára tart, / Szabad balálra kész; / Harminc nemes bajtárs előtt / Kont, a kemény vitéz.*”

A vers egy Zsigmond király korabeli eseményt dolgoz fel, tömör balladai szerkesztésben.

„*Tárgya örökké rokonszenves marad, amíg magyar szívekben a szabadság szeretete él.*” – vall róla Jókai Mór 1898-ban. A király zsarnoksága ellen lázadók meghódolni még életük árán sem hajlandóak. „*Földig boruljon térdetek, / Ti vétkes pártütők!*” – szól a király gőgösen... mire „*Kont, a kemény vitéz*” – ekként felel: „*Nem úgy, király! az égre nem! / A pártütő te vagy! / Te tetted azt, hogy a bazán / Az átok súlya nagy.*”

„*Ennek a balladának gyűjtő batásáról egész nemzedékek tanúskodnak*” – írja róla 1934-ben *Farkas Gyula*, berlini egyetemi tanár. *Jókai* pedig a *Garay* albumban: „*Én még élő tanúja vagyok annak a kornak, melyben Garay Kont balladája bejárta az országot, mindenütt felélénkítve az alvó közlelkületet s bizonyosságot tehetek róla, hogy magyar költő művének soha ennél nagyobb batása nem vala.*”

A vers jól szavalható, 28 versszakon át gördíti a „cselekményt” drámai erővel, s a végén ismét emblematikusan megjelöli a költő a királyt, e váddal: „*Zsigmond király, zsarnok király!*” Merész szavak ezek 1841-ben, amikor *V. Ferdinánd az úr*, Lovassy Lászlóék börtönben, Wesselényi is fogságából beteg magát gyógykezelgeti, s Kossuth is az imént szabadult csak háromévi fogságából, az országgyűlési tudósításai miatt.

Ha valaki netán egy-két fordulatot ismerősnek vélne, Arany „*walesi bárdok*”-jára emlékeztetné, nem véletlen. Arany jóval később, 1857-ben írta meg a maga tiltakozó versét, Ferenc József *második* országjáró körútja alkalmából. A fordulatot („*király te tetted ezt*”) átveszi Garaytól, akit egyébként tisztelt és kedvelt. Arany verse jóval később jelent csak meg *1863-ban a Koszorúban, óangol ballada* alcímmel, a cenzúra miatt!

Hédervári Kont alakját és sorsát *Thuróczi János* krónikája írja le: „*egyetlen üdvözlő szóval sem tisztelék meg*” a királyt, aki ezért heves indulatában Buda városában, Szent György vértanú piacán lefejezteti őket. Mint a szabadság példázatát, megéneklé *1838-ban Czuczor Gergely* is, *Vörösmarty* pedig drámát kezd róla. Czuczor korábban emeli versbe, *Kisfaludy Sándor* pedig később fogalmazza meg hétsoros figyelmeztetését, *Kont István a vérpadon* címmel, még *1844* előtt: „*születni fog még egy orosz lány*”.../ „*A láncot az, reményilem, öszvetördeli,...*” Petőfi is megidézi a *Kont és társaiban*, mert ő „*volt akkor a hazába’/a szabadság végsugára*”... Ugyanakkor írja ezt, midőn az *Akasszátok fel a királyokat* veti papírra, *Debrecenben 1848 decemberében*: „*Nincs a harminc között egy se’, / Aki térdét meggörbítse, / Egy se’ mozdul, egy se’ térdel, / Állnak néma megvetéssel.*” Nem más ez, mint *a nemzet* már nem csupán néma, hanem *barcos ellenállásának kifejeződése*. A forradalmi idők összehangolták a két költő szívverését. Garay Kontja hathatott Petőfire, és a kor számos alakját, mint Egressy Gábort és Lisznyai Kálmánt is „*nyilvános magasztalásra lelkesíté*”. Egressy országszerte hatásosan szavalta.

Gyulai Pál jegyzi föl *Vörösmarty életrajzában*, hogy a *Nemzeti*, később *Ellenzéki Kör* baráti összejövetelein a tagok Fót mellett Rákosra is szívesen kirándultak. Itt valaki javasolta, hogy Egressy szavalja el Garay Kont-ját, a többiek pedig, „*néma csoportozatban*” élőképpel „*arc- és tagjátékkal*” kísérték az előadást. *Szigligeti* volt *Zsigmond király*, – *Vörösmarty* pedig a kritikus közönség képviselője. A bakó „*botjával*” sorra megérintette a nemeseket, azok a gyepre dültek, utoljára Kont is. S midőn ezek a sorok következtek, „*De a tömegnek ajkain / Kél lázadó moraj*”, akkor a társaság, költők, írók, színészek zajongani kezdtek, s az imént épp földre hullottak felugrottak és kergetni kezdték (*Szigligeti*) őfelségét: „*Zsigmond király, zsarnok király*”... „*Az ország foglya vagy.*” Ennyire kedvelték és ekként játszódtak vele az irodalmárok, általa a szorongató zsarnokság ellen lázadozva.

A két költő, Garay és Petőfi megismerkedése súrlódásokkal kezdődött. *Petőfi* még mint *pápai diák*, a már neves szerkesztőnek, barátjával (*Kozma Sándorral*) küld verseket, de Garay először föl sem figyel rá. Majd ismét küld, de akkor meg, (a kor szokása!) *Álmos deák* néven, s kéri, ne tegye ki nevét lapjában, a *Regélő*-ben. Garay mégis aláírja a költő nevét. *Petőfi* méltatlankodik *Bajzának* panaszolva: „*szilárd akaratom ellenére kiteszi a nevemet ... Ez, gyalázatos eljárás. (Pozsony, jún. 3. 1843).*” Később, mégis jóbarátokká lesznek.

A „*harminc nemes*” elhíresült sorai után Garay megírja *Kont fegyvernöke* „*históriáját*” is. A „*hűséges legényét*”, „*a harminc kettedik nemes*” halálát is, mert nem hajlandó ő sem megalázkodni. Balladisztikus hangulata, tömörsége és költői ereje az elődjének alatta marad.

KORTÁRSAI sokan szerették, s a legnagyobbak voltak költő-barátai, *Vörösmarty, Petőfi, Arany*. A lánglelkű költő, „március 15-e hőse” a forradalmi napokban maga mellett érezhette szerényebb (képességű) sorstársának szívverését. Miként Garay idézi ezt az időszakot:

„*Petőfi Sándor emlékkönyvébe*”... „*Dobogjon össze szívem bő sziveddel,/ Mint egybeolvad lantom énekeddel.*” Kedvelték mindannyian emberi értékei, finom külső-belső *habitus*a miatt. Lírikus ő is, igen érzékeny lélek. (Mondják, sírva fakadt Pest bombázásakor és elájult, mikor megtudta Batthyány kivégzését.) *Ferenczi Zoltán*, első életrajzírója szerint: „*Ideális bevületű férfi*” volt. Versírói buzgalma elképesztette tán kortársait, de a haza iránti lelkesedése ismét megérintette őket, mint olvasóit is.

Garay János 48-as működéséről keveset tudunk. Tán volt *nemzetőr* is, egyesek állítják, hogy a fővárosban maradt. Nem ment Debrecenbe a kormánnyal, jöllehet a *Kossuth Hírlapjába* is dolgozott. Ismét mások említik, hogy családjával *Fótra* menekült, midőn Pestet bombázni kezdték. Számos verset írt már a forradalom szele előtt: „*Komoly szó a vihar előtt*”. Valószínűleg az *Ellenzéki Körben* hangzott fel, *Martius 9-kén* saját előadásában. Forradalmi versei még: *Szabadsági dal, A Martius 15-kei nép, Szabaddá lettél elnyomott magyar nép!, Honvéddal, Induló: „Fegyverre a bazáért/ A nép szabadságáért,”* ... Valószínűleg erről tudósítja Petőfit, egy karácsonyi, 1848-as levelében: „*A napokban két verset kanyarítottam, mit már csak ritkaságánál fogva is megemlétek. Az egyik egy csatadal,*... Baráti leveleket váltanak, egyikben örvendezik gyermekeivel együtt, hogy „*Petőfi néninek kis fiút hozott a karácsonyi Jézuska – már mi csak így pápistásan mondjuk*” – s tréfálkozik, hogy még nem tudja „*hogyan híjják a kis óriást, Bendegúz-e vagy Árpád?*”... A másik korábról való (Pest, dec. 17-én, 1848. *Petőfi Sándor honvéd kapitánynak, barátilag Debrecenben.*) „*Te prózaiságról panaszkodol Debrecenben, mit mondjak én az én életemről, ki csak a múlt héten bagytam el az ágyat s így teljesen nyolc betet vesztettem el megint az életemből*”.

Íme, ismét a *betegségéről ballunk*, ami ebben az időben már nem kíméli. Meghittebb barátainak ír csak erről, akkor, midőn nem tudja ellátni feladatait. A két család viszonyát mutatja az is, hogy a feleségek összebarátkoztak, s majd Petőfi halála után Júlia egy ideig náluk is lakott. Sajnos Petőfinek a levelei, melyeket Garaynak írt, elkallódtak. Úgy tudjuk, némelyeket a bukás után szándékosan, félelemből semmisítette meg Garayné, a többit, a század végén a Garaykisasszonyok, anyjuk „*szellemében*” elégették. Szendrey Júlia a Világos utáni „sötétségben” Garayékhoz vitte férje leveleit, írásait. (Garayt is megfigyelték.) Ezért azt ajánlotta, vigye *Horvát Árpádhoz*, aki nagy rajongója Petőfinek és tisztelője özvegyének. „Különös” ebben a történetben, hogy Júlia és Horvát Árpád Garayékon „keresztül”, ezen találkozás alkalmával ismerkedtek meg. Júlia később a felesége lett az egyetemi tanárnak.

ARANY János barátságát is Petőfi közvetítette Garaynak. Első találkozásuk még 1847-ben lehetett. Arany nagyon megszerette Garayt, sőt „az egész családját”. Volt idő, 1849 júniusában, náluk lakott átmenetileg. Arany feleségének, *Ercsey Juliának* azt írja Garaynéról, hogy „*szeret a háznál, családi körben élni... neked való asszony.*” Garay második felesége, Mária, valóban „jó, egy-

szerű asszony". Arany tehát ott száll meg július 4-én is, Garayéknál, *az Uri utcában, a Horváth-féle házban*. Az olvasó ne gondoljon a mai, *várbeli Uri utcára*, mert ez Pesten volt. Nem más, mint a *Herrengasse utca* ott a Ferencesek piacához közel, szemközt, a mai Petőfi Sándor utca. Később lett *Korona-berceg utca*, majd 1850-tájt ismét *Herrengassenek* hívták. A *Horváth-ház* sarokház volt, alsó szintjén működött a *Landerer nyomda*, amelynek szerepét a március 15-i napon jól ismerjük. A nyomda felirata akkor a Hatvani (a mai Kossuth Lajos) utcára nézett. E jeles napon Garay hol van? Miért nem emlegetik?! Lehet, hogy *akkor is épp beteg*, meg aztán a *márciusi „ifjak” közt* ő már „öregnek” számít, 36. évét tapossa. A legidősebb *Vörösmarty* lenne, hisz 1848-ban éppen 48 éves. Ekkor a „*nagy öreg*” Széchenyi elvét vallja, tartózkodna a forradalomtól.

Valószínűleg Garay is ott volt a forradalom-csinálás kellős közepében, hiszen ott lakott a *Horváth /sarok/házban*, aljában a *Landerer nyomda*. Nem véletlenül lelkesedik forradalmi versben a népért, magasztalva *A martius 15-kei nép* diadalát. „*Jogot e népnek!... Kezébe fegyvert, fejére babért*”. Leginkább csodálja Petőfit, és élteti a *Sajtószabadságot!* „*A legmagasb, a sajtó óriása, / Övé, és így övé a diadal; / A nép nevében zengjen hát az ének, / A nép nevét hirdesse most a dal!*” A forradalom versei ezek, folytatva a korábbiakat, melyben a „*A nép, megérett*” kezdettel szól arról, már 1845-ben. Sorai igazolják, hogy Garay a forradalommal együtt lüktetett, a „*Szabaddá lettél elnyomott magyar nép!*” nevében szól, szava olyan emberé, költőé, aki (ha netán éppen *beteg* is) hallotta az „*Esküszünk*” rivalgását, ott lélegzett együtt a forradalmi fiatalokkal „*Fel hát magyar nép, fel a szabadságra!*”

Különös szerencse, hogy 1849 őszén, a vizsgálatok alkalmával, az ügyét tárgyaló *Kassalkó János* hadbíró gondviselés-szerű gesztussal legyint: „*Garay nem veszélyes, nincs benne semmi*”. Ennél kisebb *semmiségekért* ítélték el többeket, ilyen *Riadó* szavakért kétszer is bebörtönöztek papot is. Bencés szerzetes, *Czuczor Gergely* kapott több éves várfogságot.

Garayt „csak” *egyetemi tanárságától* fosztották meg (amit el sem kezdhetett) ... A hallgatók is elmentek honvédnek, s ősztől pedig folytak a tisztogatások, „*Purifikáció*”-nak nevezték. De börtönt kapott *öccse, a pap*, ekkor már mocsoládi plébános, mert részt vett a harcokban. (1848. aug. 24-én), erre is ekként dobban költőnk: „*Hogy oda valál a táborban az kétszeresen becsületedre válik... s részemről büszkének érzem magamat a te határozatodra.*” Másik *öccse, Antal*, Párizsban is járt, szintén részt vesz a szabadságharcban. Alajosnak írja féltőn, hogy „*gondoskodjatok kérlek, jó öcsénkről, őt a forradalom jól megviselte.* (1848. aug. 24.) Antal, akit a családban *Sódarnak* becéztek, később megírja *Párizsi és bázai forradalmi emlékeim* könyvét, Knerék ki is adták 1914-ben. (Sírja Szekszárdon van, nemrégiben újították fel.)

VÖRÖSMARTY atyai gondoskodása köztudott Petőfivel kapcsolatban, amint emlékezik 1847-ben, az egyik úti levelében:... „*A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem.*” Garaynak is már olvasta előtte itt-ott műveit, a Kontot előadták, 1841-től a *Körben* és játszódták, mint említettem. Megjelentek 1843 elején *Garay János összegyűjtött Versei*, ebben *Az obsitos* is. *Vörösmarty* (és *Széchenyi*) nem haboztak, hogy az

Akadémia ezt 100 arannyal jutalmazza. (Ez kb. 450 ft volt.) Erre reagálva írja atyjának 1845-ben a költő: „*ha az akadémiától, a tudott díjban nem részesülök, nem tudom, hogy búztam volna ki e csapást...*” Mert a betegség az év egyharmadában ágyhoz köti. Megjelenik arcképe ugyan *Vahotnál a Pesti Divatlapban*. Megváltva a *Regélőtől*, a *Jelenkor* (Széchenyi lapja) munkatársra lesz, de alig tud dolgozni. A korábbi hajszolódás felörölte erejét. A jutalom (a kor viszonyai közt egy éves jövedelemnek felelt meg) most életmentő segítség számára, s a jó Isten Gondviselő kezét látja benne. A családnak, anyjának szavait köszöni, a „*mamának szeretet teljes aggodása 's tanácsai, melly utóbbiak még elég jókor érkeztek' s hasznukat is vettem.*” De tudja, Vörösmartynak is halával tartozik. Tehát 1844 decemberében *Karácsonynapján*, neki küldi, mint „*különösen tisztelt Uram*”-nak címezve levelét, *hálaérzését* kifejezni: „*mennyire lekötelezett, mennyire örökös adósává tett engem a Tekintetes Úr e nemes cselekvésmódja által, mely csak egy Vörösmartytól telt ki. Még sem fejem nincs olly állapotban, hogy eszméimet kellőleg rendezhessem, sem fejem szolgálja, kezem oly erőben, hogy Önnek mind azt megírbassam, mi keblemben forr és zajong, mit Ön iránt napok óta érezek... Igen is, e pillanattól fogva hiszem, s e hitet el nem veszi tőlem senki, hogy nemcsak én szeretem Önt, de Ön is szeret engem.*”

A „*nagy férfi*”, hogy Petőfi szavával idézzük ismét Vörösmartyt, a továbbiakban is figyel az ifjabb pályatársakra, köztük *Garayra is*. Wesselényivel közli tervét, hogy Garay esetleg „*akadémiai fizetést kapjon.*” Wesselényi válasza: „*Édes Miskám! Garay felől írod, miszerint nem igen tudod miként lehetne rajta segíteni... Bár lenne valamelyik Battbyánynak nagyobb könyvtára, melly mellett ő könyvtárnokoskodhatnék...!*”

Garay nehézségei szaporodásával majd Vörösmarty többször is igyekszik segíteni költő-társán. Emlékezik a maga korábbi szűkösségeire. Az 1850-es években *Garay* panaszosan írja *Alajosnak*: „*szemeimnek öt hónapja nem vettem hasznát*”

Nem tudjuk, mi volt a baja, mert hisz még fiatal, még nem okozhatja az öregség látásának gyengülését. Gyanítjuk, a sok munka, az írás robotja, a tömördek kézirat olvasása, a napi hajsza. Ebben az időben is indul levél Vörösmartytól hozzá, a címzés: „*A barátok piacznán, a' könyvtár épületében*”, mert *Garay* mint könyvtártiszt már ott lakik. 1850. nov. 4-én kelt soraiban kérdi: „*Igen óhajtanám tudni, hogy van egészséged. Nekem teljes reménységem van felépülésedben*”. Majd újra novemberben, miután a válasz-levelét hiányolja poétánknak, „*annak tulajdonítom, hogy még mindeddig nem vagy kívánt állapotban.*” „*Isten áldjon édes barátom kedves nőddel együtt. Nóm üdvözöl benneteket, barátod Vörösmarty*”. *Garay* Vörösmartynak köszönheti a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanári állását is 1848-ban. Igaz, hogy Petőfi tanácsára (mert Vörösmartynak nem volt kedvére a tanítás), maga helyett javasolja Eötvösnek, aki elébb rendkívüli, majd rendes egyetemi tanárnak kinevezi. Világos után azonban beborult a szellemi élet fölött is. Sok írástudónk: *Czuczor, Tompa, Madách, Sárosi Gyula és Garay* hadbíróságok előtt „*feleltek tetteikért*”, verseikért. A 49-es őszi tisztogatások nyomán őt kitessékelték a tanári karból. Szerencsésen megúsza, mondhatnánk, mások börtönt is kaptak. *Toldy Ferenc* írja antológiájában: „*e hivatalától azonban az 1849-ki változáskor is-*

mét elesvén,...” Igaz persze, hogy „a *súlyosan elbetegedett költő a legsanyarúbb inség martaléka lett*”... Toldy dicséretére legyen mondva mégis, kétszer is segíti a költőt. Előbb 1845/46-ban mint *segédírnokot* felveszi, az igazgatása alá tartozó Egyetemi Könyvtárba. Másodszer, akkor midőn *Geringer Károly* a kulturális ügyért felelős „országfőnök”, a Bach korszak *mindenesé* kinevezi az egyetemhez „*könyvtártisztnek*”, ezzel némileg enyhítve nyomorúságát. Az említett korábbi időben ugyanitt mint „*díjnok dolgozott*.” Előzőleg még szorgoskodott a költő könyvjegyzék-katalógusokat regisztrálva, kéziratokat rendezve, csak díjazását kapta nehézkesen. Most midőn alig tudott már írni (*nem látott*), mégis *a könyvtár épületében lakhatott* családjával. (Már 1834-ben is, egy két-szobás lakás bérleménye, /külvárosban/ 360 forint volt). Ha valaki azon csodálkoznék, hogy milyen szintű tudása lehetett az irodalomról Garaynak, hogy egyetemi tanárrá érdemesült, olvassa el a Kisfaludy Társaságban még 1842-ben, január 22-én, a felvételére készült tagsági székfoglalóját, *Lyrái költészetünk késői kifejlődésének okairól*. Vagy a Társaság évi közgyűlésén *1844-ben* felolvasott, „*A magyar írók s irodalom Pesten ötven év előtt és most*”, című írását! (Megjelent *Angyal Dávid* századfordulós jubileumi válogatásában.) Milyen egyetemi tanár lehetett volna? *Vajda Péter* korai halálán emlékező beszéde is mutatja, írása magasztos és nyilván jól is adta elő 1847. február 10-én ismét a Kisfaludy Társaság közgyűlésén. Szerették (volna) diákjai. Mintha saját magáról vallanának e bevezető sorok: „*Az írónak balálával kezdődik élete*”...

Ismét hangsúlyozzuk, már az Akadémia *levelezője* Garay 1839-től, akkori nevéen a Magyar Tudós Társaságé, mely *költői érdemeinek elismerésül választotta levelező tagjává*, s ekkor kezd bele egy nyelvkönyv írásába is. Érthető, hogy *akadémiai fizetésen* gondolkodik számára Vörösmarty, hisz a testület tagja. Azon se méltatlankodjunk, hogy *100 aranyat* kap jutalmul 1844-ben. Arany János pedig csak 15-öt a Toldiért, azonban azt nem az Akadémia, hanem a *Kisfaludy Társaság* teszi fel a pályázat meghirdetésekor. Ám a díj-nyertesének, 1847-ben a kiváló munka láttán megtoldották még 5 arannyal. De kinek adtak volna verseiért jutalmat előbb, 1844-ben, ha nem Garaynak? *Petőfi* még színészkedéssel próbálkozik, alig jelent meg verse 1843-ig, kötete is csak 1844-ben. A *János vitézt* ugyan ennek az évnek novemberében írta meg, de csak 1845-ben hozta a Pesti Divatlap. *Arany* is még *pályakezdő* – jóllehet, csak öt évvel ifjabb Garaynál –, ...de a Toldit 1846-ban írja. Egy-egy pályamű díjazására vagy egy érdemes munka jutalmazására pedig annyit adtak, amennyit tudtak. Az Akadémia mint köztestület, nagyobb alapítvánnyal, a Társulat pedig *egyesületként*. Garayt, a fejlődő irodalmi élet szorgos napszámosát, a szerkesztőt már ismerték és kedvelték. Ahogy ő mondta magáról: „*Szépirodalmunk egyik igása voltam.*”

De eredjünk egy kicsit *Az obsitos* nyomába (ebben az 1843-as kötetében jelenik meg), akit máig is megemlegetünk, ha Garay nevét halljuk. Ez az anekdotikus versezete, melynek főhőse vitéz *Háry János*, a modern kor elhíresült nagyotmondó „*betvenkedő katonája*” a szívünkhöz nőtt. Elhisszük jókora füllentéseit, hogy *Napóleont elfogta*, és a másik részben pedig Ferenc császár udvarában is megfordulván, akár a mesebeli *legkisebbfiú*, együtt *komázik* öfölségével! Remeklés a költő életművében. Egyszerre népi és még-

is (tán ezért) jelképpé váló alak. Pedig Garaynak kevés érzéke volt a népihez, avagy *a népieshez*. Nem mérhető lírája sem Bajza, Kölcsey, Petőfi népdalhangulataihoz vagy Arany emelkedettebb népi-pátoszához. Ha írt is regét, balladát, egyéb dalt, nem alanyi költőként, hanem olykor mint helyzetdalt megverselve a motívumot, a régiebb szentimentális stílt vagy a két Kisfaludy útját követte. Itt felülmúlta önmagát, műfaji stílus-korlátain túllépett. Maradandó figurát teremtett, kinek utóélete még gazdagodott. Heltai Jenő nyomán bővültek a kalandok is Kodály zenés-színpadai megjelenítéséig, az 1926-os daljátékáig. Garay nyomán írta forgatókönyvét a zenéhez *Paulini Béla és Harsányi Zsolt*.

Mesei-mítikus alakká vált Hány „bátya”, mint az igazi „népi hősök”, a *Tyll Eulenspiegel* halhatatlan rokona! Talán éppen azért lehetett azzá, mert valószínűs alkalak mintája. Mondják, egy szekszárdi *fazekas*, aki valóban volt katona is, mégpedig *buszár* a napóleoni háborúk idején. Akivel maga a költő is találkozott egy szüreten, és hallgatta tódító-történeteit, lódító meséit, s nagyokat kacagott rajtuk. Hiteles, ízig-vérig *magyar alakot* formált belőle az ókori plautusi *betvenkedő* nyomán. Még a tüsszentő diákról is tudni vélték, hogy az író önmaga. Sokan megkísérelték kinyomozni (miután több Hány is élt Szekszárdon), kiről mintázhatta hősét. Legvalószínűbbnek látszik *Hadnagy Albert* feltételezése, aki egy 1986-os kötetben (szerk. Tóttös Gábor) a *Történelmi séták Szekszárdon* lapjain egy fejezetet szentel ennek a kérdésnek: „*Ki volt Hány János?*” Állítja, nem egyetlen Hány lehetett mintája a költőnek. Hatot *említ*, akik közül legalább kettő előzménye a Garay által tipizált figurának. Mindkettő huszár volt. Az egyiket, aki számításba jöhet, a *Vécsey* féle 4. huszárezredben látjuk, és 1802-ben tért haza obsitusként. A másik a *Hessen-Homburg* huszárezredben szolgált, és „*1805-ben bocsájtották el*” a *svadronjától*, lovasszázadától. A szerző koncepciója szerint *Augusz Antal* tolnai alispán egyik cselédje lehetett, egy másik Hányt *Merwerbt* főjegyző mutat be Garaynak egy szüreten. Jómagam, foglalkozva a napóleoni háborúkkal, az 1985-87-es években írtam egy hangjátékot a Rádióknak Simonyi őbesterről, ami el is hangzott. (*Azt tartom, hogy Simonyi ezredében kellett legyen Hány, ha létezett.*) Mert a hangjáték sikerén felbuzdulva, történelmi esszém készült a Zrínyi kiadó kérésére több száz oldalon, végül ugyan a kiadó sorozata megszűnt, s a megjelenésre már nem került sor. A napóleoni csaták hőse, *Simonyi József ezredes, a „legvitézebb buszár”,* így nevezték. (Jókai is ilyen címmel írta meg kalandjait dokumentumok alapján.) Ő lehetne inkább annak az epizódnak is *az előképe*, amivel Hány dicsekszik, *Napoleon elfogásával*. Már akkor felmerült bennem a sejtés, hátha Hány nem is a saját kalandjait, hanem éppen Simonyinak a bravúriját meséli, akként, mintha vele esett volna meg. Simonyi ugyanis előbb a *Graeven*, majd a herceg *Hessen-Homburg* huszárok parancsnoka. Biográfiáját még életében megírta szőkefavi *Nagy Pál* nagyváradi tanár, és megjelent Pesten, 1819-ben *Trattner* kiadásában: „*Vitézvári báró Simonyi József, herceg Hessen Homburg magyar lovas regement híres ezredes kapitányának példás élete leírása.*” Ismerhetők – olvasgathatták. Igaz ugyan, hogy a megjelenés dátuma alapján a történet legfeljebb a *bécsi kongresszusig* követi az őbestes sorsát, mert ő ezután 1832-ben az aradi várbörtönben halt meg. Akkoriban port vert föl *a sajtóban* is

hadijogi perbe fogása, elítéltetése, aradi fogsága, majd *balála*. Számos vitézi tettet hajtott végre huszáraival. Magam is tanulmányoztam a bécsi *Kriegsarchiv* vonatkozó dokumentumait, minden vitéz haditettéről igazolást adtak ki, azok alapján kapták a rangjelzéseket, így léphetek előrébb a jeleskedők. Valóban előfordult csapatánál, hogy jelentésekből úgy hírlett, Napoleon éppen arra jár. Nosza fel, lest vetni, régi magyar virtus módra. Tehát „*avantgardát tettek*”, így mondták akkoriban, azaz előőrseket küldtek kikémlenni, *miképp lehetne elfogni Napóleont*. Sajna, csak hogy nem arra jött a franciák császára. Meggyőződésem, hogy *Háry*, aki miután a *Hessen-Homburg* huszár-ezredben szolgált, hallotta felettese kalandjait, vagy részese is volt a Napoleon elfogását célzó portyázásnak. Ámde nem a saját, hanem ezredese, *óbestere bravúrjaival dicsekedett*. Illetve azt toldotta meg egy kissé magyarosan, kópésan lódítva. (Vitéz Háry – „képzeletben” – el is fog(hat)ta akár magát Napóleont is, aki 1821-ben meghalt Szent Ilona szigetén). Vagyis nem véletlenül kerül bele *Az obsitosba* ez a mozzanat. Évtizedekig emlegették, beszéltek róla, aki felforgatta Európa rendjét, akinek nagyravágyása miatt ezrek véreztek el. Ekkortájt, 1829-ben *Napoleon Önéletírása* is megjelenik magyarul, *Pesten, Trattner és Károlyi műhelyében*. Népszerűsége és aktualitása miatt szerepel tehát a Napoleon-epizód, *Az obsitos* híres jelenetében kissé *bárysan* elmesélve. Az *Önéletírást* sokan, akik franciául nem is tudtak, szintén olvashatták a 30-as években. Mert a mű népszerű, a bukott császár „*saját keze dictálása után, a francia kiadás szerint híven magyarázta Fábrián Gábor fiskális*”. Az előfizetők sorában, akiknek száma *két hét alatt megnövekedett*, alispánok, táblabírák, főügyészek, plébánosok nevei közt, *Pesten Vörösmarty Mibály, táblai Ügyvéd, és a 'Tudományos Gyűjtemény' Redaktora* bukkan fel *Zala Vármegyében Deák Ferenc, megyei alügyész, aki 5 példányt jegyeztetett*. (De akad „törvénytánu” is, jurátus, szintén megrendeli. Tehát diákok körében is foroghatott kézzel-közön Napoleon életrajza.) Bukott uralkodókkal, kiváltképp Napoleonnal így élcelődni versben merhetek immár. Vicces volt, amint Háryval ekként a költő meg az olvasó is így lelkendezhetett: „*Az angyalát! Kiálték, s megcsípem őt nyakon, / Most valld meg, úgy-e, hogy te vagy a Napoelon?*”

Még mulatságosabb, ahogyan a mesékben szokás parolázgatni, *iddogálni – eddegélve* a császárral, annak tornácos falusi házra emlékeztető *bécsi udvarában*. (Éppen azt ellensúlyozva, hogy a bécsi császárhoz és magyar királynak aligha lehetett volna közelébe kerülni, mert tudvalévő I. Ferencnek akkoriban még a francia és angol titkoshálózatnál is jobb és nagyobb volt a besúgó-hada.) A népszerű művet többször kiadták, olvashatjuk máig is. Verselése a Nibelung-sor 7+6-os, jambikus 13-as ritmusát követi az első részben, míg a második történet pedig felező tizenkettősben hangzik. Különösen sikeres lesz a századelőn az a Garay válogatás, melyet (a kései unokatestvér) *Garay Ákos* remek illusztrációi díszítenek. Maga *Zichy* is rajzolt hozzá Garay emlékére egy jelene-tet.

De támadott mellette egy másik „vitéz” népmesei alak, *János vitéz* is, aki Kukoricza Jancsiból hőssé vált, egy huszáros vágással, szinte a semmiből... Petőfi ajkán. Azt híresztelik, 6 éjjel és 6 nappal írta meg, tán ezért is készült *felező-tizenkettősben* ez a tündéri verszet, 27 énekben. 1844 novemberének vé-

gén már megvolt, de csak 1845-ben hozta Vahot a *Pesti Divatlap*ban. Ebben a mesebeli (nyelvi) varázslatban és költői szépségekben bővelkedő kalandban nem kevés a népi szóhasználat, a *csalafinta mesék* látásmódja sem. A furfangos fordulatokat Petőfi saját képzelete teremtette, ám olykor Garaytól is ihletődve, *Háry csúfondáros, lóditó-fantáziálásaiból is merithetett*. Különösen az ilyen látásmódban érezzük a rokonságot, mint: „*Hát még a varjúk! ...bú, azok voltak ám! / Látott egyet ülni egyik fa sudarán...*” „*mégis akkora volt, hogy felbőnek vélte*”.

A francia király kedvessége, magyaros vendéglátásának gesztusa emlékeztet a Ferenc királynál elidőző, *eddegélő* Háry vitézre. Petőfi, tudjuk, 1843-tól ismeri Garayt, most a *Divatlap* kapcsán is kellett, hogy találkozzanak. Mert Garay is segéd-szerkesztője volt korábban, és éppen az ő helyét veszi át Vahotnál. Akárhogyan is, de *a látásmód rokonsága nyilvánvaló*, a népi anekdoták talajából fakad. Garay előbb teremti meg ugyan „vitézét”, mint Petőfi, ámde az ifjú, „garabonciás” poéta a humorosság mellett, túlszárnyalja gyönyörűséges szóhasználateival: pl.: „*Tündérország még csak árnya e világnak*” ... vagy, „*Haldoklófélben volt a hajnali csillag*” ... Petőfi különösen a napszakok leírásával *bűvölködik*. Azonban Garay Háryját is szívünkbe zárva, kedves olvasmányul kell a köztudatban tartani.

GARAY SÍRJA a Kerepesi temetőben van, a régi leírásokból nagyjából be lehet tájolni, de meg fogom-e találni? Az irodában megnézik a számítógépben, készségesen kinyomtatják, bejelölik. Irány a Deák Mauzóleum felé, ott van a közelében. Garay sírjáról azt olvasni egy régi leírásban (a *Vasárnapi Újság* korabeli számából), hogy galambszürke márványból készült, ún. *lobor*-piramis alakú. (A *Szily*-féle századfordulós, nyelvújítási szótárban szerepel a szó, *Szemere* találmánya, a szobor, a modor stb. analógiája alapján.) Piramis alakú, felfelé keskenyedő, a *tűz* lobogására emlékeztető obeliszk-féle. Garay piramisa alján, annak idején, egy kis *lunetta*-alakú fülkészkében még 3-4 *zöld*-márványból *faragott könyvecskét* is elhelyeztek, mintegy a költő műveit jelképezve. (Akárcsak Párizsban, a Montparnasse temetőben, egy könyv-szimbólum jelzi Maupassant sírját.) Tűnődöm, megvannak-e még évek múltán itt, ezek a kőkönyvek... Közben megkerülve a Deák-emlékművet, jobbra fordulva, a 21/1-es parcella egyik felén – íme, *Garay sírja*. Valóban piramis alakú karcsú obeliszk, *galambszürke* kőből, azaz márványból. Ami ha nincs felcsiszolva, *matt* marad, mint Itáliában látni számos márvány-templom külsején. Felül egy *lant*, melynek két szárnya, griffmadarakra emlékeztetnek. (*Ugyanilyen lant van Vörösmarty sírján* is, szintén a *Gerenday cég* által készült.) Alul a félhold-fülke (*természetesen üres*), a *zöld könyvek márványból* már nincsenek. Csupán egy törött mécses árválkodik benn, a helyükön... Vajon mikor tűntek el, volt két világháború is... – ki tudja? Átellenben idelátszik a másik költő, *Czuczor* sírjának háta. Amott Sárosi Gyula, emitt az Egressyek, Gábor és Ákos. Az írást böngészem a költő sírján, neve még látszódik, feketével újonnan kihúzva. De feleségének nevét, még körvonalaiban is alig sejteni. Az áhítat csendjében a szürke sír-oszlop tündöklök. Ez a nyári nap olyan, mint akkor ott, Párizsban. Éppen kedvemre való ez a hűvösebb idő most itt a temetőben. *Jólesik írónk árnyékába és történelmi nagyjaink csendjébe burkolódnunk*. (Amott a nagy Kossuth

Mauzóleum.) De még Garay sír-oszlopánál jut szembe, hogy nem volt „*tüntetés*”-jellege 1853-ban sírba tételének, ahogy az évtized végén *Széchenyi temetésekor*. Csendben kísérték ki, csendes ember volt. Illett hozzá élete végén a csend. Egyetemi hallgatók (diákjai is lehettek volna), fáklyákkal kísérték utolsó útjára, pedig *délután* volt. Sokan fájlalták, hogy nem taníthatta őket. De látták legutoljára még az Egyetemi Könyvtár folyóirat-szoba segítőkész őrőjeként, ...ahová Toldy beosztotta. Tudták, e *félig vak ember költő*, (ő Garay!), belül jól lát, mint hajdan Homérosz s a vak jószok ...

Régi feljegyzésekben szerepel, hogy síremlékének felállításához először Cegléden rendeztek táncmulatságot, hogy az összegyűjtött pénzből elkészíthesse a *Gerenday cég*. Olvashatjuk azt is, hogy *Obernnyik Károly* drámaíró temetése után (két év múlva, 1855-ben), „*odamentünk nébányan a tisztelet és szeretet jeleként*”, emlékezni rá, „*a nagy veszteség fölött*.” Mint a *Vasárnapi Újság* tudósít, „*Már temetésekor olly általános bánat volt az egész nagy sokaságon elterülve, a minőt csak azon férfiak végtisztességénél lehet feltalálni, kik érdemesek reá, hogy egy nemzet öltön érettök bánatos gyászt. Erre pedig Garay János teljes mértékben érdemes volt.*” Ezzel az érzéssel búcsúztam tőle a sírkertből távozván.

Szekszárdon, szülővárosában szoborállítására, kissé megkésve, csak a millenni-um táján valósult meg, halála után, 35 évvel később. Ma is ott áll a hajdani *Zöldkút* téren (ami már 1881-től a költő nevét viseli), *Szárnovszky Ferenc* alkotása, amit *Barabás Miklós* rajza után formált. 1898. június 5-én avatták fel. A mű története bekerült a *Garay-Albumba* is, amit *Bodnár István* szerkesztett a szoborbizottság megbízásából és a jeles alkalomra kiadott a *Franklin*, a költő emlékezetére. Az emlékművet Párizsban öntötték bronzba a *Gruet cég Avenue de Chabillon-i* műhelyében, a talapzatot is ottani műépítész, *Hector d'Espony* tervezte. A mellékalak, a költészet Génusza, *Köllő Miklós* munkája, babérágat nyújt a költőnek. Nyolc pályamű közül választották ki, *Zala György és Stróbl Alajos* vezette a bírálóbizottságot. A műtárgy talapzatának nyugati oldalán *Az obsitos*-nak állít emléket a dombormű, mely *Zichy Mihály* illusztrációja alapján készült.

Az *Egyetemi Könyvtár* olvasótermében ülök, *Garay szobor-fejével szemközt*, miközben olvasgatom műveit, forgatom az albumot és sorra munkáit. A fej emlékeztet a szekszárdi alakra. Nyilván annak kicsinyített mása, vagy legalábbis a szobrászművész műhelyében készült másolat, eredeti *melléktermék*. Több *Garay-büsztt* is készülhetett ekkor, régi képeken látni a gipszfejet és a bronz-változatot is, amint *Szárnovszky*, a szobrász álldogál mellettük. Korábban a könyvtár lépcsőházát díszítette, most itt benn az olvasóterem belső részén, a polcról, felülről ügyel a csendre. Amint hajdan vigyázott a folyóirat-szobának a rendjére. Figyel reám, hogy mint kései utód, mit tartok róla. Tudja, nem vagyok nagy véleményvel poéziséről, de azért érzem lelkének hajdani hiteles lobogását, verseinek színvonalbeli hullámlódásaiban is. Egy-egy villanó költői kép nagyszerűségét, a többi gyengeségeit és gyatra rímeit olykor, keresett szavait. Sajnálom is ezt a kedves embert, akit szerettek saját korában, majd száz év múltán már szinte elfeledték, amint *Császár Elemér* írja 1912-ben, centenáriumi emlékezésében. Nagy pályatársai azonban sosem érzékeltették vele

a másodlagosságát. Pedig mindent elírtak előle, utána. *Vörösmarty* a nagy mester-példaképe az epikus sodrást megmutatta néki. De ő abban nem tudott tovább hajózni. A ballada divatos műfaját is (másképpen persze) felülmúlta *Arany János*, aki utána jobbakat, ballada-remekléseket írt. Forradalmi verseit pedig *Petőfi* szárnyalta túl. De azért akad néhány kiváló *szabadság-dala*, forradalmi hevülete és korjelző hangulata neki is. Amiket nem kéne kihagyni az antológiákból ma sem. Nézem a fejet, aki szomorkásan elmosolyodik tünődésesen. Eszembe jut, azt olvastam róla, hogy a könyvtárnak 800 forintjába került 1899-ben a fej megvásárlása, amikor ennyi pénz volt írószerekre s az éves papírköltésre. Végül is hírneves „könyvtáros” volt ő, akinek kárpótlásul illik is egy szoborfej-mását mementóként megőrizniük. Akivel oly méltatlanul bántak, tán éppen itt, mint *segéd-írnokkal*, 1845-46-ban. (*Járandóságát hónapokig nem kapta meg.*) Végül is ide húzódván be, 1850-től, élete utolsó éveiben *itt élt az épületen belül, betegen*. Minden gyötörte már, *köszvény és aranyeres* bajok, egészsége folyton hanyatlott. Bár ekkorra, *könyvtártisztte* nevezték ki, de alig láthatta el feladatát, mert *alig látott immár*. Am régi folyóiratainak, újságjainak lapjai, remek cikkei, őt idézik, mutatják, *minő jól látta korát*. Mert korjelző volt ő. A folyóirat-olvasó csendje, egykori szellemét és akkori, már-már *vakszi* szemét idézi, ahogyan Erdélyi János vallja: „*Szemedről a nap fénye elveszett, / Élő halott lől már a síron innét, / Világtalannak kéz fogá kezéd.*”

A kor világos látását mégis az ő publicisztikái is mutatják. Ha a régi Pestről akarunk hiteles adalékokat, „életképeket” kapni, különösen a fejlődést, ami az 1838-as árvíz után kezdődik ('48-ig 700 ház épült), vagy ahogyan már nevezték a fővárost, ha *Budapestről* képet akarunk kapni, akkor a *korabeli sajtót* kell böngészniük. *Fényes Elek*, aki 1848-ban Szemere megbízásából az első *Statisztikai Hivatal* szervezte és vezette (néhány hónapi börtön is kijárt érte 1849-ben), de *1851-ben* egy kiváló kiadványt jelentetett meg Pesten, *Magyarország geographiai szótára* címmel. Az akkori Pestről lelkesen ír: „*utcáinak száma 269, ezekből 116 egészen kikövezett, nehánya négyszegű gránitkövekkel...*, *1848-ban a népesség 120 ezer lélekre felment, a dunai lánczbid, mint ilyen egész világon első helyen áll, ...általában Pest középpontja a magyarboni tudományosságnak és literaturának*”. A korabeli Pestet még a hajdani külföldi utazók följegyzéseiből is meg lehet ismerni... Miss *Julia Pardoe*, már 1839-ben felfigyel az elegáns üzletekre, a kirakatokat csodálva, a művészi cégtáblákat emlegeti, *amikről majd Garay is ír*, mint látványosságokról. A korhangulatot pedig az akkori sajtótermékekből, cikkeiből tőle is megtudhatjuk.

Az első hazai sajtó-csinálás hulláma után, a *Zeitungok*, azaz *időszerű és időszakos* kiadványok egész sora indul meg a XVIII. század végétől. (Az újságírók ekkoriban „újdondásznak” nevezték). Ami híreket, újdonságokat közölt, azt pedig hírlapnak, újságnak. Kezd kialakulni a *felelős, szerkesztői* feladatkör is. 1800 táján, az új századtól számos írónk foglalkozott effélével, irodalmi vagy tudományos folyóirat tervével vagy lapkiadás ambícióval. *Kultsár István Hazai /és Külföldi/ Tudósítások* címmel, szerkeszt egyet, mely különféle „eszméreteket” közöl. De vannak számosak, az egyik megszűnik, helyébe lép egy másik. *Garay bús év*es kora táján még működik a *Tudományos Gyűjtemény*,

„közértelmű és hasznú esmértetések”-kel, amit ekkortájt, 1833-ban, kedves egyetemi tanára, *Horvát István* neve jelez *redaktorként*. Kiadnak Kisfaludyék egy évkönyvet is, *Auróra* címmel, éveken át. Politikai lapot majd Széchenyi indít, *Jelenkor* néven, 1828-ban. A cenzúra ellen a soron következő országgyűlés is hiába tiltakozik. Az irodalmi pályára igyekvő fiatalember mégis ebből akar megélni, erre a sikerekkel kecsegtető és bizonytalan, de kalandos területre lép. *Mátray Gábor* *Regélőjének* lesz segéd-szerkesztője, 25-30 forintért. Annak is a *Honművész* c. divatlap mellékletét gondozza. (Gyakran ő írja tele.) *Dramaturgiai füzér* címmel indított sorozata, a korabeli dráma- és színház *ügyével* foglalkozik. Mikor Bajza szemére veti az *Atheneumtól*, hogy nem eléggé elemzőek a „kritikái”, öntudatosan válaszolja, hogy „nem kritikákat, nem bírálatokat, hanem tudósításokat ígértem olvasóinknak”. Segédszerkesztő lesz majd a *Rajzolatok*nál, almanachja a *Hajnal*, pedig Kisfaludy *Aurórájára* rímel. Pozsonyba is kirándul, ahol a *Hirnököt* szerkeszti, majd a *Jelenkorhoz* kerül. Érdemes mások szavaival jellemezni szerkesztői tevékenységét. *Frankenburg Adolf*, aki Garay felszólítására a *Regélőnek* „rendes munkatársává lett”, írja, „leveleimet tisztességesen honorálta.” (Ezek a „Budapesti levelek”.) Érdekes, hogy ekként használják már jóval az egyesülés előtt mint *fővárosra* – miként ezt Széchenyi 1831-ben javasolta már a *Világban*. *Frankenburg*, az *Életképek* legendás szerkesztője úgy vélekedik, hogy a „journalisztikai mozgalmak”, a *bírlapirodalom* terén 1843-nak elején igen elevenek kezdtek lenni. Garayt „*avatott toll*”-nak tartja, aki épp itt, *Hírlapi Méh* cím alatt szorgosan beszámolt minden héten a megjelent divatlapok tartalmáról. Vagyis „*criticai áttekintést adott*” azaz *lapszemléket* írt. Az *Életképekben*, valóban a korabeli élet képei jelentek meg. A *Kisfaludy-társaság* 1843-as „közüléséről” tudósít, *Frankenburg*, Emlékirataiban dicsekszik, hogy mily „*becses közlemény volt Garaynak saját maga által olvasott cikke: „A magyar írók és irodalom Pesten ötven év előtt és most*”.

Milyen újságíró volt a költő, Garay János? Olvasva a sajtóban „egyenetlen” írásait, mégis úgy látjuk, *jószemű* és ügyes tollú volt. Garay mint publicista, már-már csaknem *személyesebb*, mint „alanyi” költőként. Említettem, hogy verseiben olykor lírai érzéseit is *belyzetdalként* énekli meg. Miközben publicisztikájában *vallomásosabb*, különösen, ha személyes élményből fakad beszámolója. Legyen az a már idézett *Halottak napja* (első felesége és gyermeke halálára, emlékezteti), vagy szóljon szülőföldjéről, a szekszárdi vörösborról, „a bikavérről” amelyet ő nevezett először ennek, a szekszárdi apátságról, Szekszárd régiségeiről vagy Sárközről. Onnan még néhány szót is lejegyez, mivel ez begyűjtve nincsen, amik azóta bekerültek a Tudós Társaság Tájékoztatójába. (Pl.: *balastyá*= buta, ostoba, *gyingya*=zátony, *pacsangol* =sárban, vízben tapos, *suttogó*= suhancz, gyerkőcz stb.) Úti képei is kitűnőek, miként zsánerképei (genreképei), és tájrajzai. (Pest körrajza =körképe.) Különösen a gyorsan fejlődő Pest változásaira figyel. Az „*Utczai élet*”-re éppúgy, mint a *Boltczimerekre*, melyekről hangulatos jegyzeteket készít. A színházi élet hiányáról is pontos megfigyelései vannak: „*Közönséges panasz nálunk magyaroknál, hogy eredeti színdarabjaink nincsenek, másfelől, hogy a színészet nem pártoltatik a közönségtől.*” ... „*Játékszíniink boldogtalan utánzásokból s öröm fordítá-*

sokból áll”... „A színi világ, az életnek varázstükre” – mondja, nyilván Shakespeare nyomán. Olykor a diagnózisai még a verseiben is találóak, az Országgyűlésről írja, hogy „többet kéne tenni ott, / És kevesebbet szólni!” Ezért kéri számon a „nemzeti”, magyar nyelvű színház létét is még 1836-ban: „Mért nem készítetett el még Pesten a magyar Színház? ...Hát tudjátok-e, kedves atyámfiaim, miért építjük azt kívül a városon? No hát, hogy a város idővel belémenjen...” (Akkor még külső résznek számított a mai Astoriával szemközti teleksarok, ahová végül is felépült és megnyílt 1837-ben.) Garay külön kötetekbe is összegyűjti ilyenén rövidebb írásait, *Tollrajzok* címmel. De a Ferenczi féle ötkötetesből is akad érdemes tárcája, egyik-másikat „komolycsák”-nak nevezi, mint pl.: *A csók*, *A költő reggele* stb., összeállíthatnánk egy válogatott publicisztikai kötetet szellemes „elmefuttatásaiból”. Készült a „*Budapesti polgár*”-ról is jellemkép. Értő életrajzai szólnak Virág Benedekről, Kisfaludy Sándorról. Elmékedett lyrai költészetünkről. Vajda Péter sírja fölötti méltató, emlékbeszédéből a művelt irodalmár bukkan elő. Tudta volna tanítani is az egyetemi ifjúságot a magyar nyelv szépségeire. Ha megadatik neki.

Betegségei (emlékszünk) már a forradalom előtti években is keserítik életét, amikor a díjban részesül is, éppen ágyban fekvő, nagy segítség neki a 100 arany az Akadémiától. Leveleiből még: „félbetegen, mondtam, igen, mert még e’ mai napig sem hagytam el – (pedig dec. 4-ke óta) szobámat... írja – 1845. febr. 2-án, – Szeretett Öcsém s Barátom – kezdettel Alajosnak... „de bála istennek baj nélkül vagyok ’s inkább csak óvatosságból ’s utó-cura gyanánt őrzöm még két havi börtönömet. ... A Jelenkorba, dec. 4-e óta egy betűt se írtam!”

„Kijutott az 1845-i újévből” – vallja be szüleinek, megköszönve aggodásukat, lelki támogatásukat, atyai-anyai jótanácsaikat. A „krisztusi korban” van, 33 éves – és viseli is a kínokat, hordozza az önmegváltódás jegyeit. Dolgozik a már említett *Életképekbe*, robotolva a *Hírlapi Méh* rovatba, a *Kisfaludy Társaság* segédtitkára lesz januártól (28-án), és a nyáron, júl. 1-jétől az *Egyetemi Könyvtár díjnoka*. Mondhatnánk, révbe ért, „akadémikus”, kitüntették, van állása, írói, újságírói munkája, de vajon meglesz hozzá az egészsége is?

A *díjnoki* kifejezés annyit tesz ekkoriban, hogy rapidíjas, tehát ahány napot tölt hivatalában, neki annyit fizetnek, mármint ha kifizetik, havonta. Vannak erről bizonylatok az Egyetem Levéltárában. (Megkeresem őket, szembesülni fogok azzal, amivel Garay is találkozott...)

A dobozok felnyitása! Izgatottan veszem sorra a csomókat, és az iratok ott előttem, mindjárt az első dobozból, időrendben, de vegyesen más levelek közt. Ott vannak sorban Garay *bivatalnokoskodásának* dokumentumai. Ezek többnyire magyarul, (Schedel) *Toldy Ferenc* igazgatónak kérelmei Garay nevében, felterjesztések, igazolások díjazásról és kifizetési nehézségekről. Akadnak német cirkalmas iratok a Helytartótanáctól, innen-onnan. Csak tallózva vegyük sorra őket. Jelentés a könyvtár állapotáról, az állomány szaporodásáról. A könyvjegyzék készítésére, az ún. *Standorts-katalog* = *belylajstrom* összeállítására, a M.Kir. Helytartó tanács „*kegyességéből, a könyvtár jobb rendbe szedésére*” kaptak egy „*rendkívüli segéd-írnokot*”, Garayt. Jó véleménnyel van róla az (első civil) igaz-

gató, Toldy, a korábbiak mind szerzetesek voltak. De ő is, akár egy régi Gesta-író vagy kódex-másoló barát, körültekintően minden mozzanatot megörökít: „Garay... a Helytartó Tanács által kinevezett ideigleni rendkívüli segéd írnok a fiókkönyvtárban velem fáradhatatlanul dolgozott, és nem csak a legnagyobb pontosságot tanusította, hanem tudományos műveltségénél fogva munkálkodásomat lényegesen előmozdította.” ... „fizetésére nézve még mind eddig felsőbb rendelés nem érkezvén” ... „egész tisztelettel” könyörög a Tek. Ig. Tanácsnak, hogy „a valabol fenakadt kérdés valabárai eldöntését kérni ne terheltenék.” Szót kerít másutt „a roskatag könyvtárszolga egészsége miatt.” Aztán újra Garay érdekében, aki nem kapott díjat még mint díjnok, „négy hónap, óta”- az „idezárt hátíratos folyamodvány” ismét elindul, de a hivatalnak útjai rejtélyesek... Újra ezt olvashatni: „idejének nagyobb és becsesb részét a könyvtári szolgálatnak szánja, s ez által másnemű írói keresetében tetemesen megátoltatván, általam ... folyamodik...” Ismét sürgeti Garay díját, most már 60 forint „előleget” kérve. „E mai napig 66 napot töltött a fen nevezett segéd... általam elébe szabott munkálkodásban...” (1845. szept. 25. Pesten) Július elsejétől van immár a költő alkalmazásban. S „a legnagyobb szorgalommal, buzgósággal és búséggal” végezvén munkáját, „érdemes arra, munkája díját kivált jelen az élelmi drágaság ijesztő növekedése tekintetéből,” ismét cirkalmas zárással: „a Helytartó ő fensége legnagyobb kegyelméből, ... a Tanács kegyessége szerint minél előbb kivehesse” (oct. 27.). Bizonyítványt ír, melyben az „igazságos megkeresésére hivatalosan bizonyítom...” Majd (nov. 19-dikén) ismét „munkája fejében némi előlegezés utalványoztassék” stb.

Később felterjeszt három jelöltet, de az első helyre javasolt Garay helyett a felsőbbség által, Vargay Károlynak lesz meg a „könyvtári írnoki kinevezése”. Van egy 12860. számú másolat, melyből kiderül, Garay a könyvtárban „157 napokon át” működött, s a tavali dec. 28-ról kelt 39628. számú „intézkvény folytán előlegezett 10 pfton túl, pótlólag még 57 pftot, kapjon...” (Toldy megpróbál érvelni a költő irodalmi érdemeivel.) „Az irodalom mezején szerzett jó bírral és érdemekkel bírván, melyeket a M. Académia két ízben tüntetett ki, egyszer midőn levelező tagi oklevéllel, és ismét midőn köztudomásra nagy jutalommal tisztelte meg.” – minधिába. A pénz nehezen peng Garayhoz családjának megélhetésére. Pedig azt remélte, nyilván, hogy a bizonytalan írói, szerkesztői honoráriumok után, most nyugodalmasabban és biztosabban keresi meg a kenyerét. De a bürokrácia nehézkessé teszi ezt. A „napi díjai” „bavonként előterjesztendő”... Hátrahagyja ezt a biztos állást, alig egy évet töltött ott. Sikeres írói szakasza következik. És 1848 láza, mely őt is magával sodorja. Megjelennek három kötetben a *Tollrajzok*, prózai munkái. Külön a *Szegszárdi bordal*, és önálló kötetben *Az Árpádok* c. ballada- és mondagyűjteménye. A *Balaton* i *kagylók*, költői versfüzére is napvilágot lát 1848-ban, ebből a *kecskekörmök legendája* majd az ugyancsak szekszárdi *Babitsra* is hat, A *második ének* témájában...

A *forradalom márciusi napjai* alatti szerepéről szóltunk, bár nem tudjuk, mennyire vett részt benne. De már az *Ellenzéki Körben* március 9-én felolvassa a *Komoly szó a vibar előtt* c. költeményét. 1848-ban, tudjuk, az új kormány (Eötvös) nevezi ki tehát egyetemi tanárnak – sosem kezdhetette meg működé-

sét. Igazoló bizottságok elé kellett állnia '49 őszétől, sokukkal együtt, s olykor kevesebbért is elítéltek költőket, mint amit írt *A Honvéddalban*: „*Ki veled bad!!/Zsarnok, le veled! /Megvan írva/Úti leveled!...*” Szerencsés az a jóindulatú kézlegintés a hadbíró, *Kassalkó* részéről: „*nem veszélyes.*” Mégis érvényét veszíti a kinevezése. Annál inkább meglepő báró *Geringer Károly* gesztusa (ekkor ő a teljhatalmú mindenes kulturális ügyben hazánkban), kinevezi ismét az Egyetemi Könyvtár tisztségviselőjévé. (Jókor, év múlva leváltják Geringert.) Toldy hivatkozik erre az 50-es évek leveleiben, hogy Garay „*már 1848-ki martius előtt is mint segéd, a könyvtárhivatalban hasznos szolgálatokat tett, a haditövényszék fentartása mellett, írnoki kötelességek vitelével bízott meg, négy száz pft évi díjjal*”... Még a „tanárságát” is pozitívumként emlegeti, mint ha korábbi ténykedése „*csak azért szűnt meg működni, mert az egyetem mellett tanárságot nyert*”. Mily baráti megszépítés, bár éppen most mentették fel Garayt a vádak alól, csakhogy a tanárságától is. *Dümmerth Dezső* (egy 1964-es EK Évkönyve) kötetében a korabeli könyvtári kishivatalnokokról szólva ugyan említ egy dorgátumos levelet is. Azonban *nem Toldy kézírása*, melyben a költőt hivatalosan figyelmeztetik kötelességeire. Toldy tudván tudja, alig használható már, bármire is. Keresem azt a *köszönő kéziratot levelét* is Garaynak, amit említ D., ámde nincs sehol, elkallódott, avagy kiemelték. Izgalmasak viszont Toldy azon levelei, amelyekben méltatlankodik, hogy javaslata ellenére valakit Garay elé helyeztek, miközben a költőt lelkesen támogatja. (1850. ápr. 11.) „*Mintbogy pedig súlyos betegségéből csak ezimént üdülvén fel, a tavaszi kétes időjárás és a könyvtár hidegsége tekintetéből egyelőre kiméletet és elnézést érdemel*”, mégis javasolja, hogy a másik két rendszeresített könyvtári írnnokkal együtt (az egyik *Reguly Antal*), „*könyvtártiszt címmel neveztessek*”. Mellette bátorodik kérni, hogy éppen ezért az akkori napidíjnokat „*batározatlan időre mostani alkalmazásában kegyesen megbagyni méltóztatnék*.” Garay pedig „*a másodkönyvtártiszt belyre, ápr. 7-én „mint ilyen, tiszt esküjét is letevé, ápr. 10-dikén általam hivatalába valósággal be is vezette-tett.*” Az Egyetemet is ideiglenes vezető irányítja, *Virozsil Antal*, aki már volt korábban rektor. Neves jogtudományi író őt is nyugtatva közli vele: „*Míg Garay fellábad és hivatalát átveheti, különösen addig célszerűnek tartanám, – ama másikat – dologra szorítani*”. De Garay sosem javul már fel egészen. Ezért osztja be őt a *bírlapi szobának felügyeletére*. Garaynak ez lesz az utolsó állomása, itt lakhat családjával. Itt is ravatalozzák fel majd a könyvtár udvarán.

Innen kísérik a temetőbe.

Nehéz évek ezek, de még előbb az egri fürdőben kúrálgattatja magát köszvényével, sikertelenül. Közben mégis fáradhatatlanul írja 1851-ben a Szent Lászlóról készült művét. Két kötetben meg is jelenik Egerben, 1852-ben. Megható, amint ehhez majd *Arany János* (akinek szintén anyagi nehézségei vannak) mégis gyűjti Garaynak az előfizetőket, s maga ajánl fel *10 forintot segítségül*. Az összesen 20 forint körüli összeg másik fele forintoként jött össze. Még megdöbbenőbb, hogy az aradi várbörtönben sýnylódó hazafiak is gyűjtést rendeznek a nagybeteg költő számára. De maga meg szolgálja ezt a figyelmet *poézissel*. Mert az aradi vértanúk kivégzésének évfordulójára 1850-ben egy verse jelenik meg a gyásznapon, október 6-án a *Röpivek* első számában: „*A honvéd halála*”. Írja ezt

akkor, amikor a többség hallgat, „beteg”, megőszült a bujdosásban, lélekben haldoklik, vagy már halott és elnémult. Arany ekkor írja Szalontáról: „*Kedves jó barátom*” – megszólítással – „*nem állbatom meg, hogy olvasva szép versedet a Röpívekben, ki ne jelentsem örvendezésemet állapotod javulása iránt – Így, barátom így, pöngesd mesteri lantodat – nagy szükség van arra most...*”

Ez az egyik utolsó műve, kimaradt szinte minden antológiából, kivétel Töttös Gábor 1993-as szekszárdi válogatása! Említsük itt, tanulságul. (Megjegyezve, hogy valóban *sokan lettek öngyilkosok is* a bukás után a bujdosók, a honvédek közül.) Csak sorokat idézzünk belőle: a *Honvéd-ről, aki „ott volt a véres csatában”* ... „*kilenc nehez sebetől, elesék*”, ... majd megtudván: a csata elveszett, „*bajtársai is elbullanak*”, „*Úgy mért nekem az élet,*” ... „*Úgy csak temesetek!*”. Balladás hangjával Garay itt ismét a Kont emelkedettségét mutatja. Nemigen merték többször publikálni, csak azok olvashatták akkor, akik a *Röpívekben* láthatták. Toldy Ferenc se teszi bele összeállításába, „*A magyar költészet kézikönyvébe*”, bár benne mindenkit leltároz. Válogatása posztumusz jelent meg (1876. Budapest, Franklin Társulat). Ámde óvatosságból kimaradtak a „veszedelmesebb” versek. Petőfitől a *Nemzeti dal* ott van ugyan, de „*Az akasszátok fel a királyokat*” már nincs. Toldy élete végén, már egyetemi tanárként is nyugdíjban, *baláláig állami évdíjat kapott, 4000 forintot*. Kockáztatta volna?! Vörösmarty Előszó c. verséért? (Benne a *Szózat*, a *Gondolatok... A vén cigány...*) Vagy Czuczor Riadójáért? Tompától, igaz, belevette *A madár, fiaiboz* és *A gólyához* verseit. Aranytól az *Ötödik László* (így), s a *Széchenyi emlékezete* olvasható, de *A walesi bárdokat* nyilván már nem volt észszerű lehozni. *Sárosi Gyulát* sem tanácsos emlegetni az *Arany Trombitájával*. Ekként Garay idézett verse, *A Honvéd balála* is hiányzik. Ámde ezzel szemben akad benne egy széki gróf *Teleki Ferenc* (1785-1831) *Csatadala*, ilyen strófával: „*Édes bazád s királyodért, ki oltalmat tőled most kért,/kiönteni minden csepp vért/mindig készen állj*”. Hol van már 1848 csillagának fénye és a '49 utáni sötétség riasztó emléke?

Garayról, ha írnak, olykor lekezelően, még a Kont-járól is, mint Benedek Marcell, röviden summázva, azzal intézik el, ahogy Szerb Antal (1932), „*Garay János népszerűségben az elsők közé tartozott a korban. Rendkívül szorgalmas író volt... Emlékét két verse őrzi, a két Obsitos-vers*”. Hankiss János irodalomtörténeti összefoglalója (1939): „*Európa és a magyar irodalom*” kötetében ekként jelöli ki helyét: „*Kevés költő vesztett annyit száz év alatt, mint a rokonszenves Garay*.” Radnóti szerint: „*sokoldalúbb mint bármelyik elődje. Közepes tehetségű író, de szorgalmas, kitartó, fáradhatatlan, akit ott találunk mindenütt, ahol szellemi megmozdulást látunk*.” Ott leljük, ahol a hazáért kell együtt dobbannia szívünknek. Vörösmarty *Szózatára* emlékeztet, de mégiscsak utolsó verséből idézzük e sorokat, amit már csak lediktálni tudott, mert írni nem látott már: „*Szeresd magyar bazádat, /E szép magyar bazát!/ Mely gyermekidnek éltes, /Néked vég nyugot ad,...*”

Az 1853-as esztendő hozza meg a végnyugvást neki is. Ahogy *Majer István* írja, a pap a betegágya mellől a szülőknek „*Miután buzamos betegeskedés által erőben megfogyatkozott, és szemevilága is megtörött*”. (Szélbűdést említenek halála okaként.) Mai ismereteink szerint ez inkább lehetett szívinfarktus vagy gutaütés. A halálos ágyánál tehát ezt jegyi fel az említett áldozópap,

Majer, István bácsi: „*imáink közepette egészen nyugodtan ... családja és az én jelenlétben jó lelkét Teremtőjének visszaadta.*” ...A pontos időpont 1853. november 5-én, délelőtt 10 óraker, életének 41. évében. Örök nyugalomba helyezték nov. 7-én délután a római katolikus egyház szertartása szerint, a közsírkertben. Említik az egyetemi ifjúság *részvétét* is, temetési zenekarral és fáklyákkal vesznek részt *a gyászszerartáson.*

Nevezetes esztendő ez. Az 1853-as évben még a Haynau korábbi vérengzéseire emlékeztető terror hullámlik fel újra. Kivégzik a somogyi fölkelőket, Noszlopy Gáspárékat, Jubál Károlyt, az erdélyi Gasparich Márk Killit (ő ferences pap), a székely vértanúkat... és *Libényi Jánost*. Márciusban merényletet kísérelt meg Ferenc József ellen. Szabólegény volt Aradon, a katonai műhelyben. Akkoriban októberben, ott a várból, látta *a tizenbármak* mártíromságát... A merénylet a 23 éves császár ellen nem sikerült. A fiút felakasztották. (*Teleki Blanka* ekkoriban tíz év börtönt kap, *Lövey Klára* öt évet.) Folytak még 1854-ben is a példa-statuálások. Látja, hallja és tudta, felfogta mindezt Garay? 1853-ban amúgy is érzékeny lelke szétesett. Lehetséges, hogy ilyen „hírekbe” hasonlott meg. Fájdalmai leteperték. A múlt és jelen ütközött benne szelíd önmagával. Szerette apját, anyját, testvéreit, hazáját, véreit, Árpádot és Széchenyit, Szent Lászlót és Kossuthot – a múltat és jelent –, mert azokban élt. Nagyon rövid idő adatott meg neki, hogy valóban éljen. Mindössze négy évtized. Alkotni, húsz év. Emlékezzünk Ábrányi Emil szavaival:

„*Hősökről dalolt ő! Szemei világát / Gyöngítette folyton a múlt ragyogása. / De mikor a magyar elbukott és rab lett! / Megvakult, hogy többé gyászunkat ne lássa!*”

Kont

Az én obsitosom

Kora délután indult a vonat Palotabozsokról Bátaszékre. Akkor – tíz esztendeje – még indult.

Még ballagott, még döcögött, még zötykölődött. Ezen a Baranyából Tolnába tartó vasútvonalon már csak húsz kilométer volt a legnagyobb megengedett sebesség. Többet nem bírt már az elhasználódott töltés, a korhadó talpfákra csavározott rozsdásodó sín pár.

Két mínium színű, bévül olajszagú, vén vasúti kocsira várt a hol kaptatós, hol lejtős, hol hurkos kanyarokat vető, dombok, erdőcsoportok, legelők között bujkáló út. Utasokkal már rég nem telt meg a kised szerelvény, a mi kocsinkban is csupán hárman tartottunk Bátaszékre.

Egy húsz-huszonkét éves, diákforma fiú, aki az egyterű kupéban, a sarokban gubbaszkodott, elmerülve egy színes magazinban, egy piros arcú, erősen kopaszodó férfi – olyan hetvenedik éve felé tartó –, meg jómagam. Az öregnek az arcára volt írva, szívesen szóba elegyedne velem, hogy végigdiskurálja a két órás utat, miként egykoron az efféle vicinálisokon szokás volt.

Nem is bírta sokáig az öreg, mellém huppant a fapadra, és megtudakolta, hogy vajon nem zavar-e. És a választ meg sem várva, mindjárt közölte is velem, hogy utazásának végcélja nem Bátaszék, hanem Szekszárd. Ott is a totózó, ahol majd megvásárolja és kitölti a heti szelvényeit.

Egy bátaszéki utazásra nyilván nem készült volna fel ilyen gondosan. Szekszárd azonban város. Megyeszékhely. Ezért beretválta frissen az arcát, ezért dörzsölte be pitralonnal, ezért vett fel pantallót, kardigánt és kötött hozzá nyakendőt.

Kék szeme volt, kerek feje, pisze orra, táguló orrcimpákkal. Olyan típusú arca, amely mindig lelkesnek látszik.

– És Bátaszéken lesz csatlakozása? – elegyedtem szóba vele.

– Ha nem késünk, elérem a szekszárdi személyt.

– És ha késünk?

– Akkor elmegyek az esti busszal! Csibor Gyula, kérem, nem esik kétségbe! Nem az az ember! Húsz kilométer nekem meg sem kottyán. Pedig már betöltöttem a hetvenötödik évemet. Kinéznél belőlem?

Megnyugtattam, hogy hatvanra taksáltam volna az életkorát. Hatvanra, hatvankettőre. Elégedetten biccentett a fejével.

– Azért van ez, kérem, mert mindig sportoltam. A sport megőrzi az egészséget.

– Gondolom, futballozott...

– Abból gondolja, hogy totózni megyek? Hát fociztam is, hogyne. De nem ez volt a fő sportágam. Lehetett volna, csak máshogy alakult. Tudja, a totózás nekem időtöltés. Minden héten vonatra ülök. Mindig máshová megyek. Most Szekszárdra, máskor Bajára, Pécsre vagy Kiskunhalasra. Felváltva látogatom őket.

– Az asszony engedi?

– No hát nem örvend, de belátja, hogy ötvenöt évi házasság után ennyi jár nekem. Amikor ellenkezett, megkérdeztem tőle, hogy el akar tenni kompót-

nak az őszibarack és a körte mellé. Mert akkor én elnémulok, és ülök a dunsztos üvegben, amíg meg nem érek.

– Ez hatott?

– Mi hat az asszonynál? – hunyorított rám. – De hát látta, hogy elszánt vagyok, azon túl meg okos asszony. Okos sváb asszony. Megértette, hogy ha hetente egyszer útra kelek, akkor a többi napon békén maradok.

Varázslatos tájon jártunk. Egy-egy domb tetejére felcihelődve, úgy éreztem, mintha repülőgépen ülnék. Alant a tolnai mezők, fészekaljnyi falvakkal, lobbogó sörényű erdőkkel, meg-megcsillanó kis tavakkal. Megértettem Csibor Gyulát, igen, ez maga a szabadság. Hetente egyszer legalábbis.

– Miért éppen ebbe a négy városba jár?

Csibor Gyulának tetszett a kérdés, megcsillant a szeme.

– Valami huncutságra gondol, igaz? Nőkre, ugye? Nem, nem. Egyszerűen szeretem a vonatozást. Kinéztem magamnak ezt a négy várost, és ragaszkodom hozzájuk. Mindig ragaszkodó természet voltam.

– És soha, semmi kísértés?

– Ej de huncut ember Ön! Na jó! Egyszer Kiskunhalason tényleg volt egy nő. Egy ringó járású, gyönyörű, csecses, faros nő, úgy igaz. Odaült az asztalomhoz a restiben, én meg meghívtam egy Martinire. Már azt hittem, nem tudok neki ellenállni, amikor hirtelen észbe kaptam.

– Az asszonyra gondolt?

– Órá akkor nem. De ráébredtem, hogy ez a gyönyörű nő kém. Jugoszláv kémnő. Rám küldték. Felpattantam az első vonatra, jöttem haza.

– De hát mit akarhattak?

– Megtudták, hogy én vagyok Csibor Gyula.

Titokzatos mosoly lengte be az útitársam arcát, amihez azért egy kis szorongás is társult.

– Senkinek sem mondanám el, de Önben megbízom!

– Köszönöm!

– Szóval a kéjnének, vagyis a kémnének a bizalmamba kellett volna férköznie. Valahonnan megtudták, hogy rajta voltam a jugoszláv vonalon. Még Rákosi alatt... Rá lettem állítva.

Elfészkelődött az ülésen, kilazította a virágmintás nyakkendőjét.

– Ez egy kicsit hosszabb történet, de Önnek elmondom! Szóval a kémnő! Valahonnan megtudták, hogy engem, még a háború előtt felvettek a csendőrséghez. A sportnak köszönhetően, nem másért. Megnyertem a debreceni súlyemelő versenyt, mert én eredetileg hajdúsági ember vagyok. Megdöntöttem az Európa-csúcsot, így figyelt fel rám a csendőrség.

A diák-forma most kibújt a magazinja mögül, és köhögni kezdett.

Csibor Gyula egy pillanatra elbizonytalanodott, de én bíztattam a szememmel, hogy ne hagyja abba a történetet. Folytatta hát:

– Elküldtek, kérem, csendőrtiszti iskolára. De mire befejezhettem volna, véget ért a világháború.

– És a súlyemelő csúccsal mi lett?

Még mindig érvényben kellene lennie. A nehézsúlyúak sem emelnek többet, még ma sem. De hát a bizonyíték odaveszett!

– A jegyzőkönyvnek csak meg kell lennie valahol... Mégis Európa-csúcs volt...

– Haj, uram! – sóhajtott nagyot Csibor Gyula. – Fiatal ember még Ön! Volt egy világháború! A verseny teljes jegyzőkönyve elégett.

A diák megint felköhögött, én azonban megbíztattam az öreget:

– Az a fő, hogy Ön nem vette a szívére. Megmaradt az ereje.

– Meg, hála Istennek, megmaradt a mai napig! Habár akkor, a háború után az éhezéstől lesóványodtam. Hanem azért, amikor elvettem a feleségemet – aki, ugye idevaló, sváb lány –, szóval mielőtt megkértem a kezét, az apósom pincéjében, a szüreten megemeltem, és a fejem fölé nyomtam a kétszáz literes hordót.

– Az angyalát! – kiáltottam fel.

– Igaz, akkor csak félig volt tele a hordó. De látta az egész család, milyen legény vagyok én, adta is az apósom mindjárt a lánya kezét. De hát ez már nem érdekes most... A jugoszlávok azért akartak beszervezni, mert itt, Baranyában, az új otthonomban fontos ember lettem. Alig hogy megnősültem, megkerestek Pécsről. Lépjek be a rendőrséghez. Iskola nélkül? – kérdeztem. Nem kell iskola, kinevezük rendőrfőhadnagynak! Háromszobás lakás, szép fizetés. Én mentem volna, csakhogy...

– Csakhogy?

– A feleségem nem akarta. Te, Gyula, monda, gondold meg! Majdnem csendőrtiszt lettél. Ha felavatnak, most börtönben csücsülsz. Egyszer majd, amikor változik, a rendőrtiszteket ültetik le!

– Hallgatott az asszonyra?

– A családi békességet én soha nem rúgtam fel! Elmentem az államigazgatásba. Hamarosan vébé-titkár lettem az egyik baranyai faluban. Itt a közelben, de mindegy, hogy hol, nem érdekes... No akkor meg rá akartak venni, hogy menjek be a járáshoz vébé-titkárnak. Négy szobás lakás, sofőr, szép fizetés. Jól van, megyek! De az asszony nem akarta. Gondold el, Gyula, megbukik a rendszer, mehetsz a dutyiba! Így aztán maradtunk falun. Persze, akkor már számítottak énrám. Már terveik voltak velem. Az egyik nap a tanácsháza előtt megállt egy nagy fekete Volga, kiszállt belőle két ember. Kiküldtek mindenkit az irodákból, belülről becsukták az ajtót. „Csibor elvtárs! Rákosi Mátyás küldött bennünket, elvisszük Pestre, miniszterhelyettesnek!” „Milyen minisztériumba?” „A belügybe!” „És miért éppen engem?” „A kiváló államigazgatási munkája miatt!” Beültettek mindjárt a kocsiba, elvittek Pestre, megmutatták a villát, ahol lakunk majd. Hazajöttem. Mondtam az asszonynak, hogy kezdjen csomagolni...

– Mire ő?

– Gondolhatja! Nem akarta, nem a makacs sváb fejével. Rákosi nemsokára megbukik, vele akarok bukni? Majd vele akasztanak engem is! Visszamondtam hát a miniszterhelyetteséget, de megint eljöttek hozzám. Most két ezredes keresett. Azt mondták, hogy Rákosi elvtárs kicsit neheztelt rám, de aztán megennyhült. Jó is, hogy nem leszek miniszterhelyettes, mert fontosabb feladat vár rám! Sokkal fontosabb feladat!

A diák hosszan köhögött, mintha tüdőbaj kínozná. A következő állomáson azonban leszállt, és Csibor bátyó igazán lendületbe jött.

– Megint beültettek a kocsiba, elvittek mindjárt egyenesen Rákosihoz. Négy ajtón is bementünk, mindegyik nehéz vasajtó volt, mindegyik előtt testőrök álltak. A leghátsó szobában ült Rákosi. Leültetett, vodkával kínált. „Köszönöm, Rákosi elvtárs, de én vodkát nem iszom!” „De hát miért nem?” „Vidéki gyerek

vagyok én, Rákosi elvtárs, én mindig szilvapálinkát ittam!” Mindjárt hivatta az egyik tábornokot, kiadta neki, hogy ugorjon le a sarki kocsmába egy üveg szilvóriumért. Az összecsapta a bokáját, és szaladt. Megvártuk, míg visszajött, akkor aztán felhajtottam két jó kupicával. Rákosi nem ivott, azt mondta, hogy ő a vodkához szokott. A kezemre tette a kezét: „Csibor elvtárs! Nagy terveim vannak magával! Megtudtuk, hogy a jövő hónapban ez a Tito Baranya megyében lesz. Valami titkos találkozóra érkezik, a határ mellé, egy Dráva-parti erdőbe.” „Tito elvtárs személyesen?” „Nem elvtárs, hanem láncos kutya! Érti, Csibor elvtárs!” „Értem, Rákosi elvtárs!” „Akkor jól van! Tehát ezt a Titót kell valahogy elfognunk! Gondolkoztunk, hogy hogyan, mert végtelenül ravasz fickó, és végül magát választottuk. Mint aki a legjobban ismeri a helyszínt. És akiben kellő bátorság és kellő tapasztalat van. Vállalja?” Vállaltam. Rákosinak egy páncélaútó volt az íróasztala, teli volt titkos fiókokkal. Kihúzta az egyiket, és kivett belőle egy aranytollat, és a markomba nyomta. Legalább húsz dekát nyomott. Most is meglenne, ha hazafelé tartva nem hagyom el, amikor a nagy Volgával megálltunk a Paksi Halászcsermákban. Valahogy kicsúszott a táskámból, csak otthon vettem észre. No de nem sokat bánkódtam miatta, mert várt a feladat, amivel megbíztak.

– Az asszony nem akadékoskodott?

– Nem volt rá ideje. Mert csak benéztünk hozzá néhány percre, és mindjárt vittek is ki az erdőbe, hogy felkészüljek az elfogásra. El is fogtam aztán a Titót, nemsokára. Egyik éjszaka átúsztam a Drávát, de én már vártam rá a katonákkal. Megadta magát, feltartotta a kezét.

– Az angyalát!

– De tényleg ravasz fickó volt ez a Tito marsall, mert amikor bevittük az őrszobára, és jobban megnéztük a foglyot, akkor derült ki, hogy a segédtsíjtjét öltöztette be Titónak.

– Rákosi nem haragudott? – kérdeztem Csibor bátyót.

– Mire haragudni kezdett volna, megbukott. Én meg elmentem Kőkényberekre vébé-titkárnak. Onnan vonultam nyugdíjba ezerkilencszáznyolcvanhétben.

– És a kémnővel mikor találkozott?

– Kilencvenegyben.

– Mégis, mit akarhattak Öntől?

– A szerbek egyszer már megszállták Baranyát. Alighanem erre készültek megint. Szuperkémeiket kerestek. Rólam nyilván tudták, hogy annak idején elfogtam Titót. Vagyis a Tito főtitkárját. Aki pedig erre képes volt, az nem akárki. Elérkezettnek látták az időt, hogy megkörnyékezzenek. Tudták rólam, hogy jól úszom, nem véletlenül küldtek engem Rákosiék a Drávához. Csak úgy mellékesen mondom, uram, én már a háború után országos csúcsot úsztam Pécsen, egy megyei versenyen, száz méter gyorsan. Sajnos, csak megyei verseny volt, nem lehetett hitelesíteni a csúcsot.

– Kár érte!

– Sebaj. Nem sikerülhet minden az életben! Szóval a jugók tudták rólam, hogy ma is rendszeres edzésben vagyok, kitűnő fizikai állapotban. A legnehezebb feladatokat meg tudom oldani. De hát nem mennek velem semmire, rájöttek. Meg aztán hamarosan kitört náluk a háború, összeakaszkodtak a bosnyákokkal és a horvátokkal. Az edzéseket, persze nem hagytam abba, nem az ő

kedvükért tartottam karban magamat. Ma is edzek, kérem, rendszeresen. Minden nap edzek, súlyozók, nincsen kihagyás. Kivéve, amikor totózni megyek.

– Az edzéseket hol tartja?

– A lakásban nem engedi a feleségem. Tönkretenném a súlyzókkal a parkettát. Igen rendszerető asszony. Berendeztem edzőteremnek a fáskamrát. Jobb kézzel ma is kinyomom a százötven kilót, ballal a százat. De még ez mind csak semmi! Két kézzel a fejem fölé lököm a kétszáz kilót. Múltkor úgy felnyomtam, hirtelen, hogy a fáskamra teteje is behorpadt. Meg kellett igazítanom, be ne verjen az eső.

– Az angyalát! – bukott ki belőlem.

– Azért mégis a futásban voltam a legjobb!

– Jobb, mint a súlyemelésben?

– Ez akkor derült ki, amikor megnősültem, és a lagzi előtt elvonatoztam Bátaszékre, hogy megvegyem a jegygyűrűket. Addig válogattam a boltban, amíg lekéstem a bozsoki vonatot. De nem estem kétségbe. Az anyósom varrt nekem egy pár lábbelit, amiben a svábok szeretnek járni. Bőrből van a talpa, könnyű szövetből a felső része. Tutyinak hívják. Előhúztam hát a táskából a tutyit, kicseréltem vele a félcipőmet, úgy vágtam neki az országútnak. Bátaszék és Palotabozsok között tíz kilométer a távolság. Éppen tíz. Megnéztem a karórát az indulásnál: huszonhét perc alatt érkeztem Bozsokra. Tízezer méteres világsúcs!

– Az angyalát! Beh kár, hogy nem hitelesítették!

– Nem hitelesítették, mert sajnos nem volt ott a versenybíró, de Pécsről kijöttek hozzám. A pécsi sportkörből. Azt mondták, hogy kivisznek a londoni olimpiára. A tízezer méteren borítékolni lehet az aranyat! Én mentem is volna, de az asszony lebeszélte róla. Kimégy Londonba, Gyula, de soha nem indulsz el! Eltesznek az útból az ellenfelek, megmérgeznek vagy valami, mert megnyernéd az aranyérmeket. Arra meg vannak elegendő. Így aztán itthon maradtam. Csak a Pécsi Dózsát segítettem ki, amikor kiesésre álltak a focibajnokságban. Beálltam a bal szélre, három mérkőzésen rúgtam tizenkét gólt.

– Tizenkettőt?

– Tizenháromat, de az egyik gól lesgól volt. A bírónak látta. Megvertük a Vörös Csillagot és a Honvédet, benn maradtunk az NB egyben. Zúgott a lelátó: „Csibor! Csibor!” Sebes Gusztáv, a válogatott edzője felfigyelt rám, beszélni akart velem. Éppen szöveget kötöttem, amikor betoppant hozzánk. Kellene a válogatottba egy balszélső, rád gondoltam, fiam! Csomagolj össze, költözz fel Pestre, kapsz tőlünk Kispesten egy kertes házat. Meglesz a csatársor: Budai, Kocsis, Hidegkúti, Puskás, Csibor. Én mentem volna, mert azért csak ritka kiüntetés, ha az Aranycsapatba hívnak...

– Az asszony azonban...

– Hát igen! „Mit akarsz te ott a válogatottban, ott van már a Csibor! A Puskás Öcsi annyira szereti, mint a testvérét, majd csak lesheted, hogy mikor ad neked labdát! Futhatsz föl-le a pályán, labda nélkül!” Végiggondoltam, és igazat adtam az asszonynak. Mondtam Sebes Gusztávnak, hogy csak akkor megyek, ha előbb beszélhetek a Puskás Öcsivel. „Jól van, fiam, akkor elhozom hozzád!” De már nem hozhatta el, mert közben 54-ben, Bernben elvesztettük a világbajnokságot, és Sebes Gusztávot elkergette a nép. Hanem az öreg szurkolók még

ma is felismernek Pécsen, ha bekukkantok a városba, megállítanak az utcán, szorongatják a kezemet.

Dombtetőn zihált éppen a motorvonat, az utolsó baranyai dombot hágtuk meg. Alant a tolnai sík zöldellt, távolabb a bátaszéki házak cserépmezeje piroslott, még távolabb kéken derengett a szekszárdi hegy.

– No hát, ott töltöm ki a totószelvényt, a tizenkét találatost! – állt az ablakhoz Csibor bátyó. – Szekszárd az én kedves városom!

– Tudja-e Csibor uram, hogy Szekszárdon született Garay János?

– Ja, a focista...

– Nem a focista, hanem a költő.

Csibor bátyó szeme csodálkozásra kerekült. Arról a Garayról még nem halott, pedig elég sok embert ismer Szekszárdon.

– Ő írta Az obsitost. A Hány Jánost.

– A Hányt?

– Azt.

– Ja, a Hári – ütött a homlokára –, őt ismertem. Járási vébé-titkár volt a hetvenes években. Tanfolyamon is voltunk együtt.

Megállt döccenve a vicinális a bátaszéki állomáson. Ahogy fékezett, a motor-kocsiból furcsa hang szakadt ki, mintha hosszan, kitartoán ráköhögött volna Csibor bátyó szavaira.

Lekászálódtunk a vicinálisról.

– Hát az Isten tartsa meg! – nyújtotta a kezét Csibor bátyó. – Ha legközelebb erre jár, még különbeket is beszélhetek!

Az obsitos

Egy piktúra viszontagságai

A macskaköves utca álmos hangulatát csak egy szekér zörgése zavarta meg. No nem annyira, hogy egy bágyadt fejfördításon túl nagyobb érdeklődést keltett volna. Lusta kutyák heverték az árnyékos kapualjakban, és meggondolták azt is, hogy a szemtelenkedő legyek után kapjanak. A macskák nyugodtan járhat-tak-kelhetnek, a rekkenő nyári délutánban még ők sem tudták kihozni sodruk-ból ősi ellenségeiket. Okos állat a kutya. Tudja, ráér a harag. Lesznek még zúzmarás délutánok.

Az utcán csak az járt, akinek nagyon kellett, s egy kisvárosban ugyan kinek, ha csak nem valami szolgáléle, avagy kétkezi ember. Ezért keltett feltűnést Robozy Eugen kockás zakójában, elmaradhatatlan malomkeréknyi művészkala-lapja árnyékában, amint bandukolt a Korona vendéglő felé. Az orra elé bámult, hiszen nem volt kinek köszönnie, aki meg volt, annak úgyszemint érdemes. Így hát, csak maga fogadta szája szögletébe fogott szivarja mellől föl sem nézve, ki atyámfia vakkantott rá.

Megállt. Levette kalapját. Piros zsebkendőjével megtörölte izzadó tar koponyáját, melynek hátsó része volt kilombosodva, mint ahogy az egy piktornak dukál. Az utca végén támadt fuvallat nem hűsítette, csak a port kavarta föl.

A Koronában ütötte agyon az időt a mindig megtalálható úri közönség, némi fáradt kártyacsattogással. Az asztalon a gyűrűs ujjak koppanásai elárulták, hogy ez a *máriás* amolyan alibi játék. Csak a habzó sör, az volt az igazi. Szakadt is Józsiról, a brillantinos, fehér kötényes pincérről a veríték, mert annyit kellett a söntés és az urak asztala között rohangálnia, hogy azzal tán Budára is felért volna.

A vörös tornyos frizurájú kasszírno pihegett. Minden illetet félretéve, csipkés gallérját kigombolva legyezte gömbölyű tokáját egy árlappal. A levegő állt a tükrös teremben, hiába volt nyitva minden ablak. A behúzott függönyök csak a fényt szűrték meg, sárga világot borítva az asztalokra.

– Nem fehér embernek való idő ez – sóhajtott föl ki tudja hányadszor Zinger Béla.

– Annyit mondja ezt a fehér embert, hogy azt kell hinnünk, tán Afrikában is élt a patikus úr – jegyezte meg dr. Sovány Gedeon körjegyző, aki neve ellenére felül volt a mázsa ötvenen.

– Tudom is kérem, ha nem is jártam Afrikában. Olvasva is tanulhat az ember.

– Ugyan! Én mondom magának, ha elhiszi azt a sok sületlenséget, amiket az újságokban összefirkálnak, akkor azt nagyon rosszul teszi – szólalt meg Somodori Feri.

– S ezt maga mondja, az újság főszerkesztője? – kérdezte Zinger felháborodva.

– Ja kérem, az más. A helyi lap, az egészen más. Az egyetlen kivétel ebben a posványban!

– Ez már a szemtelenség teteje... piros negyven! – mondta Drill Arnold rendőrkapitány, miközben koppanva vágta ki a piros királyt.

– Már mire tetszik érteni? – kérdezte Somodori.

– Erre is, meg arra is!

– Hát az már igaz, kérem. Mert szemtelenség mindenütt van. A minap is...

– Én arra értettem egyrészt – vágta el a patikus történetét a kapitány –, hogy az előbb majdnem kiugratta a királyomat, és akkor fuccs a negyvennek! Másrészt pediglen, ami a Kurír igazmondását illeti..., hát nem tudom, miért citálják annyit a törvénytörésekre a főszerkesztő urat...

– Félreértések, kérem! Ostoba félreértések, meg rosszindulat! De én a zászlót magasra tartom – szavalta Somodori –, és akkor is megírom az igazat!

– Lelke rajta – jegyezte meg Drill Arnold, miközben nagyot húzott söröskriglijéből, aztán komótosan letörölte bajszáról a habot. Példáját a többiek is követték, s Józsi újra fordulhatott az asztal és a söntés között.

– Igaz is – szólalt meg Gönczy Mózes, a társaság negyedik tagja –, meglesz az árverés holnap, amit beharangoztatok? – kérdezte a szerkesztőt.

– Már hogyné. Ez idáig nem fújták le... – Gönczy megcsóválta fejét.

– Ki hitte volna, hogy kalapács alatt végzik. Az utolsó pillanatig tizet tettem volna egy ellen, hogy megszerzik a hitelt.

Pedig ez nagy szó volt. Már mint az, hogy Gönczy Mózes valami üzleti dologban tévedett. A városka legnevesebb kereskedője volt. Foglalkozott mindennel a sertésektől a festményekig. Pedig mezítlábasként kezdte valamikor. Két koronánál több nem kucorgott batyujában, amikor leszállt a vonatról a székesfővárosban. Kifutó volt egy vasáru kereskedésben. S aki tudja mi az, azt is érti, mennyivel más ott a szolgálat, mint egy elegáns szabóságban.

Van akit az Isten is kereskedőnek teremtett. Ilyen volt Gönczy Mózes, aki tizenöt év múltán úgy tért vissza szülőföldjére, hogy azok sem ismertek rá, akikkel együtt cimboráskodott. Olyan változás ment végbe külsején, hogy akár a Kereskedelmi Kamara küldöttének is nézhették. Pesti tartózkodása alatt csinos kis összeget ügyeskedett össze. Itthon megvett egy csőd szélén álló boltot, és megalapította a Gönczy üzletházat. A vagyon vagyont szült. Most itt kártyázott az urakkal, mint kebelbéli, s az járt a fejében, hogy a holnapi árverésen jó lesz körülnézni.

A csilingelő ajtón Robozy Eugen lépett be. Lihegve megállt, és végighordozta tekintetét a félhomályos termen. Aztán határozott léptekkel megindult a kártyázók felé.

– Alázatos tisztelem az uraknak!

Általános morgás volt a fogadjisten, két okból. Egyrészt, illetlenség, ha valaki olyan zavarja a partit, aki nem tartozik a társasághoz. A másrészt pedig az előbbiből következik. Robozy olyan kétes egzisztenciának számított, akivel úriember józanul nem cseresznyézik egy tálból.

Robozy Eugen levette malomkeréknyi kalapját, és legyezni kezdte kipirult arcát. Mivel senki sem invitálta, hát állva kezdett mondókájába.

– Nem zavarnám én az urakat. De gondolhatják, hogy nem tűr halasztást a dolgom, ha ebben a nagy melegben ide kutyagoltam...Gönczy Mózes úrhoz lenne tiszteletteljes kérésem.

– Fogadjunk, hogy kitalálom – tartotta kezét Somodori.

– Tisztességtelen fogadásokat úri ember nem köt – mondta Drill Arnold.

– Miért lenne az tisztességtelen, méltóságos uram?

– Azért, mert maga arra akar fogadni, hogy a piktor úr kölcsönt jött kérni. Ergo, a fogadója csak az ellenkezőjét állíthatja. Márpedig biztosra vett dolgokra fogadást ajánlani annyi, mint alvó nyúlra lőni. Nahát.

Robozy megigazította ingnyakát, kínosan csavart egyet a fején.

– Lehet, hogy most az egyszer elvesztené a fogadást a kapitány úr. Ugyanis nem kölcsönt jöttem kérni, hanem előleget.

– Egyre megy az – legyintett Drill Arnold.

– És az utolsókat ide! – rakta ki Gönczy Mózes a piros ászt. Miután besöpörte a lapokat, elégedetten bólintott, és Robozyhoz fordult.

– Aztán mire kellene az előleg ilyen lóhalálában, Eugen úr?

– A délutáni vonattal utazna vissza az unokahúgom Budapestre, és teljesen elhűlve tapasztaltam..., üres a bugyellárisom.

– Ejnye – csóválta a fejét nevetve Somodori – mi a kórságnak olyan messziről látogatják magát az unokahúgai? Hát nem talál közelebb? Kevesebb a költés a helybeli rokonsággal! Nagy kópé maga, Robozy!

Az urak döcögtek a nevetéstől, csak a patikus őrizte meg komolyságát, mondván:

– Hallja, ez aztán már igazán orcátlanság. Hozomra látogatattja magát fővárosi nőekkel, és másokkal akarja a ceheet kiegyenlíteni!

Robozynak céklaszínűre változott a feje, de nehezen legyűrte indulatát, mert tudta, aztán fel is út, le is út. Így hát nyájasságot erőltetve magára, magyarázni kezdett.

– Tévednek az urak. Az unokahúgom modell, és azért jött le...

– Ki ne mondja – vágta el az induló szóáradatot Gönczy Mózes –, inkább azt, hogy mire az előleg.

– Hát a felajánlott képeimre, tisztelettel.

– Mondtam én magának egy szóval is, hogy megveszem őket?

– Azt ugyan nem méltóztatott, de hát az csak természetes. Láttam, amint megszemlélte őket, hogy ült ki műértő szemekre a tetszés!

Gönczy Mózes elnevette magát.

– Nahát, magának inkább kereskedőnek kellene állni. Ide figyeljen, mondtam én magának akkor is, hogy a portréi még..., de a tájképek..., ne is haragudjon, nem foglalkozom velük. A portré pedig annak érdekes, akiről készült. De hogy lássa, nem vagyok közömbös a művészet iránt, itt van húsz korona előleg. Hogy mire, még nem tudom. Legfeljebb majd én is megfestetem magam egyszer, ha ráérek. Na, ki oszt, urak?

– Hálásan köszönöm, nagyságos uram, hálásan köszönöm – hajlongott Robozy. – Tudtam, hogy az ön nemes szíve... Ajánlom magam – mondta a pénzt felső zsebébe gyűrve, és egyenes derékkal távozott.

*

Gönczy Mózes akárhogy is igyekezett, mégis elkésett az árverésről. Mert a hír, bármily szokatlan is volt a Városi Kurírtól, igaznak bizonyult. Pont ott, és pont akkor tartották meg, ahol és amikor írta. A nagyterem már üres volt, amikor belépett. A kalapácsos ember a segédjeivel a bevételt számolta.

– Hát akkor én erről lemaradtam – mondta bosszúsan Gönczy.

– Mélységesen sajnáljuk, nagyságos uram. De láthatja – tárta szét karját a végrehajtó –, széthordtak mindent. Csak ez az egy, árva piktúra maradt rajtunk – bökött a falnak támasztott embernyi magas, hátát mutató képre.

– Hadd lám! – mondta Gönczy Mózes.

– Fordítsátok meg a nagyságos úrnak!

A vastag cirádás rámából méltóságosan meredt Gönczy Mózesre, fehér poszszakállasan Ferenc József ő császári fensége. Arcáról sértődöttség sugárzott, ami érthető, hogy belőle, az elsőből, utolsót csinált ez a jött-ment népség.

– Nocsak – jegyezte meg Gönczy Mózes.

– Tudja, hogy van ez, nagyságos uram. Valamikor volt keletje. De most, Horthy kormányzó úr idején? Ki az, aki Ferenc Jóska képét aggatja a szobája falára, ha csak nem valami legitimista. De már annak is inkább a Károly járja.

Gönczy hümmögve szemlélte a képet.

– Mi ennek az ára?

– Ennek? Hát, hogy csak neve legyen..., öt korona, ha érdekli nagyságodat.

– Megveszem. Szállítsák Robozy Eugen lakására.

– Ahogy parancsolni méltóztatik – hajolt meg a végrehajtó, miközben átvett egy tízkoronást. A zsebében kotorászott, hogy visszaadjon, amikor Gönczy megszólalt.

– Hagyja csak! A szállításról gondoskodjon!

– Hálásan köszönöm, nagyságos uram, minden rendben lesz.

Gyurka, a városi tróger, kétkerekű kordéján tolt a képet, nem kis mulatságára az utca kölykeinek. Merthogy ilyen hintón nem utazott még király, de ilyen lovat is ritkán látni, mint a Gyurka. Nem is ló ez, hanem szamár, kiabálta utána a suszter vásott kölyke.

Robozy ugyancsak meglepődött, amikor beállított hozzá a hatalmas képpel a hordár. De a mester nem sokat kérdezősködött, és nem is kellett várakoznia, mert megjelent Gönczy Mózes személyesen.

– Van szerencsém, nagyságos uram. Ne is mondja, tudom! Biztosíthatom, senki sem festi le úgy, mint én fogom. Emellett elbújhat majd akármilyen fotográfia, mert az kérem nem művészet, az csak boszorkányság. Hogyan méltóztatik parancsolni, állva, ülve, zsakettben vagy díszmagyarban?

– Lassabban a testtel, öregem – hűtötte le a mester szóáradatát Gönczy. – Először is azt mondja meg nekem, milyen anyag ez?

– Ez kérem, kiváló! Annyi ezen a firnájsz, tisztelettel, hogy egy egész szekrényt be lehetne mázolni vele.

– Ugyan... És, lehet erre festeni?

– Hogyne kérem... értem, kész a vászon és a keret, csak festenem kell rá – világosodott meg Eugen úr.

– Úgy van. De nem állva, se nem ülve, és engem sehogyan se.

- Hát akkor? – meresztette szemét Robozy.
– A főméltóságú kormányzó urat díszegyenruhájában, és kap tőlem száz koronát.
– Száz koronáért akár a nagyasszonyt is mellé festem!
– Nem kell. Csak a kormányzó úr őfőméltóságát.
Szombat este a tarokkparti közben Gönczy Mózes megjegyezte.
– Polgármester uram, a városházán az a tanácstermi kép, hogy is mondjam, nem oda való...
– Hogy érted ezt, kedves barátom?
– Úgy, kérlek tisztelettel, hogy az a semmitmondó könyomatos mellkép a kormányzóról, kicsi egy tanácsterembe.
– Kicsi, nem kicsi, nincs másik. Meg aztán, hol a csudába lehet nagyobbat kapni?
– Méltóságos uram, megtisztelne a város, ha elfogadna ajándékként tőlem egy oda illőt.
– Ne beszélj, neked van olyan?

Gönczy Mózes tapsolt, és kisvártatva két inasa behozta a letakart hatalmas képet. A szikrázó csillár alá állították, ahogy nekik azt délután betanították. Gönczy Mózes felállt, a képhez lépett, és az ámuló társaság szeme láttára lerántotta róla a leplet. Az urak tapsolni kezdtek. Ott állt tengerészti díszegyenruhájában Vitéz Nagybányai Horthy Miklós, csak úgy csillogott rajta a lakk.

– Bravó, barátom! – veregette meg Gönczy vállát a polgármester. – Ez nemes cselekedet. Ezek után természetesen nem kétséges az új szeszfőzde ügye...

A kártyaparti abbamaradt. Szaporán durrantak a pezsgősüvegek, és a kormányzó úr megérett tekintete alatt ünnepelték Gönczy Mózes újabb győzelmét.

*

A városka főterén a megafonok harsogva zengték a „Szódd a selymet elvtárs!” című indulót. A tér üres volt, csupán az ácsok kopácsoltak az ünnepi emelvény lépcsőjén. Vörös drapériával volt borítva, és a háttérben a felaggatott zöldlombú ágak közül három portré szemlélte a munkát.

A stúdióban új lemezt tettek fel, és a „Sej a mi lobogónkat fényes szellők fújják” szárnyalta be a teret. Közben megjelent a holnapi ünnepség felelőse, Robozy Eugen, akit nagyon demokratikusan, csak Jenőnek szólított a mellette lépkedő pártbizottsági munkatárs.

Robozy Eugen, azaz Jenő, mióta népnevelőnek csapott föl, mintha megfiatalodott volna. A palettát és az ecsetet a sutba vágta, és a tanács művelődésügyi osztályán a kulturális ügyekkel foglalkozott. Falujárásokat szervezett, csasztuskákat írt és tanított be, szóval társadalmilag fontos tevékenységet fejtett ki a népművelés frontján. Elhagyta nagy kalapját, helyette svájcisapkát hordott, és maradék haját tarkóján jól fölstuccoltatta, a kor divatja szerint.

Miközben Szikra elvtárral bejárták az emelvényt és pontosították, hogy melyik üzem és intézmény dolgozói a tér melyik részén fognak állni, pár utcával arrébb egy szikár, hajlott hátú férfi, köhögve zárta be trafikjának ajtaját.

Kevesen ismertek volna Gönczy Mózesre. Már a nyilasokkal meggyűlt a baja, mert az egyik este a Koronában két vörös fröccs között azt mondta, a szomszéd asztalnál ülő körzetvezető hallatára: ő már csak ezt issza, mert neki ez a szimpatikus szín. Aztán a nevével kezdték macerálni, és volt, aki a keresztlevelének se akart hinni, csak annak, amit a saját szemével lát.

Okos ember volt Gönczy Mózes. Összecsomagolt egy nagy táskába, s megbízottat hátrahagyva magával vitte, amit papírban, fémbe érdekes. Ám a háború forgószele gyorsabb volt. Úton érte és megtáncoltatta rendesen. Végül örült, hogy a pusztá élete megmaradt, azzal a pár napóleonnal egyetemben, amelyeket az alsóneműjébe varrt. Mondta is a nehéz pillanatokban, hogy mit sem ér, bár az ember segge nemes fémmel van kirakva, ha közben a fejére pályáznak. És itt senki nem gondolt többre, mint amaz erre, melyet a legkódisebb ember is aranyknak nevez.

Végül, mégiscsak hazakeveredett. Az államosítás csak egy kis trafikot hagyott meg neki, érdemeire tekintettel.

Lehúzta a redőnyét, rákattintotta a lakatot, s ahogy megfordult, Gyurit, a részeges városi trógeret látta kétkerekű kordéjával közeledni. Gyuri egy félre-csapott, jelvényétől megfosztott katonasapka alatt díszelgett és dúdolt. Piros orráról és kacsázó járásából kitűnt, hogy e nap már eleget dolgozott. A kordén most könnyű teher volt. Egy hatalmas kép, amelynek eleje gondosan be volt fedve barna csomagolópapírral, és cukorspárgával átkötve.

Gönczy Mózesnek így visszajáról is nagyon ismerősnek tűnt.

– Hé, Gyuri! Álljál csak meg!

A hordár letette a fogantyúkat, haptákba vágta magát és szalutált.

– Tisztelem! Szabadság! – mondta imbolyogva.

– Mit viszel te?

– Pszt! – tette a szája elé ujját, és olyan képpel nézett körül, mintha minden kapualjból egy titkosrendőr leselkedne.

– No, csak nem titok? – kérdezte Gönczy.

Gyuri maga felé intette, és úgy súgta.

– Titok, bizony, de nagyságodnak elárulom... – csuklott nagyot. – Ez itt bent – bökött a képre – az őfőfőméltóságos kormányzó úr...

– A Horthy kép? Aztán hová viszed?

– Haza.

– Minek az neked?

– Nekem, ugyan semminek. A tanácsháza raktárából kidobták. Én meg el-kértem, hogy jó lesz a tűzre. Oda is adták, csak elébb be kellett csomagolnom, hogy meg ne zavarja az emberek fejét.

– Mit akarsz te ezzel?

– Mit akarnék? Összevágom, oszt jó lesz a sparhertbe. Úgy ég ez majd, mind a zsír...

– Te Gyuri, mennyit ér ez neked?

– Hát...

– Ide figyelj! Itt van tíz forint, aztán a képet hozzám tolod.

– Igenis, nagyságos uram – vágta össze bokáját Gyuri sugárzó arccal. – Tíz forintért még nagyságod is őfőméltósága mellé ülhet.

– Jól van. Vidd csak, otthon majd kifizetlek.

Ezzel megindult Gönczy Mózes is a kordé után. Mi tagadás, egy kicsit úgy érezte magát, mint aki elveszett gyermekét találta meg.

*

– Szabadság! – köszönt a csilingelő trafik ajtón belépő Robozy.

– Adjon Isten – válaszolta a pult mögül Gönczy.

– Hát – köszörülte a torkát Robozy –, egy pakli Munkást kérek.

– Pirosat-e, kéket-e?

– Pirosat.

– Mindjárt gondoltam...

Robozy Eugen áhítózó szemmel nézegette az aranyvégű Budavár, és a kékyomatatos Daru cigarettákat. Aztán megakadt a tekintete a vaskos gyűrűs szivarokon. Nagyot sóhajtott.

– No, nem vásárol az elvtárs egy kubait? Ma hopp, holnap kopp. Elviszik, mint a cukrot.

– Ej, Gönczy úr – csóválta meg a fejét Robozy –, minek mondjam magának, ügyis kitalálja. Mikor volt nekem annyi pénzem a demokráciában, hogy az Árpádon kívül más szivart megengedhettem volna magamnak?

– Hát hogyan, a közszolgálat nem fizet? Igaz is, barátom, sose fizetett, csak a felső polcokon... De akinek ilyen istenáldotta keze van, miért nem fest?

– Festeni? Ugyan kinek? Ki csináltat ma portrét? A hideg vizet sem keresném meg a piktúrával. Csak a kiválasztottaktól rendelnek a fővárosban.

– Ide figyeljen! Van nekem egy ajánlatom... Festeni kellene.

– Micsodát?

– Egy portrét. Emlékszik a Horthy képre? ... Nohát azt kellene átfesteni... Ha vállalja, kap tőlem egy doboz kubait.

– És mit kéne ráfestenem?

– Kit!

– Csak nem....

– Na látja. Kitalálja magától is... Őt hát. Őt függesztik most minden irodában a falra. Egyszerű is a feje, nem kell a hajjal bajlódnia.

– Vállalom.

– Tessék, előlegnek egy marék szivar.

Amikor Robozy betette maga után az ajtót, Gönczy elmosolyodott és összedörzsölte a tenyerét.

*

Háromszor is erősen kopognia kellett a nagy barna ajtón, mire felhangzott belülről az engedély. Gönczy Mózes beléphetett a pártbizottság agitprop-osztályvezetőjének ajtaján.

– Jó napot kívánok!

– Szabadság! – felelte a kopaszodó osztályvezető, gyulladt szemét felemelve a cigarettafüstből. – Mi járatban az elvtárs?

– Szikra elvtárs. Talán tetszik tudni, hogy a demokráciának én töretlen híve vagyok. Már a múlt érában is voltak emiatt kellemetlenségeim.

– Igen-igen. De azért, maga csak kapitalista volt. Vagy nem?

– Kérem, ha én azt akkor tudtam volna, hogy az egyszer bűn lesz, hát sosem lettem volna... Hát először is, hoztam valamit... mindjárt behozom – ezzel Gönczy sarkon fordult. Felvette az ajtó mellett a falnak támasztott képet és nyögve becipelte. A hüledező elvtárs szeme láttára az egyik fotelnek támasztotta, és lebontotta róla a csomagolópapírt.

Ott állt Rákosi elvtárs, szürke öltönyében. Joviálisan mosolygott a blonden ráma közül, csak úgy csillogott rajt a lakk.

– Nagyszerű! – kiáltott fel Szikra elvtárs, és átrohant a másik szobába, a harmadikba, odacsóditette az egész folyosót. Az elvtársak egymás háta mögött nyújtogatták nyakukat, és elragadtatásuknak adtak hangot.

– Hol az elvtárs, tessék csak ide jönni – invitálta a kép mellé Szikra. – Ő hozta! – mutatott rá diadalmasan, mintha Gönczy az ő alkotása lenne.

Melegen megrázták kezét, gratuláltak, mint születésnapokon szokás. Egészen zavarba jött, de az agitpropos szerencsére kiterelte a többieket. Gönczy halkán megszólalt.

– A képet maguknak hoztam, ...volna azonban egy kérelmem. Egy aprócska kérésem.

– Mi lenne az?

– Kérem, nekem jóformán mindenemet államosítottak. Tudomásul vettem az új idők szavát. Maradt az a kis trafik, meg a szőlőm a Zselicben. Hatszáz négyszögöl az egész. Azt hallottam a tanácselnöktől, rajta van egy listán. Elveszik. Nem emeltem szót a boltjaimért, házaimért. De kérem, ezt a kis szőlőt hagyják meg, hogy öreg napjaimra már ne szoruljak teljesen mások könyörületére.

Szikra bólogatott.

– Megvizsgáljuk a kérdést. Nem ígérek semmit, csak annyit: odafigyelünk!

Mi tagadás, nem volt valami nagy bizalommal Gönczy Mózes, amikor az épületet elhagyta. De a szüret után megnyugodott, mert senki sem beszélt már arról, hogy a szőlőhegyen államosítások lesznek.

*

A háború megtanította a nyugalom tiszteletére. Most már napok óta tüntetések voltak a városban. Akadozott az áruszállítás. Új lengyel cigarettákat kapott és bolgárokat. A legkedveltebbek az Arda és a Rhodope voltak.

Lehúzta a bolt redőnyét és elhatározta, hogy jár egyet. A pártbizottság ajtaja tárva volt, és a tartóban egy kivágott közepű nemzeti zászló volt tűzve. Az épület előtt gépelt papírokat hordott a szél. Később se tudta magának megmagyarázni, hogy mi indította arra, hogy bemenjen.

Az ülésterem ajtaja nyitva volt, és bent páran azzal foglalatostkodtak, hogy a falon lévő képeket szedegették. Egy magas, bőrkabátos fiatalember épp a hatalmas Rákosi képet emelte le, félreérthetetlen megjegyzések közepette.

– Megállj! – kiáltott rá Gönczy Mózes.

A fiatalember hátranézett, és félúton megállt lesújtani készülő ökle.

– Aztán, miért álljak meg? Sajnálja tán?

– A vásznat, meg a keretet igen. Adjátok nekem azt a képet.

– Minek az magának?

– Meg akarom nyitni újra a kereskedésemet. Ilyen jó vásznat meg keretet manapság nem lehet kapni. Ha összezúrod, ami rajta van, tönkretesz az egészet. Okoztak nekem ezek úgyis elég kárt. Hadd kapjak vissza valamit – fogta kérlelőre a dolgot Gönczy Mózes.

A fiatalemberek összenéztek, röviden tanakodtak, majd az ifjú megszólalt.

– Vigye! De előbb csomagolja be, mert ha az utcán meglátják, hogy kit szálít, hát biztosan a hátán verik szét.

Gönczy Mózes az irodákban talált spárgát, csomagolópapírt is. Gondosan betakarta a kép elejét, majd megkérte a fiatalembereket, segítsék a hátára. Elindult lefelé a lépcsőn, és megjegyezte.

– Matyi, Matyi, de meghízlalt a demokrácia. Szánkáztál eleget a hátamon, de hogy még most is nyögök alattad...

A kapuban elfogott két suhancot. Vállalták, hogy a képet egy-egy doboz Sport cigarettáért a lakására viszik.

Másnap, ahogy a posta sarkára ért, azt hitte, nem jól lát. Ott állt előtte vihar-kabátban, nemzetiszínű karszalaggal, bal kezében kampósbotjára támaszkodva, jobb vállán puskát tartva, Robozy Eugen.

– Hát maga? – nyitotta kerekre szemét Gönczy.

– Tisztelem, nagyságos uram – felelte az csendesen.

– Ne mondja, már nem a szabadság járja?

– Ugyan már kérem, hál' Istennek, vége azoknak az időeknek.

– Remélem. Aztán maga mit keres itt?

– Őrzöm a postát. Jönnek az oroszok...

– Ide figyeljen, Robozy... Lenne egy kis munkám a maga számára.

Robozy Eugennek felcsillant a szeme.

– A kép! – kiáltotta örömmel.

– Az.

– Tudtam, mert a nagyságos úr csak akkor ad nekem megbízást, ha át kell festeni – aztán elkomorult. – De tessék mondani, kit kell, hogy rápingáljak legújabbán? – Gönczy megrázta fejét.

– Isten a megmondhatója... De remélem, hogy ennyi idő után már fejlődött annyit, hogy tájképet is tud festeni... Ismeri a szőlőmet a Zselicben?

– Már hogyne.

– Na látja... Azt kellene megfestenie.

Robozy Eugen nem sokat morfondírozott, hanem szaporán dezertált, és még aznap este, némi savanyú bor szopogatása közben, melyet előlegként kapott, nekikezdett a vázlatnak.

Gönczy Mózes szobájának egyik falát majdnem teljesen beterítette a kép. Öreg hintaszékében, pipázgatva szemlélgette téli estéken a kedves tájat. S ha valaki megkérdezte, hogy került a birtokába, csak legyintett.

Két morzsa¹

Morz�ák ezek... lebulló törmelékek, külön-külön semmire nem jó darabocskák, amiket abban a reményben fűzök most össze, hogy így együtt talán jobban megállják a helyüket. Az írások javarésze nem könyvben való megjelenés szándékával íródott, hanem a napilap diktálta tempó bevében, néha lázában. Sok évnek kellett eltelnie, amíg kiderülhetett: talán érdemes új helyet keresni nekik, új szempontok szerint csoportosítani őket.

Ha valami miatt megérdemlik némely sorok, hogy az időtállóság gyanújába keveredjenek, annak oka természetesen maga a múltó idő.

Éppen e sorok írásának napján kezdtem az újságírói pályát – kerek harminc esztendővel ezelőtt. A velem megeseett történetek szerkesztődtek – csaknem maguktól – morz�ákká, igaz ott volt mindvégig előttem a drága Grúber János bátyánk példája is, aki pedig éppen száz esztendeje tette le városa asztalára a maga feledhetetlen úttörő morz�áit.

Midőn Kujtorgók című kötetem megjelent, a város és az ország köztiszteltben álló költőjét kértem föl rövidke előszó írására. Talán nem sejtette Takáts Gyula, hogy kedves ajánló sorai közé sikerült elültetnie egy olyan mondatot, amelyik nem hagyott nyugodni évtizedeken át. Hivatkozott ugyanis nevezett Grúber Jánosra, akiről – bevallom – nem tudtam sokat. Ám ha az ember könyvének előszavában a kor egyik jelentős költője említést tesz valakiről, akkor a szerzőnek kötelessége őt megismerni. Így jutottam el sok évvel ezelőtt Grúber Morz�áiboz. Azóta sem vagyok képes szabadulni tőlük, minduntalan olvasom újra és újra a történeteket, miközben azon tűnődöm: miképpen lehetne összegyűjteni a mai morz�ákat. Hátha valaki... hátha egyszer valaki ezekből tudhat meg érdekességeket, furcsa eseteket, s tán még az is előfordulhat, hogy elmosolyodik...

Az írások egymás mellé téve adhattak volna is valami képet azokról az évtizedekről, amelyekben születtek, talán szerencsés lehetett volna, ha közlöm az írások végén a keletkezés dátumát, ám nem éreztem teljesnek ezt a megoldást sem. Mert éppen az eltelt idő fölött subantunk volna el, nem törődve azzal: mi lett bőséinkkel, mi lett a történet vége... Ezért batároztam úgy, hogy a magam morz�ái amolyan valódi szemezgetések lesznek. Babra munka, de hát élni sem könnyű... Olyasfajta feladatra vállalkozunk most az olvasóval, miként ha fényképalbumot nézegetnénk: életünk nagy fényképalbumát. S miközben rácsodálkozunk bajdani arcokra, tájakra, bangosan mondjuk is az egyéb tudnivalókat, amik persze a képen nem változtatnak, ám a jobb megértéshez talán közelebb visznek valamelyest. Így a szerző rögtön az elején egyszersmind nézővé válik, avagy olvasóvá, rácsodálkozó kíváncsi emberré.

¹ Részlet a szerző *Morz�ák a száznegyven éves asztalról* című készülő könyvéből.

(a huszonegyes kézbesítő)

Segédkezelő gyakornok lettem.

Az érettségi bizonyítvány itt nem számított. Hajnali háromnegyed ötkor kezdődött a munka. Menetrend szerint ekkor gördült be a vasútállomásra a postavonat. Fél öt után már gyülekezett a csapat, mindig akadt, aki a vasutasoktól hozta a hírt: késik vagy nem késik. Ehhez tudtuk igazítani a reggelit. Már aki reggelizett. Én otthon ettem. Anyám előző este tizenegy előtt nem ért haza a ruhagyárból, de négy órakor mindig ébresztett, és reggelivel várt. Persze nem akadt nap, hogy ne lettem volna késésben. Ám tizennyolc évesen nem gond négy öt kilométert lefutni a hajnali friss levegőben, így mindig időre ott voltam.

A Kaposvári Hunyadi Vasutas megyei első osztályú futball csapatának büszke tagjaként délutánonként természetes és kötelező volt az edzésen való megjelenés, ezeket a futásokat jó kiegészítésnek tekintettem.

Hamar kiraktuk a csomagokat és a hírlapokat, begyakorlott mozdulatokkal dolgoztunk. A munka legszebb része azután kezdődött, amikor már mindennel végeztünk: hét óra után, amikor a kézbesítő kollégák még nem érkeztek meg. Ilyenkor maradt egy kis időnk, és átolvastunk a lapokat. Házi példányok voltak ezek, rájuk pecsételték a nyomdában, eleve nekünk küldték Pestről. Csupa Népszabadságok, Magyar Hírlapok, Népszavák és Magyar Nemzetek, no meg a Népsport.

A kézbesítők szobája inkább egy nagy csarnok benyomását kelthette, ott ültünk mi, harmincnégyen. Huszonkét bel- és tizenkét külterületi kézbesítő. A belesek csak a városban jártak, a külösök területe a városon kívülre esett.

A segédkezelő gyakornok azt jelenti, hogy bárkit helyettesíthet. Első héten a huszonkettes körzetet kaptam, a cseri járást, gyakorlatilag gyermekkori lakhelyemet. A járás zömének minden zezugát ismertem. Könnyű ilyenkor a betanulás.

A csarnokban sorban ültünk. Szomszédomat, a huszonegyes kézbesítőt Nemes Gézának hívták.

Évekkel korábban ismertem meg, amikor egy meleg nyári délutánon megjelent az udvarban, vállán az elmaradhatatlan postás táskával. Abban az időben még kerítés, kapu sem volt a házak között, mindenkinek szabad bejárása adódott mindenüvé. Én éppen a teraszon olvastam, amikor köszönés nélkül rám förmedt Géza bácsi.

– Gyerek, szedd a hónod alá a könyveket, aztán azonnal vidd vissza a könyvtárba – mondta mérgesen, és a kezembe nyomott egy értesítő levelezőlapot, amelyben valóban figyelmeztetett a Palmiro Togliattiról elnevezett könyvtár, hogy bizonyára elkerülte figyelmemet, de már nyolc napnál is régebben lejárt a kölcsönzött könyvek határideje, vigyem azokat vissza. Géza bácsi még hozzátette ugyanazzal a mérges hanghordozással, mint az imént:

– Az ilyen embernek macskát kell kölcsön kérni, aztán ha megunja, egyszerűen csak elengedi, és az visszamegy. Pityum, én a trehánytságot örök életemben sohasem pártoltam – mondta még, aztán morgolódva tovább ment.

Ahogy telt a nyár, egyre izgatottabban vártam a reggelt. Kivált, amikor megjelentek az első levelek az egyetemekről, főiskolákról. Tudtam, hogy ezekben vannak az értesítések, kit vettek föl, kit nem.

Egy reggel aztán az én nevemre is megérkezett a boríték. Magamnak kellett kézbesíteni, hiszen a saját járásomban laktam. Nyitom a levelet, s hát azt olvasom: tizenhét ponttal felvételt nyertem... Első örömömben mutatom a levelet Géza bácsinak, aki anygali nyugalommal csak annyit mondott:

– Kanász buta, jogász okos, de mindkettőre szüksége van egy célszerűen berendezkedő társadalomnak.

Akkor tudatosult bennem, hogy a legegyszerűbb emberek között is akadhatnak filozófusok.

Figyelni kezdtem ezt az embert. Az érdekelt, hogy miképpen nyilatkozik meg egy-egy esetben. Szerencsémre a következő héten az ő járásába kerültem. A helyettesítés, ha tervszerűen zajlik, ami alatt azt kell értenünk, hogy nem rendkívüli betegség, családi vagy egyéb ok miatt hirtelen kell távol maradnia a munkáról a kézbesítőnek, hanem példának okáért szabadságra megy, akkor három nap betanulás illeti meg az őt helyettesítő postást. Megy a kollégája mellett, aki magyarázza neki a szokásokat, a logikus haladási irányt, elmondja a postaládák helyét, megmondja melyik kutyától kell félni, hol laknak magányos asszonyok, mindent...

Géza bácsi már a levelek összerakásakor felhívta a figyelmet arra, amit harminc esztendeje egyfolytában ismételt, tudniillik, hogy az ő körzete a legnagyobb és szakmai szempontból a legnehezebb.

A Corso presszónál kezdett, s mire kiért a város centrumából összesen tizenhét kocsmába, presszóba, eszpresszóba, büfébe kellett bevinnie a napi postát. Ez még absztinens embernek is nehezebbre esett volna, ráadásul Géza bácsi nem állt ilyen ember hírében.

S amikor végre átért a cseri sorompón, amikor már azt hittük: minden rendben és jól elvégződött, máris egy igen komoly újabb erőpróbával találtuk szemközt magunkat. Ott álltunk a huszonegyes járás ékessége, gyöngyszeme, a cseri sörgyár előtt.

Géza bácsi dobott egyet a vállán, hogy a lefelé csúszó táská a régi helyére kerüljön, amely mozgás olyannyira beléje rögzült és sajátja lett, hogy a szolgálat letétele után, már táská nélkül, a napi fáradalmakat egy-két sör mellett a kollégákkal feloldva is két-három percenként erőteljesen föl húzta a vállát, hogy a láthatatlan táskát a helyére tessék elje. Csak ennyit mondott:

– Gyere Pityum, itt most megvesszük a mintát!

A minta megvételéhez egyenesen a sörpalackozóba kellett bemennünk, ahol nagy hangzavar közepette fejkendős asszonyok raktár rekeszekbe a szalagról legördülő teli palackokat. A nagykanizsai sörgyár lerakata volt ez.

– Itt még jónapot sem kell köszönni, mondta amint beléptünk, mert a hangzavartól úgysem értenék. Azzal odalépett a szalaghoz, levett egy üveget és a kezembe nyomta, aztán még egyet magának. Megittuk. Nem beszélgettünk, csak magunk elé néztünk, még az előttünk álló kézbesítési feladatokat gondoltuk át, a hangzavar miatt valóban nem értettünk volna semmit. Aztán az üres üvegeket visszahozta a szalagra, a még töltetlenek közé, és hozott két újabb teli üveg sört. Ugyanazzal a magunk elé néző komorsággal fogyasztottuk el, mint a harmadik üveggel.

– Muszáj kicsit pihenni, mert akkor nem fogjuk bírni – mondta Géza bácsi, aztán intett, hogy mehetünk. Az udvaron beszólt még egy nyitott ajtón az ott ülő férfinak:

– Küldheted Bélám a kereskedelembe, megvettük a mintát, nem emelünk minőségi kifogást. A kapun kívül még hozzátette, de már csak nekem:

– Harminc éve járok ide minden nap, de én itt még nem ittam meg sem kettő üveggel, sem négygel.

Szerette az állandóságot.

Néhány évvel később azonban csaknem fegyelmit kapott Géza bácsi. Szokásos nyári munkán lévő diák nem volt még elég érett a mintavételre, és olyannyira rosszul lett, hányt, hogy haza kellett mennie. Másnap édesanyja, aki Géza bácsi szerencsétlenségére éppen tanárnő volt, és ismerte jól a szocialista nevelés alapszabályait, bement a postára, és a vezetőségénél panaszt tett. Nyári

munkára adta a fiát, hogy tanuljon fegyelmet, szorgalmat, erkölcsöt, erre első nap részegen megy haza már kora délután.

Békeffy szaktárs, a posta igazgatója, csak ingatta a fejét, és fegyelmi eljárást kezdeményezett Géza bácsi ellen.

Nem tűnt haragosnak, de szigorú ember lévén szerette, ha rend van az általa vezetett munkahelyen.

– Mit írnak. Nemes szaktárs az esetről? – kérdezte Géza bácsit, aki lassan, kimérten diktálni kezdte az előző nap történéseit:

– Együtt indultunk a kézbesítésre. Útközben többször figyelmeztettem a gyereket, hogy ne egye az útszéli fákról a meggyet, mert senki nem tudhatja, hogy mivel permetezték. Tanácsomat meg nem fogadta, ezért nem lehet csodálkozni, hogy elrontotta a gyomrát.

– Menjen a fenébe – mondta a mindenkor szigorú Békeffy szaktárs, azzal kivette az írógépből a lapot és összegyűrte.

No de volt más eset is.

És most nem is azt említem, amikor megérkeztek a vezető szaktársak a pécsi gócponttól, hogy személyesen győződjenek meg a szocialista brigádok munkájáról, és Géza bácsi brigádvezetőként csak annyit mondott éwertékelő felszólalásában, hogy nem dicsekszünk szaktársak és nem is panaszkodunk. Dolgozni jöttünk ide, minden egyebet a szakvezetésre bízunk. Azzal leült.

Később úgy magyarázta a meglehetősen rövidre sikeredett szereplését nekem, hogy buta ember törődik a tegnappal. Az okos ember, Pityum állandóan a holnapot nézi, mert a kérdés mindig az: hogyan tovább?

Aztán amikor már nem volt hogyan tovább, illetve nagyon egyértelművé vált, hogy hogyan lesz a továbbiakban, Géza bácsi a mosdósi kórházba került. Amikor híre ment a kuncsaftok között, hogy baj van, mindenki arra gondolt, hogy az alkohol határtalan szeretete okozta a problémát.

Pedig nem.

Hanem a cigaretta.

Állt a fiatal orvos a betegágyánál, és közölte, hogy a helyzet nagyon komoly.

– Másfél liter vizet szívattunk le a tüdejéről, Nemes bácsi – mondta.

Géza bácsi felnézett rá az ágyból, lemondó összeszűkülő pupillával, és csak annyit mondott:

– Adj vissza a diplomáját doktor úr! Én annyi vizet talán egész életemben nem ittam.

Másnap meghalt.

(hófehér mez)

Király Margitka néninél nem született szigorúbb tanár ezen a földtekén. Oktató-nevelő munkája a magyar pedagógia éppen ama szakaszára esett, amikor a különböző tanügyi elméletekben nem kapott hangsúlyos részt, hogy mikor, milyen körülmények között lehet például egy pofont adni a gyerekeknek. Ezt az állapotot Margitka néni olyaténképpen értelmezte, hogy az a rendetlen tanuló, aki ütéstávvalba merészkedett, az bizony meg is kapta a magáét.

Ebből mi nem csináltunk nagyobb problémát a szükségesnél, alacsony asszonyka, illetve vénlányka volt Margit néni, nem rendelkezett tekintélyes ütéstávval.

Emlékszem, egyszer azonban közelebb kellett kerülnöm hozzá, mert nagyon fontos mondanivalóm akadt.

Nagyon fontos kérésem volt nekem, akkor, ott 1966 novemberének végén. A Kaposvári Honvéd előzőleg kiverte a Vasast a Magyar Népköztársasági Kupából, és a Fradit fogadta. Ezt kellett nekem látni minden körülmények között, mert azt tízévesen is sejtette az ember, hogy életre szóló élményben lesz része. Előző nap aztán elszántam magam, vettem a bátorságot, és kimentem óra előtt Margitka nénihez. Kicsit körmönfontan adhattam elő a mondandómat, rátérve lassan mégis, hogy holnap a harmadik óra után én elmennék, és természetesen édesanyám is jön velem, és hogy ez az egész egy futballmeccs. Margitka néni értette is a dolgot meg nem is, de biztos, ami biztos: lendítésre emelte kezét, egy nagy pofon senkinek nem árthat – gondolhatta, aztán majd tisztázzuk a részleteket.

Pedig nagy lelke volt Margitka néninek. A tantervet is biztosan ez a nagy lélek alakította át vele. Úgy döntött, hogy a testnevelés, rajz, ének, gyakorlati foglalkozás, meg hasonlók teljesen fölösleges tárgyak alsó tagozatban. Helyette irodalmat olvasott nekünk. Nem tudni, hány könyvet ismert ő maga, de nekünk kettőt olvasott föl ezeken az órákon. A Kincskereső kisködmönt és az Egri csillagokat. Mindegyiket körülbelül tíz alkalommal a két általa tanított év során. Ha Móra Ferenc írásában a körtemuzsika című fejezethez ért, midőn a kishűg meghal torokgyíkban, a nagyobb testvér pedig odateszi mellé a korábban áhított körtemuzsikát, Margitka néni mindig, de mindig elsírta magát. Ilyenkor dermedt csöndben ablakot nyitottunk neki, ő odament, lélegzett a friss levegőből, aztán folytatta. Ezalatt akár nevetgélhettünk, beszélgethettünk volna, ám tízévesen is tudtuk: nem éri meg. Ugyanis a nagy érzelmek közepette is megjegyezte a renitenseket, ahogy ő nevezte a rendetlenkedőket, aztán csakcsak ütéstartálon belülre került, aki megérdemelte...

– És játszik Albert is – mondtam kétségbeesve ilyen előzmények után. Erre Margitka néni keze visszaesett a helyére. Ő pedig megenyhülve, és átlátva azonnal a dolgok komoly voltát, csak annyit mondott: menj.

Mi pedig mentünk anyámmal a Dózsa-pályára, miként sok ezren aznap Kaposváron. Abban az időben alacsonyabb osztályú csapat csak elvéve győzött le NB I-est. Az első ligának ugyanis nemcsak tekintélye volt, hanem bizonyos tudást is feltételezett.

Csak arra emlékszem, hogy nem taps, fütty vagy ilyesmi hangzott föl a Dózsa – előzőleg Turul – pályán, amikor hófehér mezben megjelent a Ferencváros, hanem dermedt csönd. Géczi, Novák, Páncsics, Juhász Pista, Szőke. Ilyen focisták léptek akkor arra a mély talajra, persze, hogy elállt az ember lélegzete.

És akkor megjelent a játékos kijáróban Albert Flórián. Mely név hallatán még Király Margitka néni is megenyhült. Megjelent és melegíteni kezdett. A helyzetet jól ismerő nézők oda-odakiabáltak neki, hogy: aztán Flóri, vigyázz ám a szép fehér dresszetre, nehogy összepiszkítsd! Miért piszkította volna? Ki tudta volna fölírni? Ugyan, kérem.

Arra azért nem emlékszem, hogy Albert végigrohángált volna a pályán, föl-le, elveszett labdát nem ismerve. Egyszer, mikor már sok-sok perce nem találkozott a labdával, valaki bekiabálta, hogy Flóri, mutass már valamit, megfagyunk itt potyára. Flóri pedig lehajtotta a fejét, úgy húsz méterre a kaputól, és Szőke után nézett, ahogy az ballag szögletet rúgni. És repült be a szöglet, repült a tizenhatos vonalára, sajnos kicsit Albert mögé. De Flóri utánanyúlt oxforddal, és a labda elszállt a védelem, el Borok kapus feje fölött. Gól.

Mindenki örült, mert ilyen gólt nem lehet látni naponta, ráadásul akkor még összefoglalók sem voltak az egyetlen tévécsatornán. A Kaposvári Honvéd egyébként hősiesen küzdött, ami 3-1-es vereséghez volt elég. Mentek a végén a csatáros játékosok, a mieink, Zimonyi, Kalmár és Köves Laci, aki pár hónappal később a Vasas színeiben játszott Chilében, százezer néző előtt, megnyerve a híres Hexagonal-tornát. És mentek a fradisták, ugyanúgy, egy, csak egy hófehér mezes volt közöttük: Albert Flórián.

Tegyük föl, hogy abban a hajdani külvárosi iskolában tanít ma egy jámbor tanítónő. Embernek, növénynek ártani nem tudna soha. S akkor, egy hosszú szünetben odaballagna hozzá egy fiúcska, s azt mondaná: Csilla néni, én holnap nem jönnék, mert szeretnék meccsre menni. Játsszik a... és itt mondhatná két tetszés szerinti mai játékos nevét.

A tanítónő meg kezdetben nem értené a zavart beszédet, aztán mikor megvilágosodna, miről van szó, hatalmas pofont indítana a gyerek felé.

Igaza is lenne. Egy diák ne nézze soha bolondnak a tanárt.

Az udvari bolond

A megnyugvás ösvényein

A humoros világlátásnak és írásmódnak hagyományosan két forrása van. Lehet valaki eleve könnyed és vidám, aki mindent humorral szemlél és kommentál, és nem is gondol arra, hogy a nevetséges jelenségek mögöttes terében többnyire milyen fájdalmas tapasztalatok rejlenek – ez a felfogás és látásmód szokott uralkodni a könnyű műfajú irodalomban és színpadon. Mások, ezek az igazán komolyan veendő írók, viszont pusztán magukra kényszerítik a komédiás maszkját, humoros írásaik mögött az emberi élet fájdalmas tapasztalatainak, drámáinak ismerete, mi több, átélése rejtőzködik. Talán a legjobb példa erre a magyar humoros irodalom mindenkori nagymestere: Karinthy Frigyes. Az erdélyi irodalomban is találunk erre példát bőségesen, hiszen Tamási Áron, Nyíró József, (az indulása idején erdélyi írónak számító) Hunyady Sándor vagy a későbbiek során Bajor Andor „humoros” írásainak mögöttes terében többnyire fájdalmas tapasztalatok, elégikus közérzet, szomorkás meditáció rejtett. Ezek az írók többnyire a körülöttünk élő emberi közösséget és leginkább önmagukat szerették volna vigasztalni a humoros ábrázolásmóddal, a vidám anekdotákkal, amelyeken azért többnyire átütött az egyéni és a közösségi fájdalom.

Közéjük tartozott az erdélyi irodalom mostanában, sajnos, kevésbé emlegetett igazi elbeszélő tehetsége: Karácsony Benő is. Kortársai nyugtalan embernek ismerték, első bírálói zaklatott dikcióját, történeteinek izgatott légkört hangsúlyozták, a modern és városi hangot, melyet az erdélyi regény kórusában bizonyára legtisztábban neki sikerült megszólaltatnia. Hamar szembekerült a társadalmi renddel, vitriolos gúnyba mártott tollával hadakozott hazugságai ellen. Foglalkozása (neves kolozsvári ügyvédként tevékenykedett) is arra kényszerítette, hogy a hazugság közelében éljen, jól ismerte a társadalom visszásságait. Gúnyja féktelen, szatírájának ereje a csontokba mart, tagadása nemegyszer cinizmussá mérgesedett. Kívülről, egyfajta apolitikus és szkeptikus, végső-kig kiábrándult álláspontból ítélkezett bármifajta eszmeiség, eszmény felett. „Ami a világnézetet illeti, alapjában véve kevésre becsültem. Köteles szellemi zászló – gondoltam hetykén –, amit mindig ki kell dugni a padláslyukon, ha jön valaki. Jobban szerettem csupasz zászlórúd lenni, amelyen a játszi szél nem lebegtet semmiféle gyermekes lobogót” – írta derűs önérettel, a különböző „konstruktív” világnézetek ellen immár anarchistán lázadva. Ezek a „konstruktív” világnézetek ugyanis, legyenek jobboldaliak vagy baloldaliak, nem egy alkalommal taszították mély válságba a magyar társadalmat. Az erdélyi író, ha netán rokonszenvéről vallott, akkor is valamiféle könnyed „cinizmus” burkába takarta mondanivalóját.

Eszménytelenisége, anarchizmusa egy nemzedék közérzetéről: az első világháború utáni évek megcsömörlött, válságba került ifjúságának világról

árulkodott. Ezt a világot mutatta be első regénysikere, az 1927-ben megjelent *Pjotruska*. Az érdekes regény a kisváros légszomjúságban fuldokló sorsait mintázta meg: Baltazár, az újságíró és Csermely, az elcsapott városi fogalmazó az anyagi gondok, a kultúrátlan környezet, a kilátástalan jövő hálójában vergődik. A kisvárosi létforma panaszja gyakran hangzott fel a születő erdélyi magyar irodalomban, hasonló tapasztalatokról számolt be Molter Károly vagy Sipos Domokos is. A kisvárosok világát felidéző regények többnyire a vidéki élet sivárságáról adtak képet. Karácsony Benő hozzájuk hasonlóan a kisváros mozdulatlan társadalmát és igénytelen lakóit bírálta, miközben a korszerűtlenség megannyi jelképét látta a kisvárosi társadalom figuráiban.

A *Pjotruska* olvasmányos regény, az író számára népszerűséget hozott, mindazonáltal egészen más prózapoétikát követett, mint a korszak átlagos elbeszélő művei. Karácsony Benő az orosz irodalom klasszikusain nevelkedett, és regényében is van valami „oroszos”, elsősorban a különc alakok rajzában és a cselekmény atmoszférájában, természetesen ezt a tulajdonságot emeli ki a regény címe is. Németh László annak idején találóan állapította meg a következőket: „A *Pjotruska* cím nem kíváncsisággeltető cégér ezen a tiszta magyar miliőben lejátszódó regényen, hanem a regény családfájáról hozzátört kocsány, név, amely e regény rokonai felé mutat. Nemcsak címe, de mintegy címkéje is a műnek, címke: amelyen ez a két csodálatos szó áll: orosz regény. Tudtommal *Pjotruska* az első magyar alkotás, mely nemcsak az orosz regény külsőségeit, de sajátos hangulatát, életérzését lobbantotta ki magyar talajból. S akármily kétes értékűnek tűnik is első hallásra ez az elsőség, a regény olyan kvalitásokat mutat, amelyek tiszteletet parancsolnak irodalmi russzofiliája előtt. Nem átvétel ez az oroszosság, hanem egy sajátosan fölhangolt lélek rárezonálása a vele egyezgésszámú világrámlatra.”

Németh Lászlónak alighanem igaza volt, s talán azt is meg lehet kockáztatni, hogy Karácsony Benő regényének „oroszos” jellege nem pusztán az író irodalmi szimpátiáiból származott. Valójában a két világháború közötti erdélyi magyar és a tizenkilencedik századi orosz kisváros társadalmi-emberi légköre állítható egymással párhuzamba. Mindkét szociológiai képződményre tulajdonképpen a mozdulatlanság, a merészebb vállalkozások hiánya, a téves elképzelések voltak jellemzők: az oroszra a társadalmi fejlődés megrekedtsége, az erdélyi magyarra a kisebbségi helyzetből adódó kiúttalanság érzése miatt. Azt, hogy a klasszikus orosz irodalom valamilyen módon hatott a két világháború közötti erdélyi magyar irodalomra, más erdélyi írók munkásságában is ki lehetne mutatni, mondjuk Áprily Lajos és Tompa László költészetében, mintha nem lenne véletlen, hogy Puskin *Anyeginjének* legjobb magyar fordítása az előbbi költő nevéhez fűződik.

A regény, mint mondtuk, az erdélyi kisvárosok kiábrándító világát idézi fel, és ez a kiábrándulás a természetes élet, mondhatni, a „bukolikus” életforma élményei számára nyitott utat. Az író következő regénye: az 1934-ben közreadott a *Napos oldal* főhősének, Felméri Kázmérnak az alakjában Karácsony

Benő az európai irodalom történetében mindig is nagy szerepet kapó „csavargó” polgárpukkasztó típusát korszerűsítette, és ezzel a Kakukk Marcik és Ábelék kisvárosi rokonát alkotta meg, akinek sorsában az egészséges ösztönélet dicséretét fogalmazta meg. Karácsony a „társadalom peremén” élő emberekkel rokonszenvezett: Baltazár elvetélt sorsa, Csermely vidéki „oblomovsága”, Felméri Kázmér nyugtalan szegénysége – a kisemmizettek és az élet margójára szorultak – keltették fel együttérzését. Művészet, szerelem, igénytelen, egyszerű élet: ezek voltak az ő eszményei, hőseit, akikben ezek az eszmények alakot öltöttek – Baltazárt és Felmérit –, jórészt önmagáról mintázta. Karácsony, az ügyvéd, a perek rideg eseményei között is mindig író maradt, az ügyvédi gyakorlatról igencsak ironikus véleményeket hangoztatott, a kenyér szüksége kényszerítette az irodába, nem a hivatás. Sokkal büszkébb volt regényeinek népszerűségére, mint jogászi sikereire. Hősei iránt ezért érzett szeretetet, mindig valódi empátiával mutatta be őket, kicsinyességeiket is. Az anarchizmus, a cinikus nyilatkozatok fölénye valójában csak felületül szolgált: az érzelmes lelket védte a durva valóság ellen, mélyén a szeretet és a megnyugvás vágya lüktetett.

Karácsony Benő regénye számottevő közönségsikert ért el, s nemcsak az erdélyi és a magyarországi olvasók körében, az irodalomkritika képviselőinél is: Németh László, Szentimrei Jenő, Kállay Miklós (nem tévesztendő össze a későbbi miniszterelnökkel), Kardos László, Makkai László, Rónay György, Thurzó Gábor és mások mondtak róla többnyire jó véleményt, néhányan viszont kárhoztatták „könnyed” előadásmódja miatt. És persze népszerű volt az olvasók között (magam még diákkoromban ismerkedtem meg vele). Ezzel a fogadtatással, pontosabban azzal, hogy szinte mindenki a regény könnyed előadásmódját és humorát dicsérte, az író nem volt igazán elégedett. Bóka László idézte Karácsony Benőnek egy Osvát Kálmánhoz (a nagynevű erdélyi szerkesztőhöz, a Nyugat szerkesztőjének öccséhez) intézett levelét, ebben a következők olvashatók: „megbocsáthatatlanul érdekel: magvas, pesszimista és olvashatatlan műveket kellett volna írnom a kritika kedvéért? Ha így van, rosszul van. Nem vagyok jós, de meg merném jósolni, hogy nincs messze az idő, midőn nem lesz bűn az érthető szöveg és az élet szeretete.”

A lázadást, a szinte anarchikus életérzést a sokat tapasztalt író filozofikus bölcsessége, szinte szándékos közönyössége követte. Karácsony Benő kivonult a társadalmi küzdelmekből, akárcsak regényének – az 1941-ben az olvasó elé került *Utazás a szürke folyón* című művének – a hőse, a patikus, aki réve- teg érdektelenséggel siklik úszó tutaján a tarka partok között. Mint ahogy a kiábrándultság a nihilizmust és a „vegetáció” eszméjét, úgy alakította ki a közöny a magányba és természetbe vonulás: a „sziget” gondolatát. Ez a „sziget” gondolat is igen népszerű volt a korszak magyar irodalmában: gondoljunk csak Németh László fejtegetéseire, vagy éppen a Nyugat „harmadik” költői nemzedékének képviselőire, akik nem egy alkalommal beszéltek arról, hogy valami- féle magányos „szigeten” kellett elhelyezkedniök. Felméri Kázmér hiábavaló csatározások után hazatér, patakok és fák közé, s otthona, az erdei malom

mintegy szimbóluma lesz a „szigetnek”, melyet legfeljebb a szelíd és rezignált humor köt össze a külvilággal.

Megtalálhatja-e a nyugalmat, a boldogságot Felméri (azaz az író) a magányosság csendjében, a félrevonulás utópiájában? Nem, egyéniségének nyugtalan lendülete ki-kitört a közöny mesterséges korlátai közül. Hiába is fékezte volna ezt a lendületet: a külvilág lázas eseményei – a háborús készülődés és a fasizmus barbársága – behatoltak a rousseau-i álomvilágba, érintésük széttörte a megnyugvás életképtelenné bizonyult kísérletét. Karácsony állandóan érezte, hogy a „sziget” valójában kegyes öncsalás. „A polgár nyugtalansága és önvádja – írta – sivitottak át rajtam néhány percig. Tennünk kéne valamit!... Fogjunk hozzá valamihez, ami kiragadja majd a sok megfagyott lelket az éjszakából. Bennem megvan a jóakarát. Szegény is vagyok, igaz, talán nem eléggé szegény. De ne hagyjuk ezt az éjszakát olyan hosszúra nyúlni.”

Ez a keresés vitte őt közelebb azokhoz, akik eleve az élet árnyékosabb oldalára szorultak, az az emberi szolidaritás, amely az erdélyi irodalomnak egyik fontos szólama volt, nála is megtalálható. Nem menekülhetett a körülötte küszködők közül: „Sokszor érzek valami honvágyat, sokszor kívánkozom vissza ezek közé a küzdő, reménytelen sziszifuszok közé, akik mindennap fölgörgetnek valami reménységet a hegy tetejére s aztán zsupsz, visszagördülnek megint a mélységbe.” És, hogy mindez nem csak a polgár önvádja s a társtalan ember honvágya maradt, arról a zsarnokságokba és háborúba süllyedő kor fenyegetéseinek mindinkább eluralkodó áradata gondoskodott; a „gonoszság és butaság nagy farsangja” felégette a „szigetet”. Karácsony Benő utolsó, már posthumus művében, az 1946-ban megjelent *A megnyugvás ösvényeiben* a valódi nyugalmat már a szociális felelősség, a többi ember iránt érzett részvétel, a küzdelem vállalása adja. Felméri, akinek a malom köré épített világa lassan romba dől, leszámol individualista ábrándjaival, összecsomagolja szobrászszerszámain, s újra a város forgatagába költözik, hogy innen üzenje fiának, mintegy a „megnyugvás” egyetlen lehetőségeként: „Íme, a szívedre kötöm, ne légy csak a magadé, légy barátaidé, társaidé, légy mindenkié. Jó érzés az, hidd el, a nagy mű szorgos és közös atomjának lenni. Ha van egy hasznos gondolatod, oszd meg másokkal, s ha van egy fél rőf szalonnád, ne fogyaszd el egyedül a sötét kamrában, hogy senki se lássa.”

Mire eddig a hitvallásig eljutott, Karácsony Benőnek kevés ideje maradt: 1944-ben az auschwitz-i koncentrációs táborba hurcolták, innen már nem tért vissza, 1944 végén ölték meg. Mint feljegyezték, a krematórium barna füstje alatt is reménykedett, regényírásra készült. Miként Radnóti, Pap Károly, Szerb Antal, akiknek sorsában osztozott, ő is a jövőtől várta az igazolást. Karácsony Benő világa nyugtalan, vívódások, kiábrándulás és magány tesz ik azzá, de végül is rátalált a „megnyugvás ösvényére”, fájdalom, ezen nem haladhatott tovább. A gondolat kerülő, a stílus groteszk játéka nem takarhatják el előlünk művének őszinteségét, emberségét. Karácsony Benő munkássága tulajdonképpen még felfedezésre vár, arra, hogy a maga természetes módján és jogán elhelyezkedjék az erdélyi magyar irodalom hagyományai között.

SZÉPIRODALOM

TORNAI JÓZSEF

A Nagy Figyelők

*Miért irigyled a szomszéd margarétáit?
Azok is megbalnak. Nem azért
születtél, hogy minden a tied
legyen: minden elragadtatás, minden
örökség. Siránkozol? Belül
kell eldöntened: mi fontosabb
számodra, a fájdalom, a teremtés
vagy a sárgarigó aranylánca facsúctól
facsúcsig, míg a Nagy Figyelők
szánakoznak rajtad és szeretnek?*

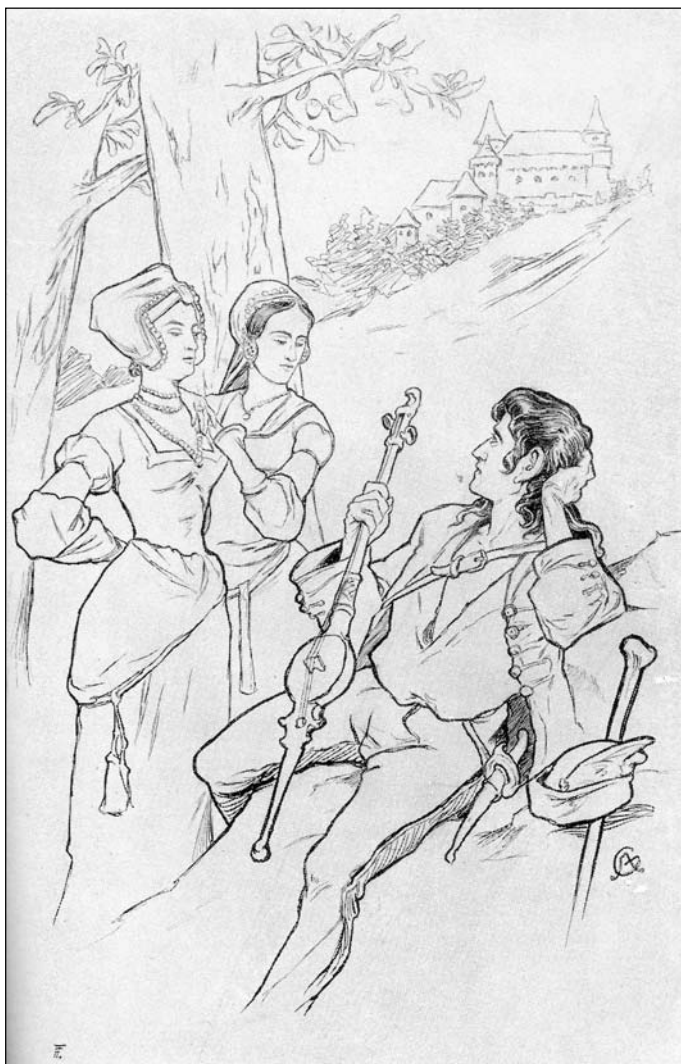
Halálfélelem

*Ismered-e a tengert, amit
halálfélelemnek hívnak,
benne úszol egész éjszaka, és
sehol part, és nincs más
hang, csak a hullámok egyre
türelmetlenebb fröcsögése, hogy
merülj már, bűlj le a sejtjeid
rideg, szilánkos repedéséig.*

Oroszlánok

*Feketedik a vázában a piros rózsza,
nincs fényes tervem mára semmi,
bekönyököl a nyár az ablakomba,
a hajnal ívét feketerigóraj köszönti.
Jó volna, mint rég, a barashti nádasokba
gyors csapásokkal bevezni,
a vadászt bűnétől sem viszolyogva,
szárcsákra, vadlibákra lövöldözni.*

*Lelő az idő majd engem is egyszer,
nem mondok érte hálaimádságot.
Amit megéltem itt barátokkal, szívekkel,
azért a sors már százszor megáldott.
Fürdök a napban, nézem kora reggel,
még feketébbek a rózsalángok,
a szívem is félelmesebben ver.
Leteszem koronám, mint az öreg oroszlánok.*

Két leány

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

HORTULUS NOSTER

(strófák egy kerteskéből)

Nem keritéstől, virágtól kezdődik a kert.

WS mester szellemének

*50 éve Erzsébet nagyanyám vette meg nékiünk e telket.
Ez még a város volt ugyan, de egymást érték már a kertek.
Kaptunk a sorstól emitt lakni szűk félszázadot.
Családragénynek kevéske lett, ám a cseresznyefácaska alatt
Írbatok legalább verseket arról, hogy verébcsapatot bújtat
Az ajtónk fölött a futórózsa; S arról, hogy egy vadgalambpár
– mit apám még látbatott – a dióágra azóta is vissza-visszaszáll;
S hogy a nyári gyepen pulikutyám vigaszul megnyalintja lábfejem.*

*Pirosít, pirosít május, lángol az arcom.
Sugdossa egyre, hogy fölcicomázzalak.
Íme, a páros cseresznye fülbevaló éked,
S egész esztendőn át százszorszép-korona
Homlokodon. Csippentek koronaékszert is, málna
Rubintját reája, fésűvel nem bajadhoz érek,
Fogai közt a ribizli gyöngyei. Május pirosít s bárba
Epresedne már valahány csókod.*

*Nem közelít a kerthez a postás, nem
Próbál tányér vizedre leszállni fia rigó sem.
Drága Bogáncs kutyusom! Nem is voltál soha
Te – Illyés Gyula bácsi szavaival szólva -
Magánszorgalmú ebem;
Most mégis azt látom, előttem csak
Hogy búségedet bizonyíthasd,
Kaffogva bajtasz el minden darazsat.*

*Elfésüli a fa lombját a könnyű nyári szél,
S megannyi fülbevaló: gyümölcs piroslik-feketéll.
A rigócsőr-sebezte közülük a legédesebb,
Persze, ha nem számítjuk, mi a fűbe leesett.
S fönn! A létra sem elég, oly' igen magasan van!
Pulikutyám piciny bárányfelbók fele kaffant.
S hogy ne maradjon szem cseresznye se ott,
Magamhoz ágat búzni egy tési jubászbót hozok.*

*Májuséj. Megint. Karácsony akárba:
Szakad nyakamba a nyárfavirág-bó,
Szememben a gesztenye száz gyertyája
Ég, sorba kötött izzócskákat utánzó.
És még az utcalámpák is glóriásak –
A dombra föl szentek menete.
Vigan nyúlik-zsugorszik, lássad,
Köztük az árnyam, forró s aszfalt-fekete.*

*A júniusi kánikulával a cementkerítésen
Egyszer csak átbajolt hozzánk.
Mit bajolt?! Kúszott sebesen, mintha láng
Tartana föl a háztetőnkre, nem is vadrózsa.
Fehér szirmát ki leveti majd – bogyója
Fényeskedve izzik szeptemberre róten,
S jaj lesz annak az égő bokrának, amely
Nem tud megmártózni a hűvös esőben.*

*Muskátlik, petúniák – mennyi június végi virág?!
Utolsó szál pipacs szirma szoknyaráncosan leullik ma.
Sóbajtnak sárgás-fehéren a fényben ázott
Illatos jázminok, akácok.
Vadgesztenyesorból látom a házig futó utat,
Hát ott van az otthon, abonnan addig ugat
Éppen a pulikutyám, míg csak a szemében
Apró kis ponttá nem zsugorszom.*

*Áttúzi az alkonyi Nap, át a lombok smaragdját,
És az ablakon innen szobám falára
Hullámol oly' megbíten a játszi zöld ragyogás, akárba
Lábunk nem is szőnyegen, de a Balaton partján járna.
A kékes üvegváza vizében pedig a virág szára
(Volt gyermekkori fizika-tankönyvemben ilyen ábra)
Megtörik, s tengeri korallá lesz egészen a csokor
Mikorra már villanyt gyújtánál.*

*Az asztalon szűknyakú kékes üvegben szárad
Két kobakos mákszál némán, míg a monoton
Ketyegő vekkeróra kismutatója a batosra ért.
Hát ezekért volt érdemes nyüzsögni, e percekért
Téblábolni ma annyit. A lenyugvó Nap átsüt
Odakünn a szél motozta cseresznyelombokon,
S úgy játszik a fény a szobák falán velem,
Akárba tengernek partján ülnék csak időtelen.*

(Részlet)

LÁZÁR BALÁZS

Fonyódi képeslap Fodor Andrásnak

*„Ki mindig ide vágytam, sorsomként köszönöm, hogy itt ölelt
magához a baza-búzó szerelem”*

F. A.

*Remeg a sűrű, zöld vízen
az idő imbolygó, eleven tánca,
átszüremlik a fullasztó párán
a Badacsony bazaltkupolája.*

*Talán ez az elnyúlt trapéz
őrzi, évmilliók dermedt
bazaltba zárt emlékei mellett,
utolsó, ájult tekinteted,*

*mikor a fonyódi strandon,
gyermekkorod “tündér-taván”,
váratlanul megállt a szíved.
Bevallom, nem ismertelek,*

*de nyaranként gyakran megyek
el a ház előtt, hol két hét alatt
írtál esztendőre elég verseket,
s ilyenkor emléktábládról*

*mintha kacsintánál, hogy tegezzelek.
Aztán magával ragad a képzelet,
s nemcsak képzelem, de szinte érzem,
hogy szemeddel kezdek látni, látva*

*a két part közé szorult fényt, hűlő láva,
hogy bomályosan tükröződik a tó vizén
az eleven láncba kapcsolódó
félgömb, kúp, gúla-forma árnya,*

*míg itt a Várhegy löszfala alatt
elcsattog egy elkésett vonat.
Látom “két-megyényi örökséged”,
a zöld hegykanyarból barnába futó földet,*

*abogy összemosódik a sápadt
fényben az indigókék és a sárga
s hintázik a vonalas térben
hegyek, völgyek, ligetek szimmetriája;*

*s mert a pillanat örök csodája
láthatatlanul él, alakít,
látom én is őseid fejfája mögött,
abogy lent a balastó elvakít.*

*Igen, látom én is a tőzeges láp felől
a fonyódi ikerhegyeket, melyek
mintha zöld piramisokként
rejtenek elhagyott testedet.*

*Ha a test eldurvult lélek,
a lélek megfinomult test,
leked, mint égig szálló illat
lebeg már mindig a Balaton felett.*

Égi pákász

Takáts Gyula emlékére

*Drangalag dermedt teliholdja,
Mint sápadt kavics az éji tóban,
S ha csillaghínárba húzza súlya,
Hullámokat vet a *Nincsben a Van*.*

*Hullámokat vet és felkavarja
A mindenség-mélyből ami volt,
Körkörös az emlékezet partja,
Mit *Csu-Fu* valaha bekóborolt.*

*És ezüst hálóval, mint egy égi pákász,
Gyűjti már örökké a *fönti láp* kincseit
S megremeg berek, zsombék és csalit,
Ahogy felfénylik a *túlon-túli táj*,
Ha egy *Mostot* az *onnanból ide* kihalász...*

Éljen a császár!

Tamás bement sarki presszóba, hogy ott várja meg Magdit. Leült egy ablak melletti asztalhoz, ahonnan szemmel tarthatta az egész teret.

- Jó napot kívánok! – üdvözölte a pincérnő. – Mit tetszik kérni, fiatalember?
- Elnézést kérek, asszonyom, csupán csak elnézést. Várok valakit.
- Kérem, ha magának így jó. De várni ital mellett is lehet.
- Igaza van, legyen szíves, hozzon két kávét!

A pincérnő sarkon fordult, magára hagyta Tamást, aki rágyújtott, és nagy élvezettel szívta mellre a füstöt. Még alig szívott kettőt-hármat, a cigarettát máris a hamutálban sündörgette, így a parazsa szép kúpalakú lett, aztán pedig egyengetni kezdte a cigarettával a hamut a tál fenekén. Annyira belefeledkezett ebbe a műveletbe, hogy észre sem vette Magdi érkezését.

- Szia, kis neuraszténiásom! – üdvözölte Magdi.

Tamás fölállt, megcsókolták egymást, majd leültek az asztalhoz.

– Az előbb érkeztem ám én is. Mi újság a cukrász üzemben? – érdeklődött Tamás.

– Semmi különös. Mindnyájunknak fáj a csuklója. Kivágtunk délelőtt vagy ezer tortalapot a sütőkeretekből. De sebaj, holnap szabad szombatos leszek, és még ott a vasárnap is! Két nap alatt kipihenem magamat, még akkor is, ha holnap megyünk nagymamával meggyet szedni a Velencei-tóhoz.

- A Velencei-tóhoz?! – kapta föl Tamás a fejét.

– Igen, oda. Van ott egy kis telkünk nyaralóval és két szép meggyfával. Ha van kedved meggyet szedni, gyere velünk.

– Már hogyne volna kedvem, mikor annyira szeretem a meggyet! Mikor indulunk?

- Holnap fél nyolckor a Déliből.

– Rendben van. Ott várlak mindkettőtöket.

– De remélem, nem öltözöl ki? Én melegítőben megyek.

– Akkor én is.

A pincérnő kihozta a kávét, és letette az asztalra. Magdi beletett két szem cukrot a kávéba, és kavargatni kezdte. Tamás nagyon édes szájú volt, ő három cukorral szerette.

- Mennyi az idő? – kérdezte Magdit.

– Háromnegyed öt van. Miért?

– Mert ma kollégiumi nap van. Öt órára mindenkinek a kollégiumban kell lenni. Rendkívüli közgyűlés lesz, nem tudom, mit akarnak.

– Akkor igyuk meg gyorsan a kávét, és menjünk! Nekem is találkozóm van a barátnőmmel. Itt dolgozik közel egy virágüzletben.

Amikor Tamás a kollégiumba érkezett, a lépcsőn már jöttek lefelé a hallgatók a klubterembe, fejükön egy-egy székkal. Ő is fölszaladt egy székért a második emeletre, a szobájába, és sietett le a lépcsőn. Közvetlenül a klubajtó mellett még volt hely, odaült. A diákbizottság titkára, egy vörös hajú hallgató, üdvözölte a tagságot, és átadta a szót a kollégium igazgatójának.

– Tisztelt Kollégium! Nagy múltú intézetünket különös megtiszteltetés érte. Holnap érkezik hazánkba Brillantin császár és kísérete. Nekünk jutott az a megtisztelő feladat, hogy holnap reggel nyolc órakor fogadjuk őt és kíséretét a Ferihegyi Repülőtéren. A diákbizottság úgy döntött, hogy intézetünk bal szárnyának hallgatói menjenek a fogadásra, mert ők nem szakkollégisták, így kevesebb a kötelezettségük is. Arra kérnénk a fogadásra induló hallgatókat, hogy vegyék komolyan ezt a föladatot.

A terem fölzúdult, füttyültek és többen közbekiabáltak. Tamás szólásra jelentkezett.

– Igazgató elvtárs! Én csak azt szeretném mondani, hogy ezen a fogadáson nem veszek részt. Ennek az uralkodónak a népe éheznek, tízezrek pusztulnak el, miközben híres tizenkét oroszlánjának egészségét orvosok vigyázzák. Meg egyébként is. Én a huszadik század második felében nem vagyok kíváncsi egy császárra!

– Tamás! – szólt közbe az igazgató. – Maga az épület bal szárnyában lakik, így magára is kötelező a diákbizottság határozata. Függetlenül attól, hogy kíváncsi-e a császárra vagy sem. És ha szabad kérdeznem, mit óhajt csinálni holnap délelőtt?

– Megyek meggyet szedni a kedvesemmel a Velencei-tóhoz.

Nagy derűség fogadta Tamás választát, többen kiabálni kezdtek: „Le a császárral! Éljenek a meggyfák!” Végül az igazgató csendre intette a hallgatókat, és így szólt:

– Fiúk! A diákbizottság határozatát hallották, az alól nincs kivétel. Az esetleges hiányzók névsorát holnap délután kérem az irodámba leadni. Ezzel részemről befejeztem.

*

Másnap reggel hét órakor, mikor Tamás indult a pályaudvarra, már a kollégium előtt állt három autóbusz. Az egyik fiú kiszólt a buszablakon:

– Tamás, ne hülyéskedj, gyere velünk, mert az igazgató pikkel rád!

– Hadd pikkeljen! – mondta Tamás. – Az a lényeg, hogy Magdi szeret!

Azzal búcsút intett, és elindult a Déli pályaudvarra.

*

Hétfőn délután három óra felé a kollégium hangosbemondóján kérték Tamást az igazgatóhoz. Tamás a könyvtárban tartózkodott, de a hangosbemondó hangját ott is jól lehetett hallani. Leszaladt a lépcsőn a földszintre, ahol az igazgató szobája volt. Bekopogott.

– Tessék!

Tamás belépett.
– Jó napot kívánok, igazgató elvtárs!
– Jó napot. Foglaljon helyet!
Tamás leült az igazgató asztala előtti fotelba.
– Hallom – kezdte gunyorosan az intézet vezetője –, hogy a maga kivételével mindenki megjelent a császár fogadásán.
– Én viszont mondtam az igazgató elvtársnak, hogy nem megyek el.
– A diákbizottság határozata magára is kötelező. Én külön hangsúlyoztam, hogy nem kivétel maga sem. Ugye, maga nem szakkollégista?
– Nem.
– Akkor nem lesz nehéz megválnunk egymástól.
– Csak nem fog ezért kirúgni, igazgató elvtárs?!
– Azt azért nem. Csak megválnunk egymástól. Dél előtt telefonáltak a Ráday úti kollégiumból, hogy egy hely megüresedett. Át fogom oda helyezni. Rendben van?
– Rendben, csak itt vannak a barátaim, meg itt van ez a kitűnő könyvtár is. Nagyon hiányzik majd. És mindez egy rohadt császár miatt.
– Nem a császár miatt, Tamás, nem a császár miatt. Maga megszegte a diákbizottság döntését.
– Igen, elismerem, hogy megszegtem, mert nem értettem vele egyet. Ha újra kezdődne az egész, ismét megszegném.
– Hát, látja, Tamás, ezért helyezzük át a másik kollégiumba, hogy erre ne kerüljön sor.
– Megértettem. Minden jót kívánok!
– Magának is – mondta az igazgató, és kezet nyújtott.

*

Tamás még aznap délután telerakta könyveivel a bőröndjét, és elindult a Ráday úti kollégiumba. Már a Gellért szálló előtt járt, amikor odaért a császár díszkísérete. Elöl jöttek a rendőrmotorosok, majd utánuk a fekete személygépkocsik. A harmadik nyitott kocsi volt a császáré. Állt, de mintha ült volna, olyan kicsi volt. Rengeteg kíváncsi ember tolongott a téren, Tamás alig tudott előre jutni.

Mikor a kocsikaraván megállt, a császár mindkét kezével integetett a tömegnek, és a tömeg is éljenzésbe fogott. Tamás letette a bőröndjét, és szinte önkívületben üvöltözni kezdett: „Éljenek az éhen haltak! Te meg dögölj meg az oroslánjaiddal együtt! Te, Te Óriás Törpe!”

De hiába üvöltözött úgy, ahogy a torkán kifért, nem figyelt rá senki. Csalódottan fölvette a bőröndjét a földről, és elindult: át a Szabadság-hídon Pestre.

(Utassy József bagyatékából)

BALEY ENDRE

Bevégeztetett

Utassy József emlékére

*Érttem nyúltál,
én mégis tagadtalak.
Isten tudja miért
szégyelltem magamat.
Huszonhét év után
én indultam hozzád,
de Isten előbb érkezett.*

Bevégeztetett.

*Hogy is emlékezhetnél rám?
Nem voltam más,
csak néhány papírra
ömlött ólom-gondolat,
versnek nevezett
kínos botláscsomag.
Szólnék most hozzád,
de Isten előbb érkezett.*

Ennyire szeretett.

Hárman

(Rédics, Oláh Zoltánnal, Utassyéknál 2012 március)

*Rédicsen hárman:
Aludtunk dallal festett szobában.
Zoltán, a költészet és én
aludtunk ott hárman:
Csillagok árvája oltalmában*

OLÁH ZOLTÁN

Örökzöld gyász

Utassy Józsefnek

*Sírodon
Zsóka-kötötte
gerbera-garbó.
Meg ne fázz!*

*Hallgatag szirmai
alkony-zsindely.
El ne ázz!*

*Körötted Téged
Figyelő fagyalok,
Örökzöld gyász.*

*Sírodon, sírodon, sírodon, sírodon
Zsóka-kötötte, Zsóka-kötötte
gerbera-garbó, gerbera-garbó,
Meg ne fázz, meg ne fázz, meg ne fázz.*

*Hallgatag szirmai, hallgatag szirmai
alkony-zsindely, alkony-zsindely.
El ne ázz, el ne ázz, el ne ázz.*

*Körötted Téged, körötted Téged,
Téged ölelő, Téged ölelő, körötte Téged
figyelő fagyalok, figyelő fagyalok,
körötted Téged figyelő fagyalok,
figyelő fagyalok,
örökzöld gyász, örökzöld gyász, örökzöld gyász.*

DEMSE MÁRTON

Öregapám

*Rongyos, szegény volt és éhes,
Naponta Csíkba ment „jégaszalni”,
Vásárokbba is járt követ árulni,
Laposakat. Kenyérszeletnek nézte.*

*Árulta őket terített abroszkán,
Valamivel segíteni akart a sorsán.
Tövískerítése mellett költ
Büdös szüzdobányt füstölt.*

*Az éhség nyarán – negyvenbétben
Kapáját hagyta a szőlősben.
Hanyatt esve kalapját letette,
S az utolsó Áment lenyelte.*

Bátyámnak

*Bíztatott, hogy írjak bármit,
Szeretett bátyám, Kányádi Sándor.
Szidhatok, vádolhatok bárkit,
Szavam ne legyen hamis vándor.*

*Valótlant ne kócoljak tollammal,
Mert a lét viharral rivall.
Azt mondta: „Ne légy lusta, Márton!”,
Egyedi vagy a csángó fronton.*

*Bíztatását komolyan vettem,
Az előtt és után is azt tettem.
Szeret mentének gerinces a népe,
Igazságos, szerény akár - Madonna képe.*

*Moldvai zsírosföldnek termése,
Ne érjen soha lopottan, késve.
Románokkal egy honban a csángó lélek,
Ne bántsátok, ha magyar misét kérnek.*

*Fagyos itt minden ezen a tájon,
Kár álmodnotok elmúlásunkon!
Könnyeinkből lesz csillagó virág,
Ármánykodásból nem lesz babérág.*

HELIKON

POMOGÁTS BÉLA

Irodalom és kereszténység

Az irodalom története során, a huszadik századi irodalom történetében is, mindig visszatér az a kérdés, hogy a katolicizmus, illetve kereszténység fogalmát lehet-e egyáltalán az irodalommal kapcsolatban használni, pontosabban, hogy ezzel a fogalommal lehet-e operálni irodalmi művek megközelítése során, és egyáltalán, mint minősítő jelző, ez a fogalom használható-e az irodalmi művek megközelítésében. Hogy a kérdést lakonikusan fogalmazzam meg: van-e, lehetséges-e keresztény (illetve katolikus) irodalom? Az nyilvánvaló, hogy a „keresztény”, illetve a „katolikus irodalom” terminusának nem poétikai, hanem eszmetörténeti jelentése és jelentősége van: a személyesen átélt istenhit, a vallási elkötelezettség és a kulturális hagyomány erősen hat az alkotó személyiség kialakulására, és így befolyásolja az írói világképet és szemléletet. A „katolikus jelleg” tehát a költő gondolkodásában és világlátásában, a művek által közvetített eszmék és eszmények körében tapintható ki, és természetesen a legkülönbözőbb költői, poétikai irányzatokban és korszakokban lehet jelen, anélkül, hogy befolyásolná a művek és életművek esztétikai karakterét.

A katolicizmus, illetve a kereszténység, mint minden eszme és világkép, esztétikailag semleges fogalom, egy-egy költői életmű és alkotás karakterének, gondolati és érzelmi sajátosságának a létrejöttében azonban kitüntetett szerepe van. Egy irodalomtörténeti elemzés során ezért nem lehet megkerülni vizsgálatát: egyszerűen hozzátartozik a műalkotás eszmei-lelki struktúrájához, és meghatároz bizonyos gondolati és érzelmi minőségeket. Ebben az értelemben nevezhetjük irodalmunk „katolikus” költőinek például Balassi Bálintot, Zrínyi Miklóst, Berzsenyi Dánielt, Vörösmarty Mihályt, Babits Mihályt, Juhász Gyulát, Rónay Györgyöt, Dsida Jenőt és Pilinszky Jánost, vagy evangélikusnak Petőfi Sándort, Reményik Sándort, reformátusnak Arany Jánost, Ady Endrét, Áprily Lajost és még azoknál a költőknél is, akik kevésbé vállaltak valamelyik keresztény egyház mellett elkötelezettséget, ki lehet mutatni – az egyébként mélyen átélt istenhit mellett – a vallási hagyomány jelenlétét – természetesen József Attilára gondolok. Mindez nem pusztán vallási hovatartozást és nem is pusztán istenhitet (illetve ennek valamilyen doktrinálisan azonosítható formáját) jelenti, hanem hagyományt és kultúrát: mindkettő költészetet konstituáló szellemi erő.

A keresztény költészet fogalmát mindazonáltal némiképp megrendítette a két világháború közötti „hivatalos” keresztény-nemzeti irodalomfelfogás, amely a keresztény alkotó értelmiségűtől elvárta, hogy a fennálló politikai rend támogatója legyen, és a vezető réteg eszményeit hirdesse, holott ezek az eszmények aligha voltak minden tekintetben összeegyeztethetők a kereszténység eredeti, azaz evangéliumi szellemiségével. Ez a politikai és eszmei konzervativizmus kivétel nélkül ízlésbeli konzervativizmussal járt együtt, és még azok a katolikus gondolkodók,

mint Prohászka Ottokár, akik megértették az Evangélium szociális üzenetét és a pápai enciklikák szociális tanításait, nos, ezek a gondolkodók is idegenkedtek attól a szellemiségtől, amelyet a huszadik század modern kultúrája hordozott.

A magyar kultúrában csak viszonylag későn, főként a Vigília 1935-ös megalapítása után jelentek meg azok a társadalmi és művészeti reformgondolatok, amelyek a nyugat-európai, először a francia, majd az angol és a német katolikus értelmiség körében valóságos szellemi „forradalmat” idéztek elő: mind teológiai, mind társadalomtudományi, mind irodalmi-művészeti értelemben, és végül, évtizedek múltán a hivatalos egyházat is elvezették a II. vatikáni zsinat reformtörekvéseihez. Hasonló reformtörekvések jelentkeztek a protestáns egyházakban is, különösen azokban a körökben, mozgalmakban, amelyek az Evangélium szociális tanítását kívánták érvényesíteni. Éppen ezek a nyugati kereszténységben általánosan kialakuló reformtörekvések váltak a keresztény ökumenizmus támaszává, minthogy az új katolikus és protestáns irodalomban megnyilvánuló evangéliumi szellemiség mindig is nyitott volt az ökumené gondolatára, és elutasította a tizenkilencedik században és a századfordulón még igen erősen jelentkező hagyományos felekezeti ellentéteket.

A húszas és harmincas évek hazai irodalmi élete és reformértelmissége ezzel szemben a „katolikus irodalmat” és általában a keresztény eszményeket hirdető irodalmat vagy mint erősen konzervatív, a hivatalos művészetfelfogást követő szellemi képződményt, vagy mint pusztán pasztorációs céllal készült „papi” irodalmat értelmezte, és ez rányomta bélyegét a „katolikus költészet” recepciójára is. A jelentékenyebb irodalmi műhelyek, beleértve a Nyugatot is, általában tartózkodnak attól, hogy a vallásos elkötelezettséggel fellépő irodalomnak teret adjanak, minthogy ez az irodalom többnyire a politikai és művészeti konzervativizmust, nemegyszer az alacsonyabb művészi színvonalat képviselte. Ez a tartózkodás, nemegyszer a bizalmatlanság és idegenkedés nyomta rá bélyegét a katolikus irodalom recepciójára is, így azokra a kritikai írásokra, amelyekkel a Nyugat körül gyülekező tábor például Sík Sándor, majd Mécs László fellépésére válaszolt. Annak ellenére, hogy mindkét költő esztétikai értelemben is jelentékeny értékeket hozott létre, és mindkettőjük költészete különösebb mesterkedés nélkül elhelyezhető abban a megújulási folyamatban, amelyet a Nyugat kezdeményezett. Ezeket a kapcsolódási pontokat mérték fel különben (mindkét költő esetében) Rónay László monografikus feldolgozásai.

A katolikus irodalomnak a magyar irodalmi kultúrában betöltött szerepe csak akkor változott meg észrevehetően, midőn színre lépett a hazai katolikus reformnemzedék és ennek legnagyobb hatású folyóirata, a Vigília, amely a hagyományos és hivatalos nézetektől eltérve merőben új módon, valójában a francia (és német és angol) „neokatolikus” irodalom szellemének megfelelően határozta meg a „katolikus költészet” fogalmát és kritériumait. Mindenekelőtt Sík Sándor elméleti írásaira, így a Vigília első számában olvasható *A katolikus irodalom problémájához* című tanulmányára gondolok, amely a korábbi „hivatalos” katolikus gondolkodáshoz képest egészen újszerűen határozta meg mind a „katolikus”, mind a „költészet” fogalmát. „A katolikus hit – szögezte le Sík Sándor – nem dogmák összessége, a katolikus morál nem parancsok és tilalmak kazuisztikája, s a katolikus élet nem bizonyos liturgiai cselekmények

végrehajtásában áll, amelyeknek nincs közülük egyéb életmegnyilvánulásokhoz. A katolicizmus életforma, éspedig totális életforma, amely az egész valóságot átölelni, alakítani, betölteni, átlelkiesíteni igyekszik. Világfelfogás, melyben benne van minden, ami hozzáférhető; világézés, melyben elfér mindaz, >ami az ember szívébe felhatott<, és világalakító lendület, amely mindent – külső és belső valóságot – Krisztus képére akar átformálni.”

Az irodalom (a költészet, a művészet) mibenlétéről pedig a következőket állapította meg: „A katolikus művész számára éppen ezért voltaképpen nincs külön vallásos művészet. A vallásosság, a katolicizmus egész életét, minden élményét átjárja, tehát ott lesz, egyszer láthatóan, másszor láthatatlanul, kimondva vagy kimondatlanul, de mindig érezhetően és döntően minden alkotásban. [...] Akármiről fog szólni, a szó mélyebb értelmében >vallásos< lesz az alkotása, amely éppúgy szól az Istenről, mint az adott tárgyról, még ha egy szava sem vonatkozik rá: atmoszférájában, perspektívájában, hanghordozásában, színeiben, dallamában, ritmusában lesz benne az örökkévalóság.” Sík Sándornak ez a tanulmánya a katolikus, illetve általánosságban: a keresztény költészet eredeti, érvényes és korszerű meghatározását adta.

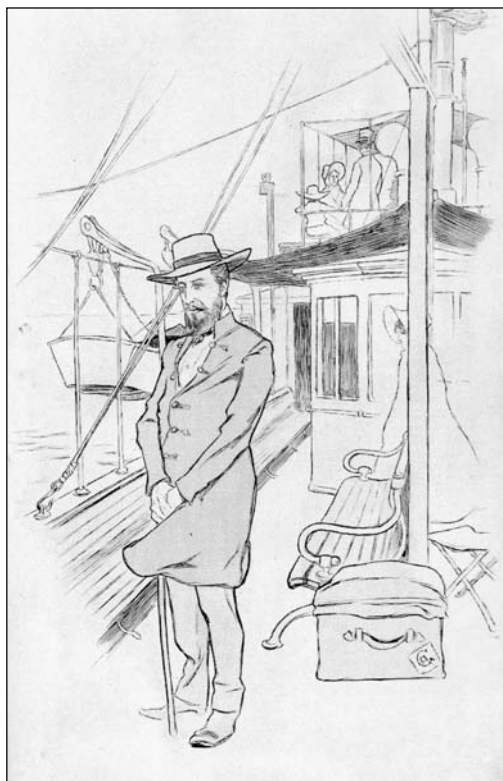
Hasonlóképpen ahhoz a korábbi megnyilatkozáshoz, amelyet a Nyugat 1933-as évfolyamában *Katolikus költészet* címmel Babits Mihály fejtett ki. Ebben a tanulmányban, amely különben Illyés Gyulának ugyancsak a Nyugatban olvasható *Katolikus költészet* című írására reflektált, a következők olvashatók: „Katolikus, akiben az élet szépségének és bűnösségének ösztönös érzései harcolnak; kinek erényvágya nem puritán igénytelenség, hanem tragikus küzdelem. Katolikus, akinek belseje az akarat drámájának, a bűn és büntudat párviadala-
inak izgatott színpada, s nem a predesztináció vagy fatalisztikus bizalom >erős vára<.” Majd ugyanitt az *Egyház és irodalom* című jegyzetében Babits a következőket jelentette ki: „minden nagy vallásos költészet bizonyos nagyon tág értelemben katolikus is. De a kimondott s felekezeti hirdetett irodalmi katolicizmus problémája kényes sarkokon fordul meg: önzetlenség, tisztaság és hit kérdése ez – tisztaságé, mely semmi politikát magához férni nem enged; s a hité, mely nem tréfál, mely nem hagyja magát elmagyarázni, szimbolikusan értelmezni, sem pedig egyszerűen szemhunyva mellőzni.” Talán megállapíthatjuk, hogy Sík Sándor és Babits Mihály értelmezése nem állott távol egymástól, mindketten a vallási meggyőződés és élmény tisztaságát, őszinteségét tartották a „katolikus költészet” elsőrendű kritériumának.

A katolikus költészet, abban a szellemiségben, amelyet Babits és Sík Sándor meghatározott, valójában mindig is jelen volt a huszadik század magyar irodalmában, igaz, éppen legnagyobb értékteremtő egyéniségeit, így Babits Mihályt, nem mindig ismerte el autentikus keresztény költőnek az irodalomtörténet-írás. Méghozzá két oldalról sem, mert a minősítést egy időben megtagadta tőle az egyik oldalon az önmagát „hivatalosnak” tekintő keresztény irodalomkritika, a másik oldalon a marxista irodalomtörténet-írás, amely időnként manipulatív eszközökkel is arra törekedett, hogy jelentéktelenné tegye és elvittassa irodalmunk keresztény szellemében fogant értékeit.

A kereszténység (a katolikus világkép, meggyőződés) és a költészet összefüggéseire hosszú évtizedeken keresztül viszonylag kevés figyelem vetült, kivéve

talán a Vigília című folyóiratot, ebben Sík Sándor, Rónay György, Jelenits István és Rónay László rendszeresen és igen meggyőzően mutatták be a magyar költészetnek és a kereszténységnek (mint eszmeiségnek és életstratégiának) az igen termékeny kapcsolatát. Mindenekelőtt a modern (huszadik századi) magyar irodalom nagy egyéniségeinél: a Nyugat „első”, „második” és „harmadik” nemzedékének és az őket követő „újholdas” generációnak a költőinél. Ennek az irodalomtörténeti munkának, ahogy én gondolom, két jelentékeny hozadéka volt: egyrészt világossá vált, hogy irodalmunkban a kereszténységnek (a katolicizmusnak), mint az alkotó személyiség világképét meghatározó (vagy befolyásoló) eszmeiségnek, erkölcsiségnek milyen nagy hatása és szerepe volt, másrészt világossá vált, hogy a keresztény irodalomfelfogás nézőpontjából is a „nyugatos” költészetnek volt meghatározó helye. Ezt azért kell kimondani, mert újabban találkozni lehet olyan felfogásokkal, amelyek a „nyugatos” irodalom hagyományát mintha háttérbe kívánnák szorítani. Ez a törekvés, remélem, nem lehet sikeres, meggyőződésem szerint a Nyugat (és mellette a népi mozgalom) irodalmi hagyományának modern irodalmunk történetében meghatározó, semmi mással nem helyettesíthető szerepe és jelentősége van. Akár keresztény nézőpontból is.

(Elhangzott a tavaszi kaposvári Berzsenyi Helikon ünnepségén)

Gőzbajón

INTERJÚ

Apáról-fiúra

Ágh István beszél Nagy Lászlóról
Albert Zsuzsának

**Ágh István: Szülőhazánkra vall
Bátyámnak**

*Sasdögöt látunk a havon, akácok
verebeket hajítanak fejünk fölé,
rongylabda-gurulású nyulat bajszol tekintetünk,
árnyunk a börcsögök téli álmán átsuban,
akár a varjaké,
rubáink fekete hullámozása már nem ismerős,
mikor hazamegyünk, karunkba befogva a szél,
gépek útszéli haldoklásából
hazavezetnek jégpatkós nyomok,
s nem köszönnek a szembejövők,
s nem tudjuk, kinek köszönünk,
s vállakat látunk, ormokat, várromokat,
napos oldalukat csodáltuk valamikor,
s eszünk, iszunk, ízetlen ételt, savanyú bort,
hányingeresen, mint a másnaposak,
s szégyenkezünk,
s vigasságunkból füstszagu ing marad,
kocsmaudvaron vér, vizelet, törött pohár,
pletyka fejezte be a balladás szerelmeket,
s ha ott maradnánk,
bakancsból, vatelinkabátból kioldva
nem szállnánk már föl sohasem,
és árvák lennénk ott, ahol
kofaságba hajszolnak a bétköznapok,
s hebegésbe zilálják szavunkat dübeink,
tél lenne mire kiegyenesednénk a földön,
életünk fölsérti a földet,
s bolondok, muzsikuscigányok lennénk,
hogy adjunk még vigasztalást,
már csak napokra mebetünk, mégis hazamegyünk,
mert mi is esendők vagyunk, szeretetre vágyunk,
mint mezők magányos diófái kertek után,
nem kérünk mást csak egy zugot,
hol békességgel alhatunk,*

*szemünkben egyetlen sugár emlékeztet,
mint jégből a fűszál, elmondhatjuk hazafelé megyünk,
karunkkal bekeríthető otthonra lelünk talán,
ha más nem, a bazalthegy lefejezett válla régi lesz,
szülőbázánkra vall, mikor
vénemberjajgatást utánoz majd a szél.*

Albert Zsuzsa: *Nagy László és Ágh István egy apa és egy anya gyermekei, de Ágh István, mikor maga is író lett, megváltoztatatta a nevét. Egy családból két költő, de tizenhárom év korkülönbséggel.*

Ágh István: Ha innen nézem, akkor egy idősebb, már-már az apa szerepét is betöltő testvérem volt. És ő mint diák, majd művész értelmiségi, költő átvezetett azon a nagy szakadékon, ami a szülők földműves mivolta és tanított gyerekeik között van. A bátyám nagyon korán ellátott engem mindenféle, értelmiségi gyerekekre jellemző körülménnyel, könyvekkel, tanáccsal.

– *A táj, a család, a falu ugyanaz mindkettőtöknél. Megjelenik a versekben a Bakony alja, olyan emberekkel, akik nemzedékek óta ott éltek, gazdag, gyönyörű magyarsággal beszélnek. Neked mit jelentett a szülőföld?*

– Először a szüleimet, a családot, az utcabeli iskolatársaimat, a falu népét. Teljesen összeforrt a szülőföld népe, történelme az udvarunkkal, az udvarunkban a családommal. Ahogy azonos földrajzi környezetben éltünk. A Somló van keleten az udvarunkból nézve, az utcáról, az utcától nyugatra a Ság hegy látszik. Templomunk tornya, ahogy a somlói kilátóból észrevettem, pontosan a két csúcs között áll, mintha valami kötelet vagy egy képzelte vezetéket függesztene. Annyira együtt van az a táj a falummal az én emlékezetemben, meg a valóságban is. Mindannyiunknak onnan kelt a nap, és ott nyugodott. A két hegy ennyire meghatározó.

Szülő, család, falu, táj azonos, de még a határban különféle dűlőkben fekvő földjeink is meghatározták emlékeinket. A bátyám költészetében is kimondatlanul, de nekem nyilvánvaló lehet a Csószai rét, ahol ő őrizte a marhákat, ugyanúgy én is. A Szentkúti dűlőben a kapálás, az Erdő-dűlőből a lucernahordás közös élmény. Aztán a legkegyetlenebb, mikor apámat kuláknak bélyegezték, a huszonnégy kataszter föld miatt.

Tehát az egész szülővilág végül is ugyanaz, bár mindegyikünk a maga szemével láthatja, mint ahogy a bátyám és az én életem a korkülönbségtől is meghatározottá vált.

Amikor Laci följött Pestre, népi kollégista lett, én a szívgyárdistából egyszerre átbuktam az úttörőbe, tehát ez a korkülönbség nagyon fontos a fiatalabb korban. Még az osztályok között is az iskolában nagy különbség van, mondjuk az ötödik és a hetedik között. Tehát a történelemben is, így végig gondolva: ötvenhatban is más volt a helyzetünk, a szerelem ideje, a nősülés, a gyerekek ideje is más, ezzel az eltolódással.

De van egy másik is, a gének játéka. Isten tudja, hogy milyen öröklött tulajdonságok jöttek az őseinkből, mind a két ágról. A bátyámnál nyilvánvaló a kézügyesség. Az apai dédapánk nagy közkedveltségnek örvendett a családi legenda szerint, népfölkelő 1848-ban, aki a Jellasicsot kergeti Kismartonig, job-

bágyként bognár mester is volt. Ő találta föl a szóró rostát, vagyis a mesterséges szelet a gabona megtisztítására. Így lett apáig ragadványnevünk a Bognár. Mindenki Bognár Bélaként emlegette, de mi már nem lettünk Bognár Pista meg Bognár Laci. Az apámig, addig tartódott meg, ameddig dédapánk emléke. Ő a huszadik század elején halt meg, és a tizenkilencedik század húszas éveiben született.

Okos, fifikás, ügyeskedő ember lehetett, amit a bátyám természetesen örökölt, mert ő is ügyesen meg tudott csinálni mindent. Például '45-ben nekem cipőt, talpa autógumi, a felső része pedig a németektől otthagyt busz ülésnek bőréből volt. A suszterral barátkozva eltanulta tőle a mesterségét, míg a felsőrész kiszabását magának kellett kiokoskodnia. Hazajövetelét a házkörülű javítani valók is várták. Ez a kézügyesség folytatódott a rajzkészségben.

Én egyikben sem voltam otthonos, rajzolni olyan pocsékul tudtam, hogy inkább csak megbocsátásból adtak jobb jegyet, mikor még rajzot kellett tanulni az iskolában. A versírás azért valahogy mégiscsak összehozott úgy bennünket, mint két alkotó embert, nem is tudom, hogy ha ő nincs, költő lettem volna-e? Lehet, hogy igen, lehet, hogy nem. De én őt annyira szerettem, hogy mindent utána akartam csinálni. Úgy látszik, volt annyi önkritikám, hogy amit nem tudtam, azt nem erőltettem. Például rajzolni egyáltalán nem rajzoltam, mikor ő Képzőművészeti Főiskolára járt.

– A természet, a földműves munka, állatok, megjelenik mindkettőtök költészetében. De nála talán még erősebben.

– Jobban szerette az állatokat, mint én, a növényekkel viszont alig volt valami kapcsolata. A lába miatt nehézkesen kapált, de kaszálni már nem is tudhatott. A lovakat pedig imádta, mint apánk, de őbenne éreztem bizonyos erőpróbát is. Volt egy csődörünk, egy szeszélyes, ideges, hatalmas állat, és Laci szinte hősnek érezte magát, mikor kordában tudta tartani. Engem az anyám féltett, nem engedte, hogy vezessem, hajtsam a kocsiban, kicsi voltam akkor, s attól féltett, hogy letipor. Mert le is tiporhatott volna. A teheneket nem szokták szeretni, ráadásul velem még az őrzés is megutáltatta őket. Volt egy tehenünk, amit az oroszok meghagytak, meg annak a borja, egyik ideszaladt a kukoricába, a másik a répába. Azt se tudtam, hova fussak utánuk, sajnos nagyon meg tanultam káromkodni abban az időben. Annyira, hogy az emberek elrémültek, ez a Nagy Pisti miket mond!

A ló volt nálunk a szinte bálványként imádott állat, apám meg is kapta az anyamtól, hogy jobban szereti a lovait, mint a családját. De hát ez a parasztnak, olyanféle parasztnak, mint a lovas gazda apám, mindennél fontosabb, hogy szép legyen a lova, hogy büszkélkedhessen, s jó húzó legyen, hogy könnyítse a munkáját.

Nagy László: Apánk a másvilágról

Jó napot, jó fényt a családnak. Csak az óbajtást hozom, csak jó-magamat. Bábot a kicsinyeknek nem adhatok, se madárlátta valamit, nyúlkenyeret, egyebet. Nem a vásárból jövök, nem a hegyről, nem az égből, de igenis: a földből. Nebéz volt ma-

gamat összeszednem, nebéz a föld is, a sírdombot sokáig mozgattam, akár a vakond. Sós-paprikás kenyeret kívánok, igen. Adjatok jó bort, ha van, világítson az is minékünk. Annyi mobát, kőport, cementport, annyi falevelet csaptam le magamról, féltem, nem érek ide időben. De süt a nap, sütöget, szép a reggel. Izzadok édeset a napvilágban. Gondoltam, jó, ha magam jövök, mert kivel üzenbetnék? Senkivel. Készültem ide, de mióta – azóta, hogy a Lehetetlent agyadba vetted, s forgatol velem engem is. Itt ragyogok, lásd be, hogy minden lehet. Emlékezz a pulíra is, a Círókára, ahogy a bika orrába csimpaszkodik – az a kis gyöngyfogú fekete labda. Vi-vi, vau, vi-vi, vau-vau-vau! Uगतok, utánzom, terelem a baragos nagy-dögöt, a Bebe-mótot, ahogy akarom. Gondolj csak a Círókára. Sikerül neked is. De én nem uszítalak, tedd a dolgod. Egészségünkre! Mit gondolsz, mi a kegyelet? Elrekeszteni a dalt a temető mellett? Vígadjatok, ha tudtok, fiaim. Hozzatok akár cimbalmot a sírdombomra, bőgőt meg szép begedűt – Másodszor már nem jövök, jó napokat, jó fényt a családnak. Nem hideg a tenyerem, fogjunk kezét.

Ágh István: Szívem alatt

*Megtanultam a jövőndőt,
mint gyönyörű színdarabot.*

*Kizöldelltek új játékok.
Könnyeztem a rajongástól.*

*Szabad madárrajok között
tükrös palotákat hittem.*

*Úgy kell lenni, úgy kell lenni! –
badarta az úttörődob.*

*Meleg, piros búzabalom,
tavacskám, fürödtem benned.*

*Aztán kiapadt a padlás,
földje cserepessé száradt.*

*Kapunk mögé hallgatóztak
ideg-pattogású csöndbe,*

*a zseblámpák világával
ütötték febér kutyánkat.*

*Börtön lett az éjjel árnya,
nebéz titok a lakásom,*

*szívem alatt iskolapad,
mint satupad, sivár deszka.*

*Látványát már alig látom.
Fájdalmát sose felejttem:*

*báziállatokhoz illő
gyávaságom megidézi,*

*önzése is őt idézi,
bütlenségem visszabozza,*

*bamisítja igazamat.
Ne büntessetek meg érte!*

– *A nagy korkülönbség miatt másmilyen anyát és apát ismerbetett Laci, és másilyent te. Vagy nem változtak közben annyit?*

– De, nagyon. Apám, mikor én születtem, negyvenkilenc, anyám harminchárom éves volt. Nagy korkülönbség! Apámnak azt a tüzes ifjúságát, amit a bátyám leír a *Rege a tűzről és jácintról* című versében, én nem tapasztalhattam, esetleg olyan energiákat, amik még megmaradtak benne. Nagyon elszántan tudott dolgozni, és mikor már gyöngült az ereje, akkor engem dolgoztatni. Eléggé kegyetlenül, de bizonyos tapintattal is. Beállított kaszálni aratáskor, de azért megtanított a magam kímélésére: „Csak addig vidd el a rendet, ameddig bírod, amikor kifáradtál, hagyd abba, és gyere vissza. Ne csinálj széles rendet, mert megszakad a derekad!” Pontosan tudta, hogy mit bírok el olyan fiatalon, tizenhárom évesen. Persze én olvasni szerettem volna. De bántotta, ha munkaidőben olvasok. Nagyon örültem az esőknek, mert akkor volt rá időm. Az ünnep volt. Én nem lettem volna jó paraszt, azért sem, mert a könyv meg a kasza nem nagyon passzol. Ezek a művelt parasztok általában kisiparosok szoktak lenni vagy a nincstelenek. Veres Péterre, Szabó Pálra vagy Sinkára gondolok, akiknek nem volt gondjuk a föld, mert más mondta meg nekik, hogy mit csináljanak, és akkor csinálták, és amikor nem szólt az intéző vagy a gazda, akkor pedig érdektelen volt, hogy Petőfit olvasnak vagy költenek, vagy a Gyepsort írja meg Veres Péter.

– *Te milyen könyveket olvastál először?*

– Még nem tudtam olvasni, mikor a bátyám megtanított egy Sinka-versre négy-öt éves koromban, szavalgattam József Attilától a Tiszta szívvel, meg Heinet németül. Mert a nővéreim is középiskolások voltak, adódott egy intellektuális környezet a családban. Az ő vastag regényeikbe is belekezdtem később.

Milyen rejtélyes szépen hangzott: És lámpást adott kezembe az Úr. Kétféle ízlésvilág hatott rám, olyan izgalmasakat olvastam, mint Verne Gyula: Három orosz és három angol kalandjai, Cetvadászok. S olyan érzelmeset, mint Edmondo de Amicis híres műve, A szív. Volt egy rokon orvostanhallgató, távoli unokatestvér, aki többször küldött nekem karácsonyra ilyenféle könyveket.

Erre következett az iskola, és bátyám hatásaként a negyvenes évek végétől általános iskolás koromban az úgynevezett szocialista realista irodalom, nemcsak szépirodalomban, hanem tudományos művekben is. Egyrészt Gorkijt olvastam, a koromhoz képest korán, meg mindenféle szovjet ponyvát, mint a Ványa, az ezred fia, de a Parhomenko útját is, a nagy orosz író, Vszevolod Ivanov elrontott regényét. Aztán lassan-lassan kialakult egy egészen más hatás, a bátyám hazahozta García Lorca verseit, Rimbaud-t, aztán beíratott Arany Jánoshoz, Csokonaihoz versírást tanulni. Ehhez kapcsolódott folytatásként a középiskola, majd az egyetem is: magyar szakos voltam.

Nagy László: Család

*Anyám kertben sirdogál,
téli a gazgyökeret,
palántákat menteget,
engem ő már nem gyomlál.*

*Apám napot tapogat,
megfürödne a borban,
mint a kulacs a tóban,
füstöl, sóhaj nagyokat.*

*Van egy kotlónk, szédelgő,
nagy mama fészekben ül,
imázva elszenderül,
jajunkat kikölti ő.*

*Szeke rünk leáll szegény,
s a két leány kerékfék,
követelnek kelengyét,
ránkröhög a vőlegény.*

*Kisöcsém legtöbbet ér,
ott ficáncol a palánk
tetején akár a láng,
s vénekkal bölcsen beszél.*

*Én a begyes kan galamb
utolsónak maradtam,
nem mondhatom szavakban
mért vagyok én rossz galamb.*

– Amikor édesapádról írsz, sokszor elmondod hogy kesereg, sír, édesanyád is, ez a paraszti élet akkori sanyarúságának a következménye volt?

– Anyám gyakran a sírásig el szokott keseredni, míg apám dühös lett. Nemcsak a Rákosi rendszerben volt nehéz nekik, már előtte, a gyerekek taníttatása, kész tönkremenés. A nyárádi nagymama, anyai nagyanyám szárnyai alatt diákoskodtak Pápán, az unokatestvérekkel öten-hatan laktak egy kibérelt szobakonyhás lakásban. Az unokatestvérek szülei és mi is adtuk a húst, disznót, lisztet, vittek krumplit, mindent, ami kellett, amiből főzött a nagymama. Elég szegényesen éltek, de kitanultak a tandíj, az egyenruha, a tankönyvek, tanszerek nagy költsége ellenére.

A másik oka akkori nehéz életüknek a banki adósság. Apám vett öt hold földet az Apponyi gróféktól. Elgondolkoztam azon, hogy minek vette meg? Azért, hogy mennyiségben megmaradjon az a földterület, amit testvérei örököltek. Végignéztem a családom birtokviszonyait a jobbágykorban is, ők majdnem egésztelkes jobbágyok voltak a húsz-huszonöt holddal. Amit az őseim kétszáz éven át megtartottak, azt akarta folytatni ő is, és így lett belőle kulák. Én erről nem beszéltem vele, de logikusnak tartom. Emiatt anyámnak nem volt ruhája, hogy templomba menjen. Apámnak viszont meg kellett jelenni, mint bírónak, takarékpénztári elnöknek, emlékszem rengeteg nyakkendőjére, a környék legjobb szabójánál csináltatott öltönyeire, a falubeli pajtásánál készült félcipőkre, csizmákra. Így is őriznie kellett a tekintélyét. De nem csak a külsejével. A faluban, úgy is mondhatom, jelenség volt a Nagy Béla, a kultúrház alapítója, művelt ember és jó gazda volt. Nem tett különbséget szegény és gazdag között, ez sokszor eléggé visszás helyzetbe is hozta, mert ha együtt mulatott az aratóival és nem dolgoztak, akkor hogy kérje számon tőlük. Jó, szinte baráti viszonyban volt a képviselővel, Dr. Schandl Károllyal. A Széchényi Könyvtárban megnéztem, s láttam, hogy elég sok könyvcíme van a katalógusban, közgazdasággal, szövetkezéssel foglalkozott. Ő a bátyám bérma-keresztapja. De ajándékát, a sokat emlegetett ezüstórát is elvitték az oroszok.

Negyvenötben, amikor minden lovat, szarvasmarhát elhajtottak, a baromfiudvart kiirtották, nem volt egy csészénk, nagyon hamar helyrejöttünk. Maradt egy mezőben kóborló csődör csikónk, s ez az engedélyezett magánmén lett a legnagyobb reménységünk.

De a fordulat éve után bizony egyre szörnyűbb lett az élet, mégha a kulákság szégyen-bélyegét egy év után le is törölték. Itt is egy különbség jut eszembe a bátyám és az én életem között, mert én akkor otthon voltam, ő pedig Bulgáriában ösztöndíjas. Nem tudta, hogy mi van. Olyant írt, hogy ő a havi ösztöndíjából hatvankét szamarat tudna venni, nekünk meg az egyetlen tehenünket állandóan lefoglalták adóba, be kellett vezetni a Tanácsházára. Visszajövet az apámnak kölcsönadtak a falusiak, és kiváltotta a tehenet. Gyakori eset volt. Megdőglött a hízott lúd, amit a beszolgáltatásba szántak, vették a jánosházi piacon, hazahozták előtte nap, másnap akarták bevinni, reggelre megdőglött. De a baromfi begyűjtő asszony átvette, mintha ott dőglött volna meg. Szóval ilyenféle rémségek voltak, s mintha az egész életük félelemben telt volna el. Aztán a téesz. Apám hetven éves korában föladott mindent, lekapcsolta a nyugati rádiót, úgy pislákol még tíz évet.

– *Laci korai költészetében még bitt a szocialista eszmében. Úgy látszik. Ez aztán nála lassanként, a valósággal szembesülve, változott. Te hogy voltál ezzel?*

– Én az ő befolyása alatt voltam. Hősies úttörő próbáltam lenni, de otthon ez kettős életet jelentett. Mert egyszer ministrálni, másszor úttörőnek lenni elég kínos volt akkor, ma meg már nevetséges. Ministráltam a püspöknek bér-máláskor, de elküldtek őrsvezető képző tanfolyamra, a Szabadság-hegyre, és zakatoltunk, még akkor a Rajk képe alatt. Nagyon nehezen lehetett ezt össze-egyeztetni és fölfogni azt a feszültséget, ami apám és a bátyám között volt. Apámat mintha nem érdekelné, s nem mondta soha, hogy minek az a vörös nyakkendő, hogy inkább ministrálj! Hagyott. És tulajdonképpen ez jó is volt. Hamar rájöttem aztán, mi történik, amikor rendőr felügyelete alatt söpörték le a padlást, és egy hízót a tyúkházban rejtegettünk, és csöndben kellett megölni, minden pillanatban fenyegetett a börtön. Mert azért meg kellett élni, félreírati, vagyis letagadni a cséplésnél a gabonatermésből, bizonyos mennyiséget eldugni a kukoricából a mezőn, mert nemhogy a fejadagot nem hagyták meg, hanem a vetőmagot sem. Borzalmas volt.

Mikor a bátyám megjött Bulgáriából, emlékszem, húsvétra érkezett haza, akkor tudta meg, hogy mi van itthon, az ablakhoz fordult, hogy senki ne lássa, én mégis észrevettem, hogy rázza a sírás. Nem láttam még sírni. De akkor olyan katarzisz történhetett benne, ami aztán megíratta az *Aszályt*, a *Gyöngyszoknyát*, s a hasonló verseket, amelyek *A Nap jegyesében* jelentek meg.

Nagy László: Aszály

*Dal hamis búron pendülni ne merjen,
dühös az ember, barmok búslakodnak,
gyullad az élet, ég a sudárnyárfák
tömör-zöld tornya.*

*Átlátsz a fán, mint szitakötő szárnyán,
levél az ágon szivarrá sodródik,
szivarra váró bagós öregeknek
szörnyű ajándék.*

*Kövér csikókat jó ám simogatni
tél derekán, de hol itt a kaszáló?
Réti madárnak sárga sarkantyúját
meglátni benne.*

*Güzü-egér is, nembogy megdögölne,
szitává fúrja, furkálja a földet.
Tompóra hízik, ül a napraforgón,
aranytányérban.*

*Kapás leányok, a barangszoknyások,
szavukat veszve zubannak a porba.
S fölkelnek újra, veszedelem ellen
kongatva ringnak.*

*Alkonyugárnál férfiak seregben
kútakat mernek lázbeteg mezőkre,
s éjjel a csillag sír, mert nem lel tükröt
sehol a tájon.*

*Szép lesz a termés, – szól a tudósító.
Ó, de szeretném buktatni a földre,
kemény földünket hazudozó szája
hadd csókolgatná!*

*Rossz lesz a termés, szép csak ez a küzdelem,
nem a bőségért: a megmaradásért.
Szívét az ember dacosabban hordja
aszályos földön.*

*Aki az égő füvek szenvedését
érezni tudja, az lesz a batalmas.
Ujjától majd a magasság megrendül,
zúdul a zápor.*

– Laci kemény, erős egyéniség volt, ez minden igéjén látszik, hősnek kellett lennie a megmaradásért, ha átélte a család meg a magyarság valóságos helyzetét. A te költészeted én inkább elégikusnak tartom.

– Most már nem tartom leminősítésnek, mint azt a kritikát, amiben Vas István azt írta, hogy én lehetek korunk Tóth Árpádja. Akkor nekem úgy tűnt, mintha az elégikus költészet nem lenne alkalmas arra, hogy nagy költészet legyen. Most már nem a nagy költészetet tartom céloknak, hanem a lehetőségeimet szeretném teljesen kihasználni. Természet dolga, hogy én ilyen vagyok. Nem is adódott alkalom hősiességre, én történelemben csak egyszer vettem részt, '56-ban, akkor is kilóttek három nap múlva a Parlamentnél. Tehát nem voltam részese a történelemnek, a bátyám, mint népi kollégista, tulajdonképpen '49-ig részese volt, és utána is inkább az maradt az ő nemzedéke, mint az enyém. Ők még kiábrándulhattak, az én kiábrándulásom gyermeknek mondható. Nem a hit törött össze bennem.

Ágh István: A Parlamentnél

*Földön-fektem iszonyú homorúja
gyöpös a vér s az esőlé után,
kivált alakom bány leveles tócsa*

*tükrözte gyűrötten tovább,
mióta menni újra megtanultam
tizennyolc évesen, már túl az ötvenen
balálom zónájába visszajárok,
látszatra villamoshoz, kézfogásra.*

*Gondolja-e most valaki, milyen
történelmet, kaszálást parkosított
a csitri-szép cigány, s a mátós
utcaseprő mit söpör? platán-avart,
de nékem földbe vájó fogsort
és tenyeret, s az újra ültetett
díszterre csinósított sírvirágok
felejtetnének, sose feledek!*

*Mert egész hétköznapi életemmel,
abogy cipőfűzőm kötöm a vérengzés
terén, cigarettára gyújtok,
eldobom az érvénytelen jegyet,
ő működik, ki ekkor erre voltam
véletlenül, és mégis sors szerint,
fiatal arcom láthatom ma is
oda-vissza a 2-es villamosban.*

Nagy László: A Zöld Angyal
(részlet)

*Nem züllenek el a fák, a füvek, a gyomok,
nem züllenek el a mobák, a nyirok zöld erei,
zúdulva jött a Zöld Angyal a bázra, ahol születtem,
megjelölte a bázrat s világát az ítélet jeleivel,
jött a Zöld Angyal tomboló zöld paripákkal,
szügyük a palánkon betör az elárvult jászol elé,
óriás zöld bikákkal döfeti a falakat, hullik
laskásan a mész, a malter, az Angyal vibog,
röfögő zöld kocái telemalacozzák a kertet,
violát, rózsát eszik a konda, az Angyal röhög,
pirinyó zöld seregei, talpasak és kacsosak,
bevesznek minden zugot, mert a vízözönelőtti
fölszerelést lerakta eléjük fehéren
apám, aki volt a kemény szerszámok csillaga!*

– Elszakadás a falutól, és ragaszkodás a faluboz, mindkettőtökben elevenen élt. De nyilván különbözőképpen.

– Sokan azt mondják, hogy az elszakadás traumája, meg az identitáskeresés összetartozó dolgok. Nekem olyan természetes volt, hogy pesti lettem, mint ahogy

otthon voltam. Ami viszont kettőség a verseimben, az azért lehet, mert én tulajdonképpen a hazagondolással, amiben biztos volt vágyakozás, az ottani életet akartam kimutatni. Nem azért írtam az omló házról, mert az nekem úgy fáj, mintha otthon lennék, és akkor nem is omlana, hanem úgy írtam az omló házról, mint a parasztság elpusztulásának a jelképéről. Itt az *Újkori várrom* című versem. Ugyanarról a házról szólok, mint a bátyám a *Zöld angyalban*. Van *Ház* című verse is, egyszerre valóságos és jelképes. Én hazuról elkerülve nagyjából konszolidált körülmények között éltem: érettségiztem, fölvettem az egyetemre, elvégeztem a magyar-könyvtár szakot, megnősültem azonnal, nem kellett albérletezni, csak később kellett, mikor elváltam, de az is már szinte Isten segítségével történt. Az albérleteim végülis szerencsések már-már gyönyörűek voltak, mert ha elszakadva a pesti családomtól, én egy víkendházba kerülhettem, az a Rózsadomb tetején volt. A Baba utcában nyulak jártak, és szemközt kukorica, meg néha betévedt egy fácán is, teljesen otthon érezhettem magamat.

Amikor télre fordult, baráti segítséggel egész lakáshoz juthattam, mert iparművész főbérlnőm Franciaországban tartózkodott ösztöndíjjal. Amikor hirtelen újra nősültem, akkor Máriaremetén nem egy sufniban, hanem egy kis házacskában laktunk, a nagy családi ház udvarán. Gyönyörű élmények fűznek Máriaremetéhez. Aztán lassan-lassan helyet foglalhattam lakástulajdonosként is a világban. Vagyis Budapesten.

Ágh István: Marokkói tanító

*Mi az a könyv a kezében,
szakálla penész-zuhanya alatt
az a bot hova visz?
Repedezett mennybolt alól,
a derékig elnyelő sivatagból
mibe tekint az a szem?
Nem a könyvbe, nem szakálla
ágazó fröccseire –
szemérmesen a te buta
tudásod előtt
magában mosolyog
kan Mona Lisa mosollyal,
Kép-Néző!
amíg előtte törtetsz, ölsz,
kazamatákat raksz a puszta végén,
s alkonyi napra ragyogtatod a vért,
bogy a nap pirosítsa a vásznat,
a csuklót, a tartó kéz ujjá hegyét.
Förtelmeiddel várod.
Nem megyek! – mondja az agg,
s egy félfordulással talál
újabb pusztához irányt.*

Nagy László: Zugló

*Rózsafa, körmödet vedd el,
mert amit óvna, nem él.
Ércesen hüvös a reggel,
készül fejünkre a tél.*

*Már a nagy lúgköves úrben
tündököl, majd leomol,
s forgunk a mérges ezüstben,
érezed-e rózsabokor?*

*Lárma. Megizgul az élet,
árvul a vágy meg a csók.
Szíveken ördögi kések
járnak: a percmutatók.*

*Összefogódzik az ember
s párja a hüvös anyag,
s kénytelen vak szerelemben
szűkölvé átizzanak.*

*Veriték bullik, – a hó is.
Béke, vagy öncsalatás?
Esbetne liszt is meg só is –
ballik a nősusogás.*

*Pillogva nézek a bóra,
átkozott-szép ez a tél.
Álom, te lárva-anyóka
már ne hazudj, ne mesélj!*

*Jöjjön a szén s a borocska,
végül is ezt akarom.
Kedvemet semmi ne rontsa –
Hó esik hallgatagon.*

– Lacival ez hogy történt? Tudom, hogy Budapesten nagy szegénységben élt, mikor a kollégiumból kikerült.

– Lelkes szegények voltak a népi kollégisták. Mondtam már, hogy Bulgáriában milyen gazdagnak érezhette magát. S mikor másfél év után végleg hazajött, kapott egy kertes házat a Svábhegyen, amit azonnal föl is törtek, csak nem volt mit kirabolni, azt odaadta egy második szomszéd faluból, Nagyalásonyból származó Szabó Józsefnek, aki a Rádiónál dolgozott, és Somlói Szabó József néven írt.

Amikor megnősült, egy nekem, elsős gimnazistának is nyomorúságosnak tűnő albérletben laktak a Dembinszky utcában. Onnan kaptak Zuglóban, azt

hiszem '55-ben a bulgár kertek mellé, helyére épített telepen lakást, 1967-ben Zuglóból Óbudára költöztek át. Anyagi szempontból a kezdés volt nagyon nehéz, de akkor mégsem a megélhetés volt a gond, mint '56 után, Margittal együtt, alig kerestek valamit, fordítások honoráriumából tengődtek.

Az új, induló lapokban nem közöltek, csak '58-tól, amikor megjelent a *Kortárs*, s valami változás volt érezhető, s meghívták az *Élet és Irodalom*hoz képszerűszerkesztőnek. Ott is fejezte be, mint főmunkatárs.

– *Budapesten milyen kapcsolatban voltatok egymással?*

– Nagyon jóban, vagyis mi mindig jó kapcsolatban voltunk, de rendszeres kapcsolatban csak budapesti életem során. Bármikor mehettem hozzájuk, de legtöbbször kávéházban találkoztunk. Ott vele ülve ismertem meg majdnem az egész magyar irodalmat, Berdát, Tersánszkyt, Tamási Áront, Déryt, Jékelyt, Juhász Ferencről és a Laci baráti köréről nem is beszélve, megismertem Csernus Tibort, Zelket, majdnem mindenkit Pilinszky kivételével, akihez a Nárcisz presszóban, a Bölcsész kar mellett Kondor Bélával együtt volt szerencsém. De otthonos voltam Vas Istvánék szomszédságában, persze kellő szerénységgel és csöndben. Mit is mondhattam volna? Nagyon ragaszkodóan hallgattam őket, ahogy beszélgetett, Ottlik Géza, Vas, bátyám, Juhász, Réz Pál, Domokos Mátyás. A Hungária kávéház épületében voltak a szerkesztőségek és kiadók, alul meg ez az aranyborítású találkozó hely.

– *A verseiteket meg szokták egymásnak mutatni?*

– Én ugye feltétlenül és legelőször, mint mesteremnek, mutattam. De úgy vettem észre, hogy én voltam az ő második olvasója Margit után. Sőt még a mű keletkezését is végig kísérhettem, ha sokáig írta, mint a *Menyegzőt*. Emlékszem, a *Zöld angyalt* a szerkesztőségben mutatta. Mindig megkérdezte, hogy milyennek tartom, van-e valami kifogásom? Nem nagyon lehetett kifogásom, mégsem hiszem, hogy túlzottan elfogult lettem volna.

– *Nem volt egy kicsit ez nyomasztó?*

– Öntudatosan, magabiztosan írtam a verseket, biztos elég naivan, de ez a naivság engem óvott. Persze nem kerülhettem el az összehasonlítást, ami egészen a közösen használt tájszavakig terjedt, mintha azokat a bátyám versnyelvéből vettem volna. Éreztem, féltésből tereltek, dicsérték a prózaírás, az irodalomtudomány felé. Én sosem éreztem, hogy nyomasztó Nagy László öccseként költőnek lenni, legföljebb az zavart, ha ezt megkérdezték. Mert én csak az előnyeit tapasztaltam. Ebben is magamra hallgatva döntöttem, mint sok más életbevágó kérdésben.

– *Mit jelent neked, hogy ő már nincsen?*

– Nagyon nagy hiányt. El se hiszem, hogy nincs, amikor kimegyek a temetőbe, még akkor is, mintha nem őt jelezné a síremléke. A veszteség friss megélése egy néma döbbenet volt, mely valami érthetetlen cselekvéskényszerrel váltott ki belőlem. Azonnal menni az anyámhoz, elvinni Iszkárról a nővéremhez, Bella Pista kísért az Írószövetség kocsiján. Gyászjelentéseket rendelni, megírni. S amikor végeztem, rám omlott valami nagy csönd és szomorúság, ami csak hónapok múlva oldódott föl egy hosszabb versben. Bebizonyosodott, hogy valóban gyógyír a művészet. De azt a verset már nem mutathattam meg neki. Lehet, hogy odaát mindent tud, és majd üzen, ha rosszat csinállok.

Ágh István: Világvégi otthonom

*Anyám, istenem, sodrott
Androméda-köd zöld rétje végén
otthonom, Erzsébet napra elmegyek,
felöltöm mentőkötelem,
készítem szögem, kalapácsom,
hogy búcsúzhassak, farolok
másnapos csillagom alá,
bolnap i vadlúdsírásba.*

*Ezután mindig égre nézz,
pengess eltévedt sugarat,
gondolj rám, fejjel lefelé
rád gondolok, mint pókjaid
kapálódzok a semmiben,
nyálamból párolok oxigént,
bukással nyugtatom magam
hátrauszó púpok fölé.*

*Csak én, még a madár se jár,
hol az a láthatatlan Úr
rendetlenségben hagyta dolgait,
csörlője ronggyal kitömött,
szálló korpája fényt szakaszt,
koccolódva röpködnek katonaládái,
szívverésére csúszkál
egymáson szép halottaim
poshadt disznótök-arca.*

*Itt keresem régi anyám,
mébét mely súlytalan
óráját mely megállt,
a sodrott Androméda-köd
zöld rétje végén, otthonomban,
gondolj rám fejjel lefelé,
rád gondolok mint pókjaid,
ha névnapjára elmegyek.*

Ágh István: Újkori várrom

*Látom a forró levegőt,
betemetik a háztetőt
ezüstlevelű fák.
A hűvösben, kémény tövén
galamb fürdik s diófaág.
A füst a hőségtől fényeres,
rég i asszonyok lelke*

*remeg a háztetők felett,
elszáll a végtelenbe.*

*Fal bámlik –
sárga törmelék: csalánon mész-szirom,
döngölt fal izzik vörösen,
mint márvány a síron,
verebek szalmaszállal
szárnyalnak, arany uszályal,
sárgacsőrű fiakat
őriznek a kalodalyukak.
Ez a fal vadméhek, darazsak
palotája, már muzsikál,
kis hegedűsök rajzanak,
buzatja velük a nyár.
Ha tehen bódül éhesen,
rétekre trombitál a ház,
jászolba teríti a szél
a száraz kórók illatát.*

*Ó, istállókból örökre eloldott
ökrök, lovak!
Penészes alom, vaskarikák
idézik voltukat.
A múlt, mint holdvilág ragyog
a kis tehenre minden éjjel:
apáink élnek ott mezítláb
vasvillával, ostornyéllal.
Elalszanak az állatok szívében,
mint lüktető kazlakban régen,
mire a csordád kibajthat,
ők álmaikba belebaltak.*

*Ég időtlen madarai,
istennek kedves fecskék
cikáznak pókbáló között,
akár az emlék,
mindegyik fészket épít,
itt csak madár meg lélek épít
sárból, virágból.
A múlt balálos kínját
ballom e házból,
újkori várrom,
süket régi csatáktól,
rossz szekerek,
kilótt ütegek
világolnak a homályból.*

EMLÉKEZÉS

LŐRINCZ SÁNDOR

A Piacsek dédunoka

Horgas orrával, dús szakállával számos Rippl-Rónai képen feltűnik. Újságot olvas, kártyázik, jóízűen kvaterkázik a házigazdával, vagy éppen gondolataiba mélyed, miközben pipafüstbe burkolózik. Babákkal van körülveve, vagy a családot kísérté el a szőlőbe, netán a Niklay lányoknak teszi a szépet. Piacsek bácsi az úgynevezett enteriőrképek leggyakoribb alakja. S hogy az lehetett, köszönhető a Rippl-családhoz fűződő szeretetteljes viszonynak, valamint a belőle áradó nyugalomnak, derűnek.

Piacsek Ferenc gyakran vendégeskedett a festők Szindbádjának tartott Rippl-Rónai József kaposvári otthonában. Ott, ahova mindig jó volt megérkezni, hiszen meghitt környezet, békebeli hangulat fogadta az öregurat, aki a maga természetességével, pózok nélkül lehetett főszereplő egy-egy festményen, pasztellen.

Az egyik Piacsek dédunoka, az ugyancsak Kaposváron élő *Villányi Jenő* eddig is tudta, hogy dédapja számos képen megörökítettett, ám az Agórában *Horváth János Milán* művészettörténész által rendezett, mintegy százhusz, zömében kevésbé ismert Rippl-alkotást felvonultató kiállításon elérzékenyülve fedezte fel egy-egy művön fehér szakállas őst.

S hogy ki volt Piacsek bácsi?

– Rippl öccsének, Lajosnak az apósa, aki 1835 és 1908 között élt – mondta a nyolcvan felé tartó Villányi Jenő. – Három lánya született; Piacsek Gizella volt az én nagyanyám. Főerdész dédapám – akkor már nyugdíjasként – gyakran megfordult Rippl-Rónaiéknál, hiszen a Kisrómahegyen állt a présháza, és jóféle nedűt érlelt a pincéje. Sűrűn poharazgatott a festőművésszel, akivel jókat beszélgetett; jellegzetes alakja – amit remekül lehetett festeni-rajzolni – szinte elválaszthatatlan maradt a családtól.

Sajnos nem ismerhettem, de édesanyám, Martyn Mária sokat mesélt róla. A szüleimmel a Zárda utcában laktunk, és emlékszem, a falakat több Rippl-Rónai kép is díszítette. Talán húsz képünk is lehetett; nyilván még a mestertől, illetve francia származású feleségétől, Lazarine nénitől származtak. Halálos ágyán édesapám fogta le a szemét...

Az egyik mű egy párizsi katonai felvonulást ábrázolt, a másikon egy díszes páva tipegett. S az egyikén a dédapám is meg lett örökítve a présháza előtt, szépséges virágokkal körülveve. Mintha azokat figyelné...

Mire vége lett a háborúnak, mindegyik alkotás eltűnt. Apám a frontra került, mi pedig Ausztriába menekültünk, s csak jó háromnegyed év múltán térünk haza. Édesapám hivatásos tisztként négyszer sebesült meg, de hála Isten-

nek, nem lett a háború áldozata. Mint megtudtuk: amíg nem voltunk otthon, házunkban tábori posta működött, és mindennek nyoma veszett. Ezért egy ideig a Róma-hegyi villában laktunk Lazarine néninél; az egyik kisszobát kaptuk meg.

Villányi Jenő elevenen emlékszik Lazarine asszony alakjára, aki hosszú, franciaországi együttélés után papíron is felesége lett Rippl-Rónainak. Annak a művésznek, akit az első modern magyar festőként tartanak nyilván, s aki szinte páratlan életművet hagyott maga után. 2400 olaj- és pasztellkép, 800 rajz, 30 rézkarc és litográfia, s több mint 100 iparművészeti tárgy maradt utána. Lazarine nemcsak hű párja, képeinek gyakori modellje volt, hanem alkotótársa is, gobelinterveinek kivitelezője – apró tűszúrások ezreivel művelve a csodát.

– Nagyon rosszul beszélt magyarul – állítja Villányi Jenő. – Nem is értem, miért nem tanulta meg férje anyanyelvét. Engem Jencének hívott, s már reggel 6 órakor lökdösött az ágyban: „Jence, itt a kávé, igyál!” A híg fekete fületlen francia csészében, ínycsiklandóan gőzölgött, de én szívesebben aludtam volna tovább. Lazarine néni aranyos, ám érdekes elme volt. Kirobbanó, karakteres egyéniség, aki szeretett irányítani, és gyakran lobbant haragra, de dühe gyorsan tovaszállt. Volt egy Maris nevű szakácsnője, aki megesett lányként került hozzá, és kiválóan főzött. Nyolc-tíz kappant is nevelt, és mindig tett egy kis darált diót a kukoricadarájukba. Lazarine néni ebédre általában hagymalevest követelt; soha nem akart lemondani a francia nemzeti ételről. Szeretnivaló asszony volt, aki párját „mon cher”-nek, vagyis kedvesemnek emlegette franciául, és amikor Jóska bácsiról kérdeztük, azt válaszolta: nagyon udvarias, előző-kény, igazi úr volt. Ezért szerelmesedett bele.

A hegyi tanárként emlegetett, *dr. Martyn Róbert*, *Martyn Ferenc* festőművész testvére volt a keresztapám, aki Lazarine nénival élt. Emlékszem, sokszor kért arra, hívjam már nevelt fiát, Róbertet a terített asztalhoz, aki csak sokadik felszólításra volt hajlandó kijönni szobájából. Ám amikor megjelent, Lazarine asszonnak villámokat szórt a tekintete: „*Miket csinálni maga velem, nem tudni jönni, már kétszer szólni, leves kibúlni, én lenni ébes!*” – ripakodott rá, s mérgében már-már iparművészeti remeknek számító, szépséges légycsapójával hadonászott...

A későbbi családi együttlétek során, ahol nagybácsik, nagynénik, unokahúgok és -öcsök is megjelentek, Piacsek bácsi emléke is fel-felvillant, hiszen mindenki emlékezett rá.

– Kedélyes, közvetlen, humorral megáldott embernek tartották – jegyzi meg Villányi Jenő. – Kossuth-párti volt, amivel néha ugratták is. Abban a sírban nyugszik a kaposvári Keleti temetőben, amelyben nagyanyám, édesanyám és a feleségem is, akitől az év elején vettünk végső búcsút ...

Nagyanyám is folyton emlegette az öreget, aki vincellért tartott, hogy kezelje az ültetvényt. Finom borokat érleltek a dombok, és Piacsek bácsinak igen-csak ínyére volt a pincehideg nedű. A présházból lehetett lejutni a pincébe, s ha üres lett a díszkancsó, a társaság karéjában csak annyit vetett oda nagy-

anyámnak: „*Lányom, süllyedj a föld alá!*” Ő pedig ment, és a csapra vert sille-res hordóból újratöltötte a kancsót.

Horváth János Rippl-Rónai kutató szerint a festőművész azért is kedvelte Piacseket, mert tudott franciául, s így Lazarine társalkodója lett. Ezért (is) vált mindennapi vendéggé a Fő utca 58. alatti portán. Magyarul tanította beszélni az asszonyt, mivel férje erre nem fordított időt. Amikor szegény Lazarine belecsöppent a Rippl-családba, senkivel sem tudott önállóan beszélgetni. Voltak is emiatt szomorú, elszigetelt napjai. Szerencsére a nyugdíjas erdész mindig kész volta arra, hogy oldja a hangulatot. Például az egyik pasztelkép tanúsága szerint éppen kártyázással. A tanítás gyakori módszere pedig az volt, hogy újságot olvasott fel Lazarine-nak.

A Rippl- és a Piacsek család tagjai sorra megelevenedtek, míg régi időkre emlékeztünk, de a Villányi famíliáról kevés szó esett. Villányi Jenő erdész-technikusként végzett, felesége, Éva a vendéglátásban dolgozott. Éva lányuk pénzügyi ügyintéző, Jenci fiuk gyógymasször az igali termálfürdőben. Három unoka és egy dédunoka alkotja a családot, amelynek tagjai mindig fontosnak tartották a gyökereket. Rendszeresen találkoznak a Martyn-ággal is; mustszagú őszkőn, vidám szüretéken idézik fel a korábbi generációk sokat élt tagjait – így emelve át őket a halhatatlanságba.

A Piacsek dédunokát arról is faggattam, szívesen élt volna-e Rippl-Rónai idejében. Azt mondta: igen.

– Rendkívül konzervatív vagyok. Akkor érezném magamat igazán jól, ha még ma is lovas fogatok járnának. Talán ebből adódik mérhetetlen természet-, erdő- és állatszeretetem. Emlékei mélyéről ma is oly tisztán tör fel egy kép: az emlékmúzeummá lett Róma-hegyi villalakás parkja, ahol még gyermekkorában is büszkén sétált Jankó, a hímpáva, és Tea, a tojó, akik rendszeresen neveltek pávacsibéket. Tea mindig titokzatos helyen rakott fészket, s mivel a nagy gyümölcsösben sok hangyaboly volt, hangyatojásokkal etette kicsinyeit a pávama-ma, ki párjával együtt a villa előtt trónoló császárfán töltötte az éjszakákat.

Rippl-Rónai is szerette őket; hozzátartoztak az idillhez. Csakúgy, mint a méhes, kedvenc kutyája, Hepi, vagy nagy fülű számara, aki a kordé elé állítva tett jó szolgálatot. Jankó díszes farktollzatával mindenkit elbűvölt, de szépsége mellett más erény is jutott neki. Ő volt a hírhozó; különös érzéssel állapította meg, ha valaki közeledett a villát körülölelő park kapujához. Jó előre hangos, szinte fülsiketítő rikácsolással jelezte a vendég érkezését.

Ma már kutyák és pávák helyett korszerű őrző-védő berendezés s vagyonőr óvja a Róma-hegyi emlékmúzeumot, melyben több tucat festmény és Rippl-Rónai eredeti bútorai várják a látogatókat. A titkok legendákká nőttek, kötetekbe sűrűsödtek, ám a falak, a szobabelsők, a kiegészítők, a műterem apró tárgyai egy visszahozhatatlan kor békés nyugalma árasztják, amelyre Piacsek bácsi vigyáz – szájában hosszúszerű pipával, keze közelében egy pohár fénylő sillerrel.